

Historie /
Geschiedenis

Vilém I. Oranžský /
Willem van Oranje
(1533-1584)

Zakladatel nezávislého
nizozemského státu /
De grondlegger van
de onafhankelijke
Nederlandse staat

Výtvarné umění /
Beeldende kunst

Triptych z Mechelenu /
Een drieluik uit
Mechelen

Oltářní obraz z katedrály sv.
Víta od Jana Gossarta a Michiela
Coxcieho /
Het Prager Dombild van Jan
Gossart en Michiel Coxcie

Literatura /
Literatuur

Kryštof Krijt,
Pieter J. Goedhart
Sýrové pivo / Kaasbier

Překvapivé česko-nizozemské
souvislosti /
Verrassende raakvlakken
tussen Tsjechië en Nederland

Překlady /
Vertalingen

Paul Glaser
*Tanec s nepřitelem /
Tante Roosje*

Válečné tajemství mojí rodiny /
Het oorlogsgeheim van mijn
familie

NE 2014 BE

Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur

Společnost pro nizozemskou a vlámskou kulturu

Zimní radovánky II

IJsvermaak II

str. / pag.

34 / 36

Vážení a milí členové NE-BE, přátelé,

Také v roce 2014 se nám podařilo korunovat naše nadšení pro nizozemskou a vlámskou kulturu ročenkou, kterou právě držíte v ruce. Již tradičně je věnována pozornost historii, tentokrát formou článku o Vilémovi I. Oranžském od Anny Štorkanové. Dějin Nizozemska se týká i článek o římské hranici v Nizozemsku.

Výtvarné umění je zastoupeno dvojicí článků, které volně navazují na loňský rok; můžete se díky Rubenu Pellarovi opět začíst do Rubensových Dopisů a okem se potěšit dobovými vyobrazeními zimních radovánek s doprovodným textem od Petry Schürové.

Bohatě je letos zastoupena literární sekce. Doporučuji ukázkou z úspěšné knihy *Tanec s nepřítelem, válečné tajemství mojí rodiny* od Paula Glasera, kterou přeložily Jana Červenková a Lenka Strnadová. Postřehy Kryštofa Krijta, tedy autora, který nasával vzhledem k rodinným poměrům českou a nizozemskou kulturu již od kolébky, naleznete v ukázce z knihy *Sýrové pivo*. Do třetice všeho dobrého, posuďte sami, jak na dobu komunismu ve své knize vzpomíná Martha Hofman.

V roce 2014 se skupině nizozemských nadšenců podařilo zavřít pozoruhodný projekt *Babička* a přivést na svět historicky první nizozemský překlad tohoto klenotu starší české literatury autorky Boženy Němcové. Zprávu o nadaci a její činnosti připravila Paulien Plaisier, pochopitelně vám nemůžeme upřít krátkou ukázkou z knihy v obou jazycích.

Na sklonku roku 2013 nás opustila nestorka nederlandistiky v České republice paní docentka Olga Krijtová. Smutné události jsme v lednu věnovali vzpomínkové odpoledne, ke kterému se vracíme uveřejněním vzpomínek několika generací jejích studentů a obrazovým materiálem.

Velmi si vážíme štědré podpory Nizozemského velvyslanectví a Vlámského zastoupení. Vydání ročenky by bez jejich laskavé přízně nebylo možné.

Šťastné vykročení do roku 2015 vám jménem výboru NE-BE přeje

Sylva Alderliesten, předsedkyně

Geachte en beste NE-BE-leden, vrienden,

Het samenstellen van een jaarboek is inmiddels in onze vereniging een goede en waardevolle traditie. In het jaarboek 2014 dat u thans in handen hebt, ging onze aandacht - net als in andere jaren - ook uit naar onderwerpen uit de geschiedenis. U treft een artikel aan van Anna Štorkanová over Willem van Oranje en een bijdrage over de Romeinse landsgrenzen van Nederland.

Dankzij Ruben Pellar kunt u bladeren in brieven van de schilder Rubens. U kunt ook winterpret mee-beleven door te kijken naar oude schilderijen, die door Petra Schürová van begeleidende teksten zijn voorzien.

Literatuur staat dit jaar centraal. Ik kan het fragment uit het succesvolle boek van Paul Glaser *Tante Roosje, het oorlogsgeheim van mijn familie* van harte aanbevelen. Het boek is vertaald door Jana Červenková en Lenka Strnadová. Het boek *Sýrové pivo*, de Tsjechische tegenhanger van het eerder verschenen *Tsjecholand*, laat de scherpe waarnemingen zien van Kryštof Krijt, een auteur die in verband met zijn familieachtergronden de Tsjechische en Nederlandse cultuur simultaan en van jongs af met de paplepel ingegoten kreeg. Martha Hofman levert in een onderhoudende bijdrage haar persoonlijke kijk op Tsjechië in de tijd van het communisme.

In 2014 is een groep Nederlandse enthousiastelingen erin geslaagd een indrukwekkend en ambitieus project af te ronden om het boek *Babička* in het Nederlands te vertalen. *Babička* is een juweeltje uit de Tsjechische literatuur van de 19e eeuw, geschreven door Božena Němcová. Paulien Plaisier zet uiteen hoe dit de daarvoor opgezette stichting is gelukt en wat er allemaal voor moest worden gedaan. De bijdrage gaat vergezeld van korte stukjes uit *Babička*, weergegeven in beide talen.

In de laatste dagen van 2013 heeft mevrouw Olga Krijtová, de eerste dame van de Neerlandistiek in Tsjechië, ons voor goed verlaten. NE-BE heeft een middag georganiseerd ter herinnering aan haar. Tijdens die middag heeft een aantal oud-studenten van mevrouw Krijtová met alle aanwezigen hun persoonlijke herinneringen aan de overledene gedeeld. In woord en beeld wordt aan deze bijeenkomst aandacht besteed in het jaarboek.

Wij zijn er dankbaar voor dat zowel de Nederlandse Ambassade als de Vlaamse Vertegenwoordiging, via gulle steun ook dit jaar weer de verwezenlijking van dit jaarboek hebben mogelijk gemaakt.

Wij wensen u een buitengewoon voorspoedig 2015.

Namens het bestuur van NE-BE
Sylva Alderliesten, voorzitter

Ambassade van België – Algemene Afvaardiging van de Vlaamse Regering
Belgické velvyslanectví – Vlámské zastoupení

Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden
Velvyslanectví Nizozemského království

Koninkrijk der Nederlanden

Tato ročenka vychází s laskavou podporou
Vlámského zastoupení a Velvyslanectví
Nizozemského království.
Děkujeme!

De uitgave van het jaarboek werd ondersteund door
de Algemene Afvaardiging van de Vlaamse Regering
en de Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden.
Onze hartelijke dank!

TIRÁŽ / COLOFON

Vydává / Uitgever
NE-BE – Společnost pro nizozemskou a vlámskou kulturu
Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur

Radhošská 1, 130 00 Praha 3, Česká republika
Kontaktní adresa / Contactadres:
Nederlandse Taal en Cultuur – NTC
Karlova 18, 110 00 Praha 1 – Staré Město, Česká republika

Bank. spojení / Bank:
Komerční banka, Praha 2
Č. účtu / Rekeningnummer:
19-2307530267/0100
IBAN: CZ6101000000192307530267
SWIFT (BIC): KOMBCZPPXXX

Výbor / Bestuur
Sylva Alderliesten: alderliesten@tiscali.cz
Andrea Bednářová: andrea.bednarova@klikni.cz
Jana Červenková: jana.cervenkova@tiscali.cz
Eva Giese: eva.giese@volny.cz,
m: +420 605 257 500
Veronika ter Harmsel Havlíková: nika@ntcntc.cz,
m: +420 603 553 789
Ruben Pellar: info@ruben.cz,
m: +420 605 260 005
Jana Pellarová: pellar@post.cz,
m: +420 603 782 819
Miroslav Pavel: mirekpavel@gmail.com
m: +420 775 139 209
Ladislav Říha: ladislav.riha@ri-tours.cz,
m: +420 603 436 112

Petra Schürová: ppetra.ppetra@gmail.com,
t: +420 723 986 743
Lenka Strnadová: lstrnadova@volny.cz,
m: +420 724 280 947
Daniela Vervloet: daniela.vervloet@hotmail.com

Čestná předsedkyně / Erevoorzitter
Petra Schürová: ppetra.ppetra@gmail.com

Předsedkyně / Voorzitter
Sylva Alderliesten: alderliesten@tiscali.cz

Mistopředseda / Vice-voorzitter
Ruben Pellar: info@ruben.cz

Pokladník / Penningmeester
Eva Giese: eva.giese@volny.cz

Knihovna / Bibliotheek
Nizozemské velvyslanectví / Nederlandse
Ambassade
Gotthardská 6, Praha 6
Kontakt / Contact: Ruben Pellar, info@ruben.cz,
m: +420 605 260 005

Prezenční výpůjčky / Leeszaal
Goethe-Institut Tschechische Republik
Masarykovo nábřeží 32, Praha 1

E-mail ne-be@ne-be.cz

Internetové stránky / Onze website
www.ne-be.cz

Redakce časopisu / Redactie van het tijdschrift
Lenka Strnadová: lstrnadova@volny.cz
Jana Červenková: jana.cervenkova@tiscali.cz
Kees Mercks: dalibor117@tele2.nl
Jesse Ultzen: jesse.ultzen@gmail.com
Úprava textů nizozemské části / Verwerking van de teksten van de Nederlandse versie: Kees Mercks
Úprava textů české části / Verwerking van de teksten van de Tsjechische versie: Lenka Strnadová

Grafický design / Grafisch ontwerp
Markéta Cole, Ask Designers
www.askdesigners.eu
Deze uitgave / Toto vydání
Liesbeth Meijer, Dutch Design
www.dutch-design.cz

Obálka / Titelblad
Pieter Brueghel starší, Zimní krajina s bruslaři a pastí na ptáky / Pieter Brueghel de Oude, Winterlandschap met schaatsers en vogelknipt,
1565, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel

Neprodějná publikace. Texty ani obrazový materiál nejsou použity za účelem zisku nebo jiným komerčním účelem.

Niet voor de verkoop. De teksten en afbeeldingen in deze publicatie zijn niet gebruikt met winstoogmerk, noch met een ander commercieel doel.

ISBN 978-80-905100-3-6

OBSAH

INHOUDSOPGAVE

HISTORIE / GESCHIEDENIS

**Vilém I. Oranžský –
Vilém Mlčenlivý
Willem van Oranje –
Willem de Zwijger**

strana / pagina **4 / 13**

VÝTVARNÉ UMĚNÍ / BEELDENDE KUNST

**Peter Paul Rubens
Dopisy / Brieven**

strana / pagina **23**

**Zimní radovánky II
Ijsvermaak II**

strana / pagina **34 / 36**

**Triptych z Mechelenu
Een drieluik uit Mechelen**

strana / pagina **38 / 44**

HISTORIE / GESCHIEDENIS

Výspa / Een uthoek

strana / pagina **50 / 52**

ARCHITEKTURA / ARCHITECTUUR

**Východ za Západem nebo
Západ za Východem?
Volgt het Oosten het
Westen of andersom?**

strana / pagina **54 / 57**

VZPOMÍNKA / IN MEMORIAM

**Olga Krijtová
Vzpomínka
In memoriam**

strana / pagina
61 / 67

LITERATURA / LITERATUUR

**Nizozemský překlad
Babičky / Babička in
Nederlandse vertaling**

strana / pagina **74 / 77**

LITERATURA / LITERATUUR

**Knihy B. Hrabala v
nizozemském překladu
Boeken van B. Hrabal in
Nederlandse vertaling**

strana / pagina **80**

**Kryštof Krijt,
Pieter J. Goedhart
Sýrové pivo / Bierkaas**

strana / pagina **82 / 85**

**Martha Hofman A pak
přece jen přišla svoboda
En toen kwam de vrijheid
toch nog**

strana / pagina **88 / 89**

**Paul Glaser
Tanec s nepřitelem
Tante Roosje**

strana / pagina **90 / 93**

Vilém I. Oranžský Vilém Mlčenlivý

**Jsem Vilém Nassavský
rodu holandského,
věrný vlasti
nadosmrtní zůstanu.
Jsem princ oranžský,
volný a nebojácný.
Španělskému králi
vždy jsem vzdával čest.**

**Ty, můj Bože a Pane
jsi mým štítem,
na Tebe se spoléhám.
Na Tobě budu stavět,
nikdy mne neopouštěj,
abych mohl být zbožný,
být vždy tvým sluhou
a zahánět tyranii
zraňující mé srdce.**

**Jako David musel
uprchnout
před Saulem tyranem,
tak i já jsem musel
povzdechnout
jako šlechtic přemnohý.
Ale Bůh ho povznesl,
vykoupil z tísně veškeré,
a království mu daroval
v Izraeli veliké.**

(Wilhelmus)

Vilém I. Oranžský kolem roku 1554
/ Willem van Oranje omstreeks 1554,
Anthonis Mor van Dashorst

René de Chalon

Vilém Nassavský, otec prince oranžského / Willem van Nassau, vader van de Prins van Oranje

Juliana van Stolberg, matka Viléma Oranžského / moeder van Willem van Oranje

Původ, dětství a mládí

Vilém I., princ oranžský, hrabě nassavský, katzenbogenský, viandenský, dietzenský, burenský, lingenský a leerdamský, markýz z Veere a Bergen op Zoom, vikomt antverpský, baron z Bredy, IJsselsteinu, Diestu a Cuycku¹, často nazývaný Vilém Mlčenlivý (Willem de Zwijger), se narodil 24. dubna 1533 coby nejstarší syn Viléma, hraběte nassavsko-dillenburgského, a jeho ženy Juliany von Stolberg.

Vilémův otec, původem Němec, jehož rodovým zámekem byl Dillenburg v údolí říčky Dill, jež protéká Westerwaldem a u Wetzlaru se vlévá do řeky Lahn, byl znám jako Vilém Bohatý. Nicméně toto přízvisko vyznívá poněkud ironicky, neboť ono zmiňované bohatství spočívalo spíše v počtu potomků než v množství majetku.

Vilémova matka Juliana von Stolberg (v době sňatku 25 letá) si do manželství s 44 letým Vilémem Bohatým přivedla z prvního manželství s Filipem von Hanau pět dětí, a svému druhému choti,

Vilémovi, povila dalších 12 potomků (7 dcer a 5 synů). Všechny své děti vychovala Juliana sama a za své příkladné mateřství byla od současníků velmi ctěna. V tehdejší době bylo nezvyklé, aby se rodiče o své potomky starali sami. Julianin manžel Vilém za ní ve výchově dětí však nijak nezaostával. Společně založili na svém panství, kde byla též rozsáhlá knihovna obsahující německy i latinsky psaná díla, školu nejen pro své potomky, ale též pro syny a dcery jiných šlechtických rodů.

V prostředí své milující rodiny, hlásící se k luteránství, vyrůstal malý Vilém do svých 11 let, dokud nezemřel jeho strýc, 26 letý René de Chalon, princ oranžský. Protože byl René bezdětný, učinil jediným dědicem veškerého svého majetku právě malého Viléma, a nikoli jeho otce. Reného dědictví v sobě spojovalo majetek burgundského rodu s državami německo-nizozemské větve, z nichž nejvýznamnější bylo knížectví Orange v jihovýchodní Francii, jež tvořila tři větší města a nejméně 500

vesnic, dvorů a zámků. V dalším hrabství Franche-Comté ovládal 30 panství s více než 360 vesnicemi. Jeho rozsáhlé panství se rozprostíralo ve Francii, Německu a Nizozemí (na severu provincie Holland, Zeeland a Utrecht, na jihu provincie Brabantsko, Flandry, Henegavsko).

Aby se Vilém mohl ujmout svého dědictví, bylo nezbytné, dle tehdy platných říšských zákonů, aby přestoupil na katolickou víru a dostalo se mu přísně katolické výchovy. Císař Karel V.² ustanovil pro Viléma poručnickou radu, v jejímž čele formálně stál kolínský koadjutor a Vilémův příbuzný Adolf hrabě Holstein-Schaenburg. Pravou hlavou Vilémových poručníků byl však Johan van Merode, císařův komoří, a Claude Bouton Corbaron.³ Aby měl císař jistotu, že Vilémova výchova bude skutečně katolická, byl od své luteránské rodiny, spíše protihabsburské, odtržen zcela.

Po roce 1545 byl malý Vilém poslán na místodržitelství dvůr Marie

1 [http://www.koninklijkhuis.nl/encyclopedie/geschiedenis/willem-van-oranje-\(1533-1584\)/](http://www.koninklijkhuis.nl/encyclopedie/geschiedenis/willem-van-oranje-(1533-1584)/), 10. 08. 2014

2 Karel V. (narozen 24. února 1500 v Gentu, zemřel 21. září 1558 v San Jerónimo de Yuste) byl druhým synem Filipa Sličného, syna Maxmiliána I. Habsburského, a Jany I. Kastilské, zvané Jana Šílená. Karel byl v letech 1516–1556 španělským králem, od roku 1519 římským králem, potažmo od roku 1531 do roku 1556 císařem římským, vévodou burgundským (1506–1556) a arcivévodou rakouským (1519–1521). Pravděpodobně nejvíce se proslavil bojem proti Lutherově reformaci, kvůli níž svolal 26. května 1521 říšský sněm do Wormsu, na němž na Martina Luthera uvalil říšskou klatbu. Výsledkem wormského sněmu byl wormský edikt, jenž přikazoval jak pálení Lutherových knih, tak vyhnanství Lutherovi a jeho stoupencům. Karlův bratr Ferdinand I. Habsburský se stal roku 1526 českým králem a zahájil tak několik století trvající vládu habsburského rodu v českých zemích (do úmrtí Marie Terezie vládla habsburská dynastie, od roku 1780 vládla habsbursko-lotrinská dynastie). Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_V.

3 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968, str. 15.

I Anna van Buren, první manželka Viléma Oranžského / Anna van Buren, eerste echtgenote van Willem van Oranje, Marcus Geeraerts, Historische Verzameling Huis Oranje-Nassau, Den Haag

II Anna Saská, druhá manželka Viléma Oranžského / Anna van Saksen, tweede echtgenote van Willem van Oranje, Antonio Moro (1570), Mauritshuis, Den Haag

III Charlotta Bourbonská, třetí manželka Viléma Oranžského / Charlotte de Bourbon, derde echtgenote van Willem van Oranje, Historische Vereniging Huis Oranje-Nassau, Den Haag

IV Louisa de Coligny, čtvrtá manželka Viléma Oranžského / Louise de Coligny, vierde echtgenote van Willem van Oranje, anonyim / anoniem, Oranje Nassau Museum, Rijksmuseum Paleis Het Loo, Apeldoorn

Mladý Vilém Oranžský / De jonge Willem van Oranje, Frans de Vriendt

Habsburské⁴ do Bruselu, kde se mu dostalo kvalitního vzdělání a výchovy. Vynikal zejména v cizích jazycích (ovládal nejen svou rodnou němčinu, ale také latinu, francouzštinu a vlámsčinu), vojenském umění a společenském vystupování, tak nezbytném pro velmože jeho postavení.

Sám Vilém po letech přiznal, že se mu Brusel a dvůr Marie Uherské stal druhým domovem, kam se stále rád vracel ke svým nejdražším přátelům. Snad i díky nábožensky tolerantní místodržitelce Marii se u něj neprojevil katolický fanatismus, jak tomu často u konvertitů bývá. Naopak byl velice tolerantní, čímž se vyznačovalo mnoho nizozemských katolíků.⁵ Ve své *Apologii* k tématu vyznání píše: „*Přiznávám, že jsem nikdy necítil nenávisť vůči přivržencům nové víry. Vždyť od kolébky jsem v ní byl vychován. Můj otec v ní žil a zemřel, když zrušil církevní zlořády na svých pozemcích. Komu by se tedy zdálo podivné, že tato nauka, která byla tak hluboko zaseta v mém srdci a vyhnala tak silné kořeny, nesla pak ovoce, když přišla její doba? Neboť po dlouhá léta jsem*

vyrůstal v císařově okolí. Jakmile jsem dosáhl mužného věku, byl jsem zahrnut důležitými úřady a úkoly. Tehdy jsem měl více v hlavě zbraně, lov a jiný výcvik, jak se to ostatně patří pro mladé pány, než to, co slouží ke spáse. Mám však dosti důvodů k tomu, abych poděkoval Bohu, jenž nechtěl, aby ono svaté sémě bylo ve mně udušeno.“⁶

Princovy opakované konverze zanechaly stopy v jeho chování. Mistrně se naučil skrývat své city a nitro před jinými lidmi a vyznačoval se zdrženlivým chováním, tak odlišným od jeho hlučných až bujarých kumpánů (možná i díky španělské výchově). Mlčel natolik dlouho, až ve správnou chvíli projevil své vynikající řečnické vzdělání a neobyčejnou výmluvnost, která se nikdy neminula účinkem. Přezdívkou „Vilém Mlčenlivý“, kterou získal od svých současníků, tak byla spíše taktikou, než povahovým rysem.

Rodinný život – manželství a potomci

Vilém Oranžský byl díky svému postavení a majetku nepochybně velice

žádaným adeptem na ženění. Iniciativy se nechopil Vilém sám, ale jeho okolí, a to v čele s biskupem arraským Granvellou⁷. Zraky poručnické rady se upřely k Anně van Buren (1533–1558), dceři Maxmiliána hraběte van Buren (zemřel roku 1548), významného vojévůdce císaře Karla V., která byla jednou z nejbohatších nevěst v zemi. Vilémova a Annina svatba se konala 6. července 1551 na nevěstině rodovém zámku Buren. Císař Karel prohlásil Viléma v den sňatku plnoletým, čímž mu umožnil, z velké části, disponovat svým dědictvím. Anna však zemřela velice mladá, vyčerpaná po třech porodech, dne 24. března 1558 v Bredě. Vilém o její smrti napsal svému otci následující slova: „*Jak těžce tato ztráta postihuje mne a mé malé děti, dovede Vaše láska sama jistě posoudit. Jelikož to však nelze změnit a protože se nelze netrpělivě vůli Páně vzpouzet, musím to přenechat věčnému bohu, pánu a vládci všech věcí a smířit se s jeho milostivou vůlí.*“⁸ Manželčina smrt byla pro Viléma nesmírně velkou ránou, neboť se navzájem upřímně milovali a Anna byla jeho dobrým andělem,

v němž vždy nacházel oporu. A je více než jisté, že v dalších třech manželstvích, která mu připravila trpká zklamání, se upínal ke vzpomínkám na svou první ženu, jakou oázou klidu mu byla.

Během sedmi let manželství se Vilémovi a Anně van Buren narodily dvě dcery a syn. Hraběnka Marie von Nassau (1553–1555) zemřela jako dvouleté dítě v roce 1555. V roce 1554 narozený syn Filip Vilém, princ oranžský, strávil 28 let ve Španělsku jako rukojmí a zemřel roku 1618. Třetím dítětem byla dcera, Marie von Nassau (1556–1616).

Po Annině smrti žil Vilém s několika milenkami, ale jako vdovec, který zůstal ve 25 letech sám se dvěma malými dětmi, se 25. srpna 1561 oženil podruhé, a to s dcerou kurfiřta Mořice Saského a neteří kurfiřta Augusta Saského, Annou Saskou (1544–1577), která byla jako celá rodina Wettinů luteránského vyznání. Druhé manželství nebylo ale ani zdaleka tak šťastné jako první sňatek. Vilém nyní často cestoval po bitevních polích. Anna Viléma opustila a odstěhovala se do Kolína nad Rýnem, kde ale trpěla nedostatkem financí, a tak začala rozprodávat šperky získané dědictvím. V tomto městě se také seznámila

s dr. Janem Rubensem, jemuž 22. srpna 1571 porodila dceru. Na Annu bylo uvaleno domácí vězení na zámku Siegen a Jan Rubens byl vzat do vyšetřovací vazby. Dr. Rubens byl odsouzen k peněžitě pokutě a se svou ženou a šesti dětmi se musel usadit na stejném místě, jako Anna, v Siegen, kde se jim 28. července 1577 narodil syn, Peter Paul (později slavný malíř). Poté byla Anna Saská uvězněna na hradě Beilstein, Vilémovi došla trpělivost a dal se se svou druhou ženou rozvést. Vilémovi a Anně Saské se narodily čtyři děti: hraběnka Anna von Nassau (1563–1588), hrabě Mořic August Filip von Nassau, který zemřel dvouletý v roce 1566; Mořic Oranžský (1567–1625), princ oranžský; hraběnka Emilie von Nassau (1569–1629).

24. dubna 1575 se Vilém znovu - potřetí - oženil. Jeho vyvolenou se stala Charlotta Bourbonská (1546–1582), která uprchla z kláštera a stala se, jako její budoucí manžel po opětovné konverzi, protestantkou, kalvinistkou. Charlotta byla dcerou Ludvíka III. de Montpensier a svému muži Vilémovi povila šest dcer: Luisa Juliana Oranžská (1576–1644), Alžběta (1577–1642), Kateřina (1578–1648), Charlotta

4 Marie Habsburská, též zvaná Uherská (narozena 18. srpna 1505 v Bruselu, zemřela 18. listopadu 1558 v Cigales) byla dcerou Filipa Sličného a jeho manželky Jany Šílené, a tudíž mladší sestrou císaře Karla V. Marie Habsburská se roku 1522 provdala za Ludvíka Jagellonského, českého krále, jenž však zemřel již 29. srpna 1526 v bitvě u Moháče. Protože Mariino a Ludvíkovo manželství bylo bezdětné, dědicem trůnu se stal Mariin bratr Ferdinand. Marie Uherská se znovu již neprovdala a v letech 1531 až 1555 vykonávala úřad místodržitelky Nizozemí. Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Marie_Habsbursk%C3%A1

5 Pozdější místodržitelka Markéta Parmská k této situaci v březnu 1560 poznamenala: „Je zrozen z otce a matky, kteří své bludy veřejně přiznali a vychovávali v nich své děti, kromě jmenovaného pana prince, který, když byl povolán k dědictví zesnulého oranžského prince, byl přiveden do Nizozemí a pod vlivem zesnulé královny Marie byl vychován jak v dobrých mravech, tak i v náboženském ohledu jak se slušelo a za všech okolností, pokud lze vidět, se choval velmi křesťanský.“ ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968, str. 19.

6 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968, str. 20.

7 Antoine Perrenot de Granvelle (narozen 20. srpna 1517 v Besançon – zemřel 21. září 1586 v Madridu) se stal ve svých 23 letech arraským biskupem, poté, roku 1560 arcibiskupem v Mechelen a o rok později mu byl udělen kardinálský klobouk. Pouhé čtyři roky ve službách Markéty Parmské, 1560 – 1564, mu stačily na to, aby ovlivnil dějiny Nizozemí. Ačkoliv duchovní, byl vskutku renesančním „kavalírem“, který měl rád dobré jídlo, pití a ženy. Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Antoine_Perrenot_de_Granvelle

8 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968, str. 29

Vilém Oranžský / Willem van Oranje

Politický život

Ve Vilémově době tvořilo Nizozemí 17 více či méně svobodných provincií, kam patřilo Brabantsko, Limbursko, Lucembursko a Geldernsko, dále Artois, Hennegavsko, Flandry, Namursko, Holland, Zeeland, Zutphen, Antverpy, Frísko, Mechelen, Utrecht, Overijssel a Groningen.¹² Může se zdát neuvěřitelným, že oněch 17 provincií tvořilo v 16. století nejlidnatější část evropského kontinentu, žilo zde více než 3 miliony lidí.

Hlavou těchto samosprávných celků byl místodržící, spravující v mnoha případech několik provincií najednou.

Místodržící zodpovídal za správu, obranu a pořádek jemu svěřených území. K ruce měl stavovský sněm za každou jednotlivou provincii, jenž se skládal ze šlechticů, duchovenstva a měšťanstva. Nejvyšším stavovským uspořádáním byly generální stavy, sdružující stavovské zástupce ze všech provincií.¹³

V dobách před vládou císaře Karla V. měl v rukou moc burgundský vévoda, sídlící v Bruselu. Po nástupu Karla Habsburského se tato vláda soustředila v rukou generálního místodržícího, který z burgundské tradice sídlil v Bruselu též. Tento císařův regent měl ku pomoci státní, tajnou a finanční radu. Státní rada se skládala pouze z nejmocnějších velmožů země, kdežto členem tajné a finanční rady se mohl kromě duchovního stát také nižší šlechtic a měšťan.

Nizozemí 16. století bylo rozličné též co do jazykového složení. Jih obývali především francouzsky hovořící Valoni s centrem ve Flandrech a Brabantsku. Na severu žili pro změnu Vlámové s centrem v Hollandu a Zeelandu. V této době byly rozdíly mezi holandsčinou a vlámsčinou celkem nepatrné.

Poté, co Vilém dosáhl plnoletosti, začal se po osobním setkání s Karlem V. těšit velké císařově přízni. Karlovi imponovala nejen Vilémova bystrost a inteligence, ale také jeho skromnost.

Díky tomu se mu podařilo poměrně rychle prosadit a v roce 1552, poté, co Mořic Saský inicioval povstání německých knížat proti císaři, byl Vilém jmenován plukovníkem. Nicméně v těchto bojích se nijak výrazně neprosadil a myšlenkami byl spíše u své mladé ženy, Anny van Buren, jíž z bojiště psal:

„Prosím Stvořitele, aby Ti splnil všechna přání srdce a aby mne vložil do Tvé náruče, abych Ti svůj hold mohl prokázat lépe než jenom v dopisech.“ Nebo *„Chtěl bych přijet za Tebou raději dnes než zítra. Nedovedu touhu po Tobě, jež mne naplňuje, dost živě vyjádřit a zdá se mi, jako bych byl od Tebe už celý rok.“*¹⁴

V důsledku bojů s německými protestanty, s francouzským králem a Turky a trápen dnou se cítil císař Karel V. natolik unaven, že se roku 1555 rozhodl k závažnému státnickému kroku a oznámil svou abdikaci. Ve svých 55 letech byl pochopitelně unavený. V den abdikace přicházel do velkého sálu v Bruselu opřen o hůl a o svého oblíbence, prince oranžského. Generální stavy císař požádal, aby od nynějška svou lojalitu, poslušnost a lásku věnovaly ve stejné míře jeho nástupci, synovi Filipovi II.

Svou vládu nezahájil Filip II. v Nizozemí zrovna ideálně. Neovládal, bohužel, žádný z jazyků svých nových poddaných. Nevládl ani francouzštinou ani vlámsčinou. Proto se zahajovacího proslovu ujal později nechvalně proslulý kardinál Granvella, který nizozemským stavům slíbil učinit vše pro blaho a rozkvět Nizozemí, a především ochranu

Vilém Oranžský ve zralém věku / Willem van Oranje op latere leeftijd, Michiel Jansz van Miereveld, Rijksmuseum Amsterdam

starých svobod a výsad. Časy budoucí měly brzy ukázat, jak plané a pokrytecké tyto sliby byly.

Ačkoli Filip II. na Viléma Oranžského, pro přízeň, kterou princí oranžskému věnoval Karel V., žárlil, jmenoval ho roku 1555 členem nizozemské státní rady v Bruselu a krátce poté rytířem řádu Zlatého rouna (*De Orde van het Gulden Vlies*).

Již krátce po pohřbu své ženy Anny van Buren se musel Vilém opět věnovat pokračující španělsko-francouzské válce, která skončila v dubnu 1559 uzavřením míru mezi Filipem II. a Jindřichem II. v Cateau-Cambrésis. A právě zde dochází k momentu, kdy poprvé Vilém pocítil vůči králi Filipovi nedůvěru, poté, co se od francouzského krále dozvěděl o nabídce, kterou mu učinil vévoda z Alby.¹⁵ Vévoda z Alby údajně Jindřichovi II. důvěrně nabídl pomoc svého pána při „vyhubení kacífských elementů“ ve Francii.¹⁶ Toto sdělení Vilémem natolik otrásl, že se začal obávat řádění španělské inkvizice též v milovaném Nizozemí.

Vláda císaře Karla V. byla pro Nizozemí období relativního klidu, neboť Nizozemí miloval jako svou rodnou vlast a dopřával zdejšími obyvatelům mnohé svobody, což mu ostatní národy říše vytýkaly. Snad to bylo díky bohatství této země, která Habsburkovi přinášela 5 000 000 zlatých ročně.

Proto nástup Karlova syna Filipa II.

k vládě byl skoro jako blesk z čistého nebe. Nový španělský král neměl k Nizozemí ani zdaleka tak vřelý vztah, jako jeho otec. Ba dokonce lze říci, že k Nizozemí neměl vztah žádný. Jediné, po čem od začátku toužil, bylo získat víc peněz, než jen oněch 5 000 000 zlatých ročně na daních, a nejlépe úplně odejmout veškeré svobody, které Nizozemcům dopřával Karel V. Filip chtěl v zemi zavést tvrdý absolutistický režim, který vládl ve Španělsku. A začal náboženským terorem, který praktikoval již ve „svém“ Španělsku, kde s velkou oblibou využíval služeb inkvizice, jejíž hrůzostrašné podívané, popravy mužů i žen, velice rád sledoval.

Filip II. v roce 1559 ustanovil nizozemskou místodržitelkou svou nevlastní sestru Markétu Parmskou, nizozemskou rodačku.¹⁷ Ve skutečnosti držel moc v rukou kardinál Granvella, tvrdě potlačující nizozemské tradice a svobody. Kardinál Granvella obyvatele Nizozemí přímo nenáviděl, a podle toho se také choval. Na jeho radu nechal Filip II. v Nizozemí zřídit 14 diecézí, v jejichž čele stanul právě tento muž, coby arcibiskup mechelenský, nizozemský primas.

Aniž mohl španělský král cokoli tušit, jmenoval Viléma I. Oranžského roku 1559 místodržitelem nejdůležitějších provincií Holland, Zeeland, Utrecht, západní Frísko, Voorn a Briel. Právě tyto provincie se později stanou těžištěm nizozemské revoluce. Společně

s Lamoralem hrabětem Egmontem napsal Vilém Oranžský v červenci 1561 dopis Filipovi II., ve kterém se ostře ohradil proti způsobu vlády kardinála Granvelly. Nebude-li Granvella zachovávat nizozemské zákony, jak princ oranžský, tak hrabě Egmont odstoupí ze svých místodržitelských pozic. Král Filip na tento dopis nijak nereagoval, proto Vilém s Egmontem, a nově také s předsedou státní rady, admirálem Filipem hrabětem Hoornem, zaslali králi ultimátum s výzvou, aby odvolal Granvella ze státní rady, k čemuž se kladně vyjádřila také Markéta Parmská. Kardinál Granvella nakonec sám usoudil, že je pro něj v Nizozemí příliš horká půda, a pod záminkou rodinných záležitostí se vrátil do rodného Burgundska. Jeho odchod se ale, bohužel, nestal počátkem lepších časů, ba právě naopak. Kardinálovo místo zaujala španělská inkvizice, a to ve své plné síle. Proti odporným popravám, které inkvizitoři pořádali, se ohradila většina nizozemského obyvatelstva, a to včetně upřímných, hlubokých katolíků. Důsledkem tohoto vývoje se v Nizozemí v letech 1562–1565 zrodilo opoziční hnutí, zvané „panská liga“. Za svůj cíl si „panská liga“ stanovila obnovu původních nizozemských svobod z doby vlády Karla V. Mezi příznivce „panské ligy“ patřila většina členů bruselské státní rady, ale také místodržící v provinciích a taková elita, jako byli rytíři řádu Zlatého rouna.

12 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968, str. 33

13 Tamtéž, str. 35

14 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968, str. 26

15 Fernando Álvarez de Toledo, 3. vévoda z Alby (29. října 1507 – 11. prosince 1582) byl významným španělským generálem, oporou vlády Filipa II. a v letech 1567 – 1573 nizozemský místodržící. Nejznámější je jako zavilý odpůrce reformace. Za svého místodržitelského působení v Nizozemí se snažil tvrdě potírat nizozemské povstání, a jako takový byl skutečně mimořádně krutý. Albovo jméno je synonymem krutosti, ale přesto se mu povstání porazit nepodařilo. Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Fernando_%C3%81lvarez_de_Toledo,_3._v%C3%A9voda_z_Alby

16 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968, str. 31

17 Markéta Parmská (narozena 28. prosince 1522 v Oudenaarde – zemřela 18. ledna 1586 v Ortoně) byla nemanželskou dcerou císaře Karla V. a Johanny van der Gheynst. V červenci 1559 byla Filipem II. uvedena do funkce místodržitelky, dle přání jejího bratra měla na slovo poslouchat jeho přání a příkazy. V roce 1564 však před Markétu předstoupily nizozemské stavy, které požadovaly společnou poradu generálních stavů, reorganizaci finanční správy, posílení moci místodržících provincií, větší náboženskou toleranci vůči protestantům a především omezení moci španělské inkvizice na nizozemském území. Ačkoli ani jeden z požadavků nebyl po chuti Filipovi II., Markéta se plně postavila za nizozemské stavy a podporovala je. Filip pochopitelně žádnému z uvedených požadavků nevyhověl. Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Mark%C3%A9ta_Parmsk%C3%A1

Markéta Parmská, kostel sv. Jana v Goudě /
Margaretha van Parma, Sint-Janskerk Gouda

Nakonec se do situace v zemi zapojil element, na který nikdo dlouho nepomyslel. Obyčejné obyvatelstvo začalo strádat nejen útlakem a pronásledováním španělské inkvizice, ale také tuhou zimou, která zničila veškerou úrodu a zapříčinila tak zdražování potravin. Lid začal rabovat, především na církevních majetcích, jako byly kláštery a kostely. Nizozemská šlechta byla řaděním chudiny pochopitelně vyděšena, ale nakonec se alespoň trochu „uklidnila“ vědomím, že veškerý hněv obyvatelstva se obrací proti církevním statkům.

Poté, co rozsáhlé nepokoje vypukly v provinciích Holland, Zeeland a Utrecht, jejichž byl Vilém místodržícím, vydal se sem, aby situaci alespoň trochu uklidnil. V této době žádala Markéta Parmská po Vilémovi, Egmontovi a Hoornovi podepsání loajality Filipovi II., což Vilém odmítl s poukazáním na svou přísahu, složenou Filipovi při přijímání řádu Zlatého rouna, čímž svou povinnost slibu loajality považoval za splněnou. V březnu 1567 však Vilém regentce přímo sdělil (to již Egmont a Hoorn raději prohlášení loajality vůči králi podepsali), že se raději vzdá všech svých funkcí, neboť vyjádření loajality králi, jemuž nevěřil a u něhož se obával, že takto podepsané listiny zneužije, se neslučuje s jeho svědomím.

Nakonec ti, kteří zakládali „panskou ligu“ a byli vůdčími osobnostmi dosavadního povstání, sami začali toto povstání potlačovat a přidávali se na španělskou stranu, snad v domnění, že se na jejich protišpanělské aktivity zapomené (a jak později zjistí, že si snad zachovávají majetek a své životy).

To již byla nizozemská revoluce „na spadnutí“. Tento konflikt let 1555–1609 ve svém konečném důsledku vedl k fak-

tické nezávislosti Nizozemí na Španělsku. Na začátku si Filip II. nepřál nic menšího, než zvýšení daní a vyhubení kacířství. V Nizozemí sice převažovali katolíci, ale bylo zde také jisté zastoupení kalvinistů (ke kterým konvertoval i Vilém), novokřtěnců a nepatrné množství luteránů. Kvůli nepřijatelné náboženské politice Filipa II. Nizozemci odmítali závěry tridentského koncilu a naopak požadovali náboženskou svobodu. Roku 1565 tak byla v Bruselu založena Liga nobility čili Kompromis bredevský, jejímž zakladatelem byl Vilémův mladší bratr, hrabě Lodewijk van Nassau-Dillenburg, hrabě van der Bergh a hrabě Hendrik van Brederode. Sám Vilém sice členem Kompromisu nebyl, ale významně jej podporoval. Tito šlechtici požadovali po regentce Markétě Parmské zaručení náboženské svobody a zrušení španělské inkvizice (alespoň v Nizozemí). Při setkání v Markétině paláci došlo k momentu, kdy se místodržitelka celá zachvěla strachem z budoucího vývoje, a její rádcé hrabě de Berlaymont to komentoval slovy: „*Comment, madame, peur de ces gueux?*“ („*Jakže, madame, strach z těch žebráků?*“).¹⁸ Blízko stojící pánové tuto větu zaslechli, což je pochopitelně urazilo, nakonec se však označení gueux-geus stalo symbolem cti, a nikoli urážky. Gézové se tak stali mocnou stranou nizozemské revoluce. V roce 1566 Markéta Parmská v důsledku předchozích událostí souhlasila s prozatímní ústavou, která zakazovala působení inkvizice, prosazovala mírnost protireformačních zákonů (včetně tolerance vůči kalvinistům) a amnestie pro gézy.

Vilém Oranžský se v témže roce snažil přesvědčit své „spolupracovníky“ Egmonta a Hoorna, aby společně zahájili ozbrojené povstání, oba ale odmítli. Při

Nizozemí v 16. století /
De Nederlanden in de 16e eeuw

a protestanty a znovuobnovoval královskou moc.

7. září 1567 a 9. září 1567 byli zatčeni dosud loajální hrabata Hoorn a Egmont s obviněním z urážky majestátu, které se dopustili tím, že prý tolerovali heretiky. Byli postaveni před soud zvaný Rada nad nepokoji (Raad van Beroerten), které se začalo říkat „krvavá rada“ (Bloedraad).²⁰ Netřeba zmiňovat, že v čele „krvavé rady“ stál sám vévoda z Alby²¹.

V roce 1568 zemřel Hendrik van Brederode, jeden ze zakladatelů Kompromisu, a z Viléma Oranžského se tak stal hlavní vůdce nizozemského povstání. 23. dubna 1568 se uskutečnila bitva u Rheindalenu, která je považována za počátek osmdesátileté války. Po velice významné bitvě u Heiligerlee (23. května 1568) zostril vévoda z Alby svůj teror a nechal popravit rovnou 18 šlechticů, a především dne 5. června 1568 Lamorala hraběte Egmonta a Filipa hraběte Hoorna. Princ oranžský začal v Trevíru shromažďovat armádu, která byla sice větší, než měl vévoda z Alby, zato však méně disciplinovaná, až se nakonec rozpadla. Vilém musel tedy uprchnout, a to do Francie. Zde se spojil s princem de Condé a svým slavným tchánem, admirálem de Coligny, a společně se vydali na sever, kde mořští gézové získali dne 1. dubna 1572 vý-

znamný nizozemský přístav Brielle jako svou základnu.

19. července 1572 se sešly v Dordrechtu nizozemské stavy a Vilém zde byl jmenován místodržitelem provincií Holland, Zeeland a Fries, navrch též vojenským velitelem. Princ Vilém v dubnu 1573 konvertoval ke kalvinismu a tím zahájil konverzi provincie Holland. O pár měsíců později byl odvolán vévoda z Alby z pozice generálního místodržitele a jeho nástupcem se stal hrabě don Louis de Requesens y Zúñiga. Španělsko bylo válkami již vyčerpáno a chyběly mu finance. Filip II. se proto rozhodl sáhnout ke kompromisu, který však nebyl nizozemskou stranou přijat. 5. června 1574 don Louis udělil generální pardon a revolucionáři začínali nabývat přesvědčení, že vítězství je na jejich straně, obzvláště poté, co dobyli město Leiden, kde byla o rok později Vilémem založena slavná univerzita (přezdívaná „Oxford Nizozemí“).

Poté, co v březnu 1576 zemřel don Louis, stal se generálním místodržícím Filipův nevlastní bratr don Juan d'Austria²² a v září 1576 v Bruselu vypuklo povstání podporující Viléma Oranžského. Don Juan byl však v roce 1577 sesazen a novým místodržícím ustanoven syn Markéty Parmské Alessandro Farnese, za kterého došlo

loučení řekl hrabě Egmont princí oranžskému: „*Sbohem, princí bez země.*“ (*Vaarwel, prins zonder land.*), načež mu Vilém opáčil: „*Sbohem, hrabě bez hlavy.*“ (*Vaarwel, graven zonder hoofd.*)¹⁹ Prorokoval tak, jaký čeká hraběte Lamorala osud. Krátce poté se Vilém I. odebral na svůj rodový zámek Dillenburg v Německu a opětovně konvertoval k luteránství. To už nizozemská revoluce začínala nabírat na obrátkách prvními popravami revolucionářů a dekretem Markéty Parmské proti kacířům. Filip II. si však ze stavovské monarchie přál vytvořit monarchii absolutistickou, a proto v roce 1567 odvolal z pozice generální místodržitelky Markétu Parmskou a nahradil ji vévodou z Alby, který v zemi zahájil vládu teroru, trestal vzbuřence

19 Tamtéž, str. 121

20 Tamtéž, str. 121

21 Nenávist nizozemské lidu vůči vévodovi z Alby dostoupila vrcholu, jak o tom svědčí slavný „Gentský otčenáš“: *„Dábelský satanáši, jenž přebýváš v Bruselu.*

*Prokleto buď bezectné jméno tvé
ať beze stop zmizí tvé království pekelné
jež trvalo dlouho, věru až nadmíru.
Vůle tvá ať se nesplní; na nebi ani na zemi
chléb teď kraděš nám náš vezdejší
a naše ženy s dětmi hroznou bídu trpí.*

*Ty nikdy nic nikomu nepromineš
neb zlobou a nenávistí přetékáš
ty a jen ty vinu před bohem máš
žes uved celou naši zem ve zmatek.
Otče náš, jenž jsi na nebesích
zbav nás toho ďábla a zloducha*

*i s jeho krvavou radou podvodníků
s nimiž na nás páše všechno zlo.
Skoncuji s hordami španělskými
sic propadnem peklu zároveň s nimi.*

ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968, str. 92

22 Juan d'Austria (narozen 24. února 1547 v Řezně – zemřel 1. října 1578 v Namuru) byl nemanželským synem císaře Karla V. a měšťanské dcery Barbary Blombergové z Řezna. Vyznamenal se 7. října 1571 jako vrchní velitel Svaté ligy v bitvě u Lepanta, díky čemuž se mu podařilo odvrátit tureckou invazi ve Středomoří. V roce 1576 ho jeho bratr Filip II. jmenoval generálním místodržícím v Nizozemí, kde tvrdě potlačoval nizozemskou revoluci, ale naprosto bez úspěchu. Zemřel náhle v roce 1578. Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Juan_de_Austria

k uzavření míru. V lednu 1579 vytvořily provincie Holland, Zeeland, Utrecht, Geldern, Groningen, později též Fries a Overijssel, utrechtskou unii²³, která jistě vznikla z myšlenek Viléma Oranžského, který se ale navenek snažil budít dojem, že ji neschvaluje. Teprve po čtyřech měsících se k utrechtské unii otevřeně přihlásil.

Pro Filipa II. však byl právě Vilém, i přes některé neúspěchy v bojích proti Španělům, nejnebezpečnějším protivníkem z řad nizozemských revolucionářů. „Považoval ho za duši celé vzpoury v Nizozemí, za arcirebela, jehož bylo třeba zbavit se stůj co stůj.“²⁴ Proto se již od roku 1572 zabývali na madridském dvoře otázkou zákeřné Vilémovy likvidace, úkladnou vraždou. Alessandro Farnese byl přinucen dát Viléma do klatby a vypsat odměnu na jeho hlavu ve výši 20 000 zlatých. Vévoda z Parmy musel vyhlášku o klatbě zveřejnit v roce 1580 a nikoho nemůže nechat na pochybách cíl, jaký Filip II. sledoval: „Vilém Oranžský v ní byl označen za cizince v Nizozemí, jenž prý poštvá kacíře k ohavné rebelii, k znesvěcování chrámů, oltářů a svátostí. Je prý prokletý pokrytec, bezecné stvoření, mor křesťanství a pravá příčina nizozemského odboje. Byl prohlášen za velezrádce, za „jediného, hlavního původce a osnovatele nepokojů a za velkého kazimíra státu“. „Proto se žádný králův poddaný nesmí s tímto rebelem stýkat, poskytovat mu přístřeší nebo stravu.“²⁵ Viléma takové prohlášení pochopitelně nenechalo chladným a požádal generální stavy, aby se k dané vyhlášce vyjádřily. Ty se za prince oranžského zcela postavily a Filipova obvinění proti Vilémovi odmítly. Zároveň Vilém Mlčenlivý reagoval

proti své klatbě slavnou *Apologii* z roku 1581, označovanou za nejobratnější polemický spis 16. století. *Apologie* má formu listu generálním stavům, kde obhajuje veškeré své dosavadní postupy, ale, a to především, uveřejňuje ostrou kritiku Filipovy vlády v Nizozemí, ale též královny osoby přímo. Princ označuje španělského krále za sprostého vraha vlastního syna, Dona Carlose, a vyčítá mu, že si vzal Vilémova syna Viléma Filipa jako rukojmího do Španělska (kde strávil téměř 30 let). Vilém se zde nevyhýbá ani otázce úkladné vraždy, která bude Filipem II. jakémukoli jeho vrahovi odpuštěna.

Mnoho mužů využilo nabídky Filipa II. a pokusili se Viléma Oranžského zabít. Např. Gasparu Oñastovi se v roce 1582 podařilo „pouze“ Viléma zasáhnout do hlavy pod pravým uchem, kulka prošla ústy a vyšla ven levou lící. Zabít se mu ho však nepovedlo. Úspěšným byl až v dubnu 1584 jistý Baltazar Gérard. Baltazar Gérard se narodil pravděpodobně v roce 1557 ve Svobodném hrabství burgundském, podřízeném španělskému králi. Pocházel z rodiny soudce, která byla hluboce katolická a oddaná habsburskému panovníkovi. Již jako malý chlapec Baltazar odsuzoval nizozemskou revoluci a vyhrožoval, že zavraždí prince oranžského. Poté, co vešla ve známost vyhláška Filipa II. o klatbě nad Vilémem Mlčenlivým, v níž zároveň sliboval vysokou odměnu pro toho, kdo prince připraví o život, Baltazar neváhal ani minutu a nabídky využil. Vydal se tedy do Nizozemí a při té příležitosti se zastavil v Lucembursku, kde se zdejšímu hraběti svěřil se svým úmyslem. Hrabě ho doporučil vévodovi z Parmy, který pověřil

Christopha d'Assonleville, aby se Baltazarem zabýval. S falešnými doklady, které obdržel od d'Assonlevilla se vydal do Delftu, kde nyní sídlil Vilém I. Gérard se v Delftu vydával za uprchlého kalvinistu, byl účasten kalvinských kázání a podařilo se mu nakonec získat důvěru své budoucí oběti. Příležitost k provedení zločinu se naskytla Baltazarovi 10. července 1584, kdy se princ Vilém chystal uspořádat hostinu. Opatřil si tedy zbraně, dvě pistole, a čekal na vhodnou chvíli k útoku. Ta nastala po skončení oběda, kdy se Vilém odebral na chodbu, kde ho na schodišti Baltazar Gérard střelil třemi ranami do prsou. Vilém I., princ oranžský, skončil několik málo minut po útoku. Jeho vrah byl, oproti svému původnímu plánu s dobře promyšleným útekem, okamžitě chycen, postaven před soud a odsouzen ke kruté smrti.

Vilémova násilná smrt vyvolala mezi obyvatelstvem vlnu zármutku a hněvu, namířeného proti vrahovi samotnému, ale též proti faktickému zosnovateli, španělskému králi Filipovi II. Vilém Oranžský byl pohřben 3. srpna 1584 v Nieuwe Kerk v Delftu.

Vilém I., princ oranžský, obětoval pro osvobození milovaného Nizozemí ze španělské nadvlády nejen velkou část svého majetku, ale také své síly, své srdce, sebe samého docela, až k prolití krve. Pro nizozemský národ se stal symbolem odvahy, hrdinství a obětavosti, nezřídka byl dokonce označován jako otec vlasti. Snad i proto můžeme vnímat nizozemskou hymnu jako hold a dík tomuto velkému muži, na jehož zásluhy nelze zapomenout.

nl
→

Geschiedenis

TEKST Anna Štorkanová

VERTALING Lisa Fikejsová, Martha Hofman, Pim van der Horst

Willem van Oranje Willem de Zwijger

**Wilhelmus van Nassouwe
ben ik, van Duitsen bloed,
den vaderland getrouwe
blijf ik tot in den dood.
Een Prinse van Oranje
ben ik, vrij, onverveerd,
den Koning van Hispanje
heb ik altijd geëerd.**

**Mijn schild ende betrouwen
zijt Gij, o God, mijn Heer,
op U zo wil ik bouwen,
verlaat mij nimmermeer.
Dat ik doch vroom mag blijven,
uw dienaar t'aller stond,
de tirannie verdrijven
die mij mijn hart doorwondt.**

**Als David moeste vluchten
voor Sael den tiran,
zo heb ik moeten zuchten
als menig edelman.
Maar God heeft hem verheven,
verlost uit alder nood,
een koninkrijk gegeven
in Israël zeer groot.**

(*Wilhelmus*)

Vilém I. Oranžský kolem roku 1580 / Willem van Oranje rond 1580, Adriaen Thomasz Key, Rijksmuseum Amsterdam

23 Utrechtská unie nekompromisně požadovala důsledný boj Nizozemí proti Španělsku (naproti tomu arraská unie usilovala o mír). 26. července 1581 utrechtská unie oficiálně sesadila ve svých provinciích Filipa II. z trůnu a místodržitelem byl zvolen princ oranžský.

24 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968, str. 141

25 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968, str. 141

Afkomst, kindertijd en jeugd

Willem I, Prins van Oranje, Graaf van Nassau, Katzelnbogen, Vianden, Dietz, Buren, Lingen en Leerdam, Markies van Veere en Bergen op Zoom, Burggraaf van Antwerpen, Baron van Breda, IJsselstein, Diest en Cuyck¹, vaak Willem de Zwijger genoemd, werd geboren op 24 april 1533 als de oudste zoon van Willem, graaf van Nassau-Dillenburg, en zijn vrouw Juliana van Stolberg.

De vader van Willem, van Duitse komaf van het familieslot Dillenburg, in het dal van het riviertje de Dill dat door het Westerwald stroomt en bij Wetzlar uitmondt in de rivier de Lahn, werd Willem de Rijke genoemd. Maar deze bijnaam is enigszins ironisch, want de rijkdom betrof vooral het aantal nakomelingen en niet zozeer de omvang van zijn bezit.

De moeder van Willem, Juliana van Stolberg (die vijftientig was toen ze trouwde) bracht vijf kinderen mee in het huwelijk met de 44-jarige Willem de Rijke, uit haar eerste huwelijk met Philipp von Hanau. Uit haar tweede huwelijk met Willem werden nog eens twaalf kinderen geboren (zeven dochters en vijf zonen). Ze voedde al haar kinderen zelf op en werd door haar tijdgenoten zeer geprezen om haar voorbeeldige moederschap. Het was destijds ongebruikelijk dat ouders zelf voor hun kinderen zorgden. Juliana's echtgenoot Willem bleef niet achter wat de opvoeding van kinderen betrof. Samen sticht-

Anthony MOR VAN DASHORST: Antoine Perrenot de Granvelle

ten ze op hun grondgebied, waar ook een uitgebreide bibliotheek was met werken in het Duits en Latijn, een school voor hun nakomelingen en voor de zoons en dochters van andere adellijke families.

Binnen dit liefhebbende gezin, dat luthers was, groeide de kleine Willem op tot zijn elfde, toen zijn oom stierf, de 26-jarige René van Chalon, prins van Oranje. Omdat René geen kinderen had, was de kleine Willem, en niet zijn vader, benoemd tot zijn enige erfgenaam. De erfenis van René verenigde het bezit van het Bourgondische geslacht met bezittingen van de Duits-Nederlandse tak, waarvan het hertogdom Oranje in Zuidoost-Frankrijk het belangrijkste was, en dat bestond uit drie grotere steden en minstens vijfhonderd dorpen, boerderijen en landhuizen. Daarnaast bevatte het graafschap Franche-Comté dertig domeinen met meer dan driehon-

Lamoral hrabě Egmont / Lamoraal, graaf van Egmont

derdzig dorpen. Zijn uitgebreide grondgebied bestreek delen van Frankrijk, Duitsland en Nederland (in het noorden de provincies Holland, Zeeland en Utrecht, in het zuiden de provincies Brabant, Vlaanderen en Henegouwen).

Om zijn erfenis te kunnen aanvaarden, moest Willem volgens de toenmalige rijks wetten overgaan tot het katholieke geloof en kreeg hij een streng katholieke opvoeding. Keizer Karel V² stelde een adviesraad samen voor Willem, met formeel aan het hoofd de hulpbisschop van Keulen en Willems familielid Adolf, graaf van Holstein-Schauenburg. Het echte hoofd van de adviesraad van Willem was echter Johan van Merode, de kamerheer van de keizer, samen met Claude Bouton Corbaron.³ Opdat de keizer er zeker van was dat Willems opvoeding echt katholiek zou

Gmitte de vussen

Podpis Viléma Oranžského z roku 1561 / Handtekening van Willem van Oranje uit 1561

zijn, werd hij helemaal afgesneden van zijn lutheraanse en eerder anti-Habsburgse familie.

Na 1545 werd kleine Willem naar het hof van landvoogdes Maria van Habsburg⁴ in Brussel gestuurd, waar hij een goede opvoeding en opleiding kreeg. Hij blonk met name uit in vreemde talen (hij sprak niet alleen zijn moedertaal Duits, maar ook Latijn, Frans en Vlaams), militaire vaardigheden en optreden in het openbaar, dat onmisbaar was voor magnaten van zijn positie.

Willem zei jaren later dat Brussel en het hof van Maria van Hongarije zijn tweede thuis werden, waar hij altijd graag naar terugkeerde om zijn dierbaarste vrienden op te zoeken. Misschien ook dankzij de op godsdienstig vlak tolerante landvoogdes Maria werd hij niet fanatiek katholiek, wat bij bekeerlingen anders wel vaak het geval is. Hij was integendeel erg tolerant, wat kenmerkend was voor veel Nederlandse katholieken.⁵ In zijn *Apologieën* over het thema godsdienst schrijft hij: *“Ik geef toe dat ik nooit aanhangers van een ander geloof heb gehaat. Ik ben immers vanaf de wieg bij hen opgevoed. Mijn vader leefde ermee en stierf toen hij de kerkelijke misstanden op zijn grondgebied beëindigde. Wie zou het dus vreemd vinden dat deze les, die zich zo diep heeft geworteld in mijn hart en die zulke stevige wortels achterliet, vrucht droeg toen haar tijd kwam? Want*

*ik ben vele jaren opgegroeid in de omgeving van de keizer. Zodra ik volwassen werd, heb ik belangrijke functies en taken gekregen. Destijds had ik in mijn hoofd meer wapens, jacht en andere activiteiten, zoals gewoon voor jonge heren, dan dat, wat leidt tot heil. Toch heb ik genoeg redenen om God te danken dat hij niet wilde dat dit heilige zaad in mij verstikt werd.”*⁶

De herhaaldelijke verandering van geloof van de prins liet sporen achter in zijn gedrag. Hij leerde zijn gevoelens en innerlijk zeer goed te verbergen voor andere mensen en hij kenmerkte zich door terughoudend gedrag, zo verschillend van het luidruchtige en levenslustige gedrag van zijn metgezellen (misschien ook dankzij zijn Spaanse opvoeding). Hij wist tot op het juiste ogenblik te zwijgen en pas dan uiting te geven van zijn uitstekende redenaarsopleiding en buitengewone spreekvaardigheid, die nooit haar effect miste. De bijnaam “Willem de Zwijger”, die hij kreeg van zijn tijdgenoten, was dus meer een tactiek dan een karaktertrek.

Gezinsleven – huwelijk en nakomelingen

Willem van Oranje was dankzij zijn positie en bezit ongetwijfeld een zeer gewilde huwelijkskandidaat. Hierin nam niet Willem zelf het initiatief maar zijn omgeving, met aan het hoofd de bisschop van Granvelle⁷. De blik van de

Don Juan d'Austria / Don Juan van Oostenrijk

overlegraad richtte zich op Anna van Buren (1533-1558), dochter van Maximiliaan, graaf van Buren (gestorven in het jaar 1548), belangrijk veldheer van keizer Karel V, die een van de rijkste bruiden van het land was. Het huwelijk van Willem en Anna vond plaats op 6 juli

1 [http://www.koninklijkhuis.nl/encyclopedie/geschiedenis/willem-van-oranje-\(1533-1584\)](http://www.koninklijkhuis.nl/encyclopedie/geschiedenis/willem-van-oranje-(1533-1584))

2 Karel V (geboren op 24 februari 1500 in Gent, gestorven op 21 september 1558 in San Jerónimo de Yuste) was de tweede zoon van Filips de Schone, zoon van Maximiliaan I van Habsburg en Johanna I van Castilië, Johanna de Waanzinnige genoemd. Karel was koning van Spanje van 1516-1556; vanaf 1519 was hij Rooms koning en van 1531 tot 1556 Rooms keizer, hertog van Bourgondië (1506-1556) en aartshertog van Oostenrijk (1519-1521). Waarschijnlijk heeft hij de meeste faam verworven door de strijd tegen de reformatie van Luther, waarvoor hij op 26 mei 1521 het Roomse parlement bijeenriep in Worms, waar de rijksban werd uitgeroepen tegen Martin Luther. Het edict van Worms was het resultaat van deze bijeenkomst, die de verbranding beval van de boeken van Luther en de uitwijzing van Luther en zijn volgelingen. Ferdinand I van Habsburg, de broer van Karel V, werd in 1526 koning van Bohemen, wat het begin vormde van een aantal eeuwen regering door het geslacht Habsburg over Bohemen (tot de dood van Maria Theresia regeerde de Habsburgse dynastie, vanaf 1780 regeerde de Habsburgs-Lotheringse dynastie). Bron: http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_V.

3 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praag 1968, blz. 15.

4 Maria van Habsburg, ook Maria van Hongarije genoemd (geboren op 18 augustus 1505 in Brussel, gestorven op 18 november 1558 in Cigales) was de dochter van Filips de Schone en zijn vrouw Johanna de Waanzinnige, een jongere zuster van keizer Karel V. Maria van Habsburg trouwde in 1522 met Lodewijk II van Hongarije, koning van Bohemen, die echter al op 29 augustus 1526 stierf in de slag bij Mohács. Omdat hij en Maria geen kinderen hadden, was Ferdinand, de broer van Maria, de erfgenaam van de troon. Maria van Hongarije hertrouwde al snel en van 1531 tot 1555 was ze landvoogdes van de Nederlanden. Bron: http://cs.wikipedia.org/wiki/Marie_Habsbursk%C3%A1

5 De latere landvoogdes Margaretha van Parma merkte in maart 1560 op over deze situatie: “Hij is geboren uit een vader en moeder die hun dwaling openlijk beleden en daarin hun kinderen opvoedden, behalve de genoemde heer prins, die, toen hij opgeroepen werd tot de erfenis van de overleden prins van Oranje, overgebracht werd naar de Nederlanden en onder invloed van de overleden koningin Maria werd opgevoed in goede normen en waarden, in zowel godsdienstig opzicht als wat hoort in alle omstandigheden, en zo te zien, gedroeg hij zich zeer christelijk.” ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praag 1968, blz. 19.

6 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praag 1968, blz. 20.

7 Antoine Perrenot de Granville, 1560-1564, volstonden om de geschiedenis van de Nederlanden te beïnvloeden. Hoewel hij geestelijke was, was hij in werkelijkheid een renaissanceistische “cavalier”, die hield van goed eten en drinken en vrouwen. Bron: http://cs.wikipedia.org/wiki/Antoine_Perrenot_de_Granvelle

Alessandro Farnese

1551 op Buren, het familieslot van de bruid. Keizer Karel verklaarde Willem op de dag van het huwelijk tot meerderjarig, wat het hem mogelijk maakte om voor een groot deel over zijn erfenis te beschikken. Anna stierf echter erg jong, uitgeput na drie bevallingen, op 24 maart 1558 in Breda. Willem schreef zijn vader het volgende over haar dood: *“Hoe zwaar dit verlies mij en mijn kleine kinderen raakt, kan uw liefde zeker begrijpen. Aangezien er niets aan te doen valt en omdat men zich niet opstandig tegen de wil van God mag verzetten, moet ik dit alles in handen laten van de eeuwige God, de heer, de heerser van alle dingen en me neerleggen bij zijn wil.”*⁸ De dood van zijn echtgenote was voor Willem een enorme klap, want ze hielden oprecht van elkaar en Anna was zijn goede engel bij wie hij steun vond. Hij heeft tijdens zijn drie volgende huwelijken, die hem veel teleurstelling bezorgden, ongetwijfeld vaak aan zijn eerste vrouw gedacht, aan de oase van rust die zij voor hem was.

Uit het zevenjarige huwelijk van Willem en Anna van Buren werden twee dochters en een zoon geboren. Gravin

Anthonis MOR VAN DASHORST: Vévoda z Alby / De hertog van Alva, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel

Maria van Nassau (1553-1555) stierf toen ze twee was, in 1555. De in 1554 geboren zoon Filips Willem, prins van Oranje, bracht 28 jaar door in Spanje als gijzelaar en stierf in 1618. Het derde kind was een dochter, Maria van Nassau (1556-1616).

Na de dood van Anna had Willem een aantal minnaressen, maar als weduwnaar die alleen achterbleef op 25-jarige leeftijd met twee kleine kinderen, trouwde hij op 25 augustus 1561 voor de tweede keer, met de dochter van keurvorst Maurits van Saksen en nicht van keurvorst August van Saksen, Anna van Saksen (1544-1577), die net als het hele huis Wettin luthers was. Het tweede huwelijk was echter lang niet zo gelukkig als het eerste huwelijk. Willem reisde nu veel langs slagvelden. Anna verliet Willem en verhuisde naar Keulen aan de Rijn, waar ze echter geldproblemen kreeg en sieraden begon te verkopen die ze uit een erfenis had gekregen. In deze stad maakte ze kennis met dr. Jan Rubens, van wie zij op 22 augustus 1571 een dochter kreeg. Anna kreeg huisarrest in het slot Siegen en Jan Rubens

Karel V., Tizian

werd in hechtenis genomen. Dr. Rubens werd veroordeeld tot een geldboete en hij moest zich met zijn vrouw en twee kinderen vestigen op dezelfde plaats als Anna, op Siegen, waar ze op 28 juli 1577 een zoon kregen, Peter Paul (wie later die beroemde schilder werd). Daarna werd Anna van Saksen gevangengezet op kasteel Beilstein. Willem verloor zijn geduld en liet zich van zijn tweede vrouw scheiden. Willem en Anna van Saksen kregen vier kinderen: gravin Anna van Nassau (1563-1588), graaf Maurits August Philips van Nassau, die op tweejarige leeftijd stierf in het jaar 1566; Maurits van Oranje (1567-1625), prins van Oranje; gravin Emilia van Nassau (1569-1629).

Op 24 april 1575 trouwde Willem opnieuw, voor de derde keer. Zijn uitverkorene was Charlotte de Bourbon, die uit het klooster was gevlucht en net als haar toekomstige echtgenoot, na wederom een verandering van geloof, protestant werd, calviniste. Charlotte was een dochter van Louis III van Montpensier. Ze schonk haar man Willem zes dochters: Louise Juliana van Oranje (1576-

1644), Elisabeth (1577-1642), Catharina (1578-1648), Charlotte Flandrina (1579-1640), Charlotte Brabantina (1580-1631) en Emilia Antwerpiana (1581-1657).

Op 24 april 1583 trouwde Willem voor de vierde en laatste keer. Louise de Coligny (1555-1620) werd ditmaal zijn vrouw, dochter van admiraal de Coligny, beroemd leider van de Franse hugenoten.⁹ Met Louise kreeg Willem één nakomeling. Door zijn zoon Frederik Hendrik van Oranje, prins van Oranje en graaf van Nassau (1584-1647), werd Willem de grootvader van Willem II van Oranje en overgrootvader van Willem III van Oranje¹⁰.

Politiek leven

In de tijd van Willem van Oranje bestonden de Nederlanden uit zeventien min of meer vrije provincies, te weten Brabant, Limburg, Luxemburg, Gelre, Artesië, Henegouwen, Vlaanderen, Namen, Holland, Zeeland, Zutphen, Antwerpen, Friesland, Mechelen, Utrecht, Overijssel en Groningen.¹¹ Het lijkt misschien ongelofelijk, maar deze zeventien provincies vormden in de zestiende eeuw samen het dichtstbevolkte deel van het Europese continent, waar meer dan drie miljoen mensen woonden.

Aan het hoofd van deze autonome gebieden stond een stadhouder, die in veel gevallen een paar provincies tegelijk bestuurde. De stadhouder was verantwoordelijk voor het bestuur, de verdediging en de orde in het aan hem toevertrouwde gebied. Hij beschikte in iedere afzonderlijke provincie over een Statenvergadering die uit vertegenwoordigers van de adel, de geestelijkheid en de burgerij bestond. Het hoogste bestuurlijke orgaan was de Staten-Generaal, waarin vertegenwoordigers uit alle standenvergaderingen van de provincies zitting hadden.¹²

In de periode vóór de heerschappij van keizer Karel V was de macht in handen van de hertog van Bourgondië, die in Brussel zetelde. Na het aantreden van Karel van Habsburg kwamen de bestuurstaken bij de landvoogd te liggen, die geheel volgens de Bourgondische tradities ook in Brussel zetelde. Deze regent van de keizer had de hulp van de Raad van State, de Geheime Raad en de Raad der Financiën. In de Raad van State zaten enkel de meest invloedrijke personen van het land, terwijl in de Geheime Raad en de Raad der Financiën naast de geestelijkheid ook lagere adel en vertegen-

woordigers van de burgerij konden zitten.

De Nederlanden van de zestiende eeuw waren ook taalkundig gezien een divers gebied. In het zuiden woonden voornamelijk Franssprekende Walen die hun machtsbasis in Vlaanderen en Brabant hadden. In het noorden woonden daarentegen Vlamingen, met Holland en Zeeland als belangrijke centra. In deze tijd bestond er amper verschil tussen het Nederlands en het Vlaams.

Nadat Willem meerderjarig was geworden, kwam hij na een persoonlijke ontmoeting met Karel V in de gunst bij de keizer te staan. Niet alleen de scherpzinnigheid en intelligentie van Willem maakten indruk op de keizer, maar ook zijn bescheidenheid.

Hierna rees zijn ster gestaag en in 1552 werd Willem tot legeraanvoerder benoemd, nadat er onder leiding van Maurits van Saksen een opstand van Duitse vorsten tegen de keizer was uitgebroken. Hij liet echter geen al te grote indruk achter op het strijdtoneel en was met zijn gedachte meer bij zijn jonge vrouw, Anna van Buren, zoals blijkt uit

Filip II., Alonso Sánchez Coello

⁹ Hugenoten was in de zestiende en zeventiende eeuw de naam voor protestanten in het Franse koninkrijk die het calvinisme aanhingen. Gedurende de 16de eeuw werden de hugenoten in hun vaderland zwaar vervolgd. Hoewel in 1561 het Edict van Orléans werd uitgevaardigd en in 1562 het Edict van Saint Germaine, braken in Frankrijk lange godsdienstoorlogen uit, die begonnen op 1 maart 1562 met het bloedbad in Wassy-sur-Blaise. Het grootste bloedbad was echter in 1572. Gedurende de Bartholomeusnacht werden vele duizenden hugenoten vermoord. De godsdienstoorlogen tussen katholieken en hugenoten eindigden in 1598, toen de toenmalige Franse koning Hendrik IV het edict van Nantes uitvaardigde, dat de hugenoten volledige godsdienstvrijheid en tolerantie garandeerde. De kleinzoon van Hendrik, Louis XIV, herriep het edict van Nantes echter, wat een massale emigratie van Franse hugenoten veroorzaakte, naar protestantse Europese landen, evenals naar Amerika en Zuid-Afrika. Bron: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Hugenoti>

¹⁰ Willem III van Oranje (14 november 1650 – 8 maart 1702) was de plaatsvervanger van zijn overleden vader Willem II van Oranje. Zijn moeder was Marie Henriëtte Stuart, dochter van de Engelse koning Karel I. Willem III was vanaf 1672 de Nederlandse stadhouder en dankzij zijn vrouw Marie II Stuart was hij vanaf 1689 koning van Engeland en Schotland. Bron: RIETBERGEN, Peter Jan, Stadhouders en Koningen. De Oranjes en de Nederlanders. Een korte geschiedenis, Amersfoort 2008, blz. 75-79

¹¹ ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praag 1968, blz. 33

¹² Ibid., blz. 35

Vilém III. Oranžský / Willem III van Oranje, Caspar Netscher, Rijksmuseum Amsterdam

Frans of Vlaams. De inauguratiespeech van Filips II werd daarom uitgesproken door de later berucht geworden kardinaal Granvelle, die de Nederlandse standen beloofde alles te zullen doen voor het welzijn en de bloei van de Nederlanden en vooral voor de bescherming van de oude vrijheden en privileges. De toekomst zou spoedig uitwijzen hoe loos en schijnheilig deze beloftes waren.

Hoewel Filips II Willem van Oranje benijdde vanwege de genegenheid die Karel V de prins van Oranje had getoond, benoemde hij hem in 1555 tot lid van de Nederlandse Raad van State in Brussel en kort daarna tot ridder in de Orde van het Gulden Vlies.

Kort na de begrafenis van zijn vrouw Anna van Buren moest Willem zijn aandacht weer aan de voortslepende Spaans-Franse oorlog besteden die in april 1556 eindigde met de Vrede van Cateau-Cambrésis tussen Filips II en Hendrik II. En uitgerekend daar kreeg Willem voor het eerst het gevoel dat hij koning Filips niet kan vertrouwen, nadat hij van de Franse koning hoorde over het voorstel dat de hertog van Alva hem had gedaan.¹³ De hertog van Alva had Hendrik II naar verluidt in vertrouwen de hulp van zijn heer aangeboden bij het “uitroeien van ketterse elementen” in Frankrijk.¹⁴ Willem schrok zo van deze mededeling dat hij begon te vrezen dat de Spaanse inquisitie ook in zijn geliefde Nederlanden tekeer zou gaan.

De heerschappij van Karel V was een periode van relatieve rust voor de Nederlanden, aangezien de keizer evenveel van de Nederlanden hield als van zijn geboorteland en de inwoners van de Nederlanden veel vrijheden gunde, hetgeen de andere nationaliteiten in zijn rijk hem niet in dank afnamen. Wellicht kwam dit ook wel door de rijkdom van dit land, dat de Habsburgers jaarlijks 5.000.000 goudstukken opleverde.

De troonsbestijging van Karels zoon Filips II kwam daarom als een donderslag bij heldere hemel. De nieuwe Spaanse koning had lang niet zo'n innige band met de Nederlanden als zijn vader. Er kan zelfs gezegd worden dat hij zelfs helemaal geen band met de Nederlanden had. Het enige waar hij vanaf het begin interesse in had, was meer geld dan die 5.000.000 goudstukken aan belastingen te genereren en de Nederlanders zo mogelijk alle vrijheden te ontnemen die Karel V hun had gegund. Filips wilde in de Nederlanden hetzelfde harde absolutistische regime invoeren als in Spanje. En hij begon met de godsdienstterreur die hij al eerder in “zijn” Spanje had toegepast, waar hij een voorliefde voor de diensten van de inquisitie had getoond, wiens gruwelijke executies van mannen en vrouwen hij graag bekeek.

Filips II benoemde in 1559 zijn stiefzuster Margaretha van Parma, een Nederlandse van geboorte, tot landvoogdes van de Nederlanden.¹⁵ In werkelijk-

13 Fernando Álvarez de Toledo, derde hertog van Alva (29 oktober 1507 – 11 december 1582) was een vooraanstaande Spaanse generaal, steunpilaar van het bewind van Filips II en in de periode 1567-1573 landvoogd der Nederlanden. Is het meest bekend geworden als fervent tegenstander van de reformatie. Tijdens zijn periode als landvoogd der Nederlanden probeerde hij de Nederlandse opstand krachtig te onderdrukken en ging daarbij buitengewoon wreed te werk. Hoewel de naam Alva synoniem voor wreedheid is geworden, slaagde hij er niet in de opstand de kop in te drukken. Bron: http://cs.wikipedia.org/wiki/Fernando_%C3%81lvarez_de_Toledo,_3._v%C3%A9voda_z_Alby (vertaling uit het Tsjechisch)

14 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praag 1968, blz. 31

15 Margaretha van Parma (geboren 28 december 1522 in Oudenaarde, gestorven 18 januari 1586 in Ortona) was een buitenechtelijk kind van keizer Karel V en Johanna van der Ghynst. Werd in juli 1559 door Filips II benoemd tot landvoogdes en moest van haar broer al zijn wensen en bevelen letterlijk opvolgen. In 1564 kwamen de Nederlandsen standen naar Margaretha toe en eisten een gezamenlijke zitting van de Staten-Generaal, reorganisatie van het financieel beheer, meer macht voor de stadhouder van de provincie, meer religieuze tolerantie ten opzichte van protestanten en voornamelijk een inperking van de macht van de Spaanse inquisitie op het grondgebied van de Nederlanden. Hoewel geen van de eisen naar de zin van Filips II was, schaarde Margaretha zich achter de Nederlandse standen en steunde hen. Filips heeft deze eisen uiteraard niet ingewilligd. Bron: http://cs.wikipedia.org/wiki/Mark%C3%A9ta_Parmsk%C3%A1 (vertaling uit het Tsjechisch)

Frederik Hendrik Oranžský, syn Viléma I. a Louise de Coligny / Frederik Hendrik van Oranje, zoon van Willem I en Louise de Coligny, anonym / anoniem, Rijksmuseum Amsterdam

heid lag de macht bij kardinaal Granvelle die de Nederlandse tradities en vrijheden hardhandig onderdrukte. Kardinaal Granvelle koesterde een openlijke haat jegens de Nederlanders en gedroeg zich navenant. Op zijn advies stichtte Filips II in de Nederlanden veertien bisdommen waar juist deze man als aartsbisschop van Mechelen, primaat van de Nederlanden, de scepter over ging zwaaien.

Zonder dat de Spaanse koning in de verste verte ook maar onraad rook, benoemde hij Willem I van Oranje in 1559 tot stadhouder van de belangrijkste provincies, Holland, Zeeland, Utrecht, West-Friesland, Voorn en Briel. Juist deze provincies werden later het centrum van de revolutie in de Nederlanden. Samen met Lamoraal, graaf van Egmont schreef Willem van Oranje in 1561 een brief aan Filips II waarin ze zich scherp verzetten tegen de manier waarop kardinaal Granvelle regeerde. Als Granvelle de wetten van de Nederlanden niet zou handhaven, zouden de prins van Oranje en graaf Egmont aftreden als stadhouder. Koning Filips reageerde niet op deze brief en daarom stuurden Willem en Egmont, en nu ook de voorzitter van de Raad van State, admiraal Filips, graaf

van Hoorn, de koning een ultimatum met de oproep Granvelle uit de Raad van State te verwijderen, een idee waar ook Margaretha van Parma positief tegenover stond. Kardinaal Granvelle realiseerde zich uiteindelijk zelf dat de grond hem in de Nederlanden te heet onder de voeten werd en keerde onder het voorwendsel van familieomstandigheden terug naar zijn geboortestreek Bourgondië. Zijn vertrek betekende echter niet het begin van betere tijden, integendeel. De plaats van de kardinaal werd overgenomen door de Spaanse inquisitie, die direct van leer trok. De meerderheid van de bevolking van de Nederlanden, waaronder overtuigde katholieken, verzetten zich tegen de afschuwelijke executies die de inquisitie uitvoerde. Als gevolg van deze ontwikkeling ontstond in de jaren 1562-1565 in de Nederlanden een oppositiebeweging onder de naam “het Verbond der Edelen”. Het Verbond der Edelen had zich tot doel gesteld de oorspronkelijke vrijheden voor de Nederlanden uit de tijd van Karel V te herstellen. Het Verbond bestond niet alleen uit een meerderheid van de leden van de Brusselse Raad van State, maar ook uit stadhouders in de provincies en andere leden van de elite, zoals ridders van het Gulden Vlies.

Uiteindelijk werd de situatie in het land uitgebreid met een element waar niemand rekening mee had gehouden. De gewone burgers begonnen niet alleen te lijden onder de onderdrukking en de vervolging van de Spaanse inquisitie, maar ook onder de extreme koude die de gehele oogst had vernietigd, als gevolg waarvan de prijs van levensmiddelen was gestegen. Het volk begon te plunderen, vooral in kerkelijke eigendommen zoals kloosters en kerken. De adel in de Nederlanden was natuurlijk geschrokken van het gewoel van de armen, maar

“troostte” zich uiteindelijk enigszins met de gedachte dat de bevolking het grootste deel van haar woede op de landgoederen van de kerk richtten.

Nadat er in de provincies Holland, Zeeland en Utrecht, waarvan Willem stadhouder was, grootschalige onlusten waren uitgebroken, ging hij er zelf heen om de situatie te kalmeren. In die periode eiste Margaretha van Parma van Willem, Egmont en Hoorn een schriftelijk bewijs van hun loyaliteit aan Filips II, hetgeen Willem weigerde door te wijzen op de eed die hij bij het accepteren van de orde van het Gulden Vlies aan Filips had afgelegd, waarmee hij meende aan zijn verplichting tot loyaliteit te hebben voldaan. In maart 1567 deelde Willem rechtstreeks aan de landvoogdes mede (Egmont en Hoorn hadden de loyaliteitsverklaring aan de koning inmiddels wel ondertekend) dat hij nog liever afstand van al zijn functies deed, omdat hij het niet met zijn geweten kon rijmen loyaliteit te tonen aan een koning die hij niet vertrouwde en waarvan hij vreesde dat hij misbruik van het ondertekende document zou maken.

Uiteindelijk begonnen de oprichters van het Verbond der Edelen, die tot dan leidende figuren in de opstand waren geweest, de opstand zelf te onderdrukken en liepen ze over naar de Spaanse zijde, waarschijnlijk in de gedachte dat hun anti-Spaanse activiteiten dan vergeven en vergeten zouden worden om later te kunnen vaststellen dat hun bezittingen en levens gespaard waren gebleven.

Op dat moment stond de Nederlandse revolutie al “voor de deur”. Dit conflict uit de periode 1555-1609 leidde uiteindelijk feitelijk tot de onafhankelijkheid van de Nederlanden van Spanje. Aan het begin wilde Filips II niets meer dan het verhogen van de belastingen en het uitroeien van ketteren. In de Nederlanden

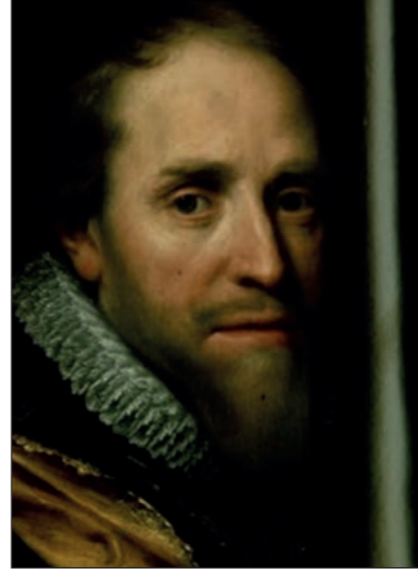

hadden de katholieken de overhand, maar er woonden ook calvinisten (waartoe ook Willem zich had bekeerd), baptisten en kleine aantallen lutheranen. Vanwege de onaanvaardbare godsdienstpolitiek van Filips II wezen de Nederlanders de besluiten van het Concilie van Trente af en eisten daarentegen vrijheid van godsdienst. In 1565 werd in Brussel het Eedverbond der Edelen of het Compromis van Breda opgericht door de jongere broer van Willem, graaf Lodewijk van Nassau-Dillenburg, graaf van der Bergh en graaf Hendrik van Brederode. Willem maakt zelf geen deel uit van het Compromis, maar was een fervent voorstander van het initiatief. Deze edelen vroegen landvoogdes Margaretha van Parma om godsdienstvrijheden en de opheffing van de Spaanse inquisitie (in de Nederlanden). Tijdens een bijeenkomst in het paleis van Margaretha raakte de landvoogdes bevangen door angst voor de toekomstige ontwikkelingen, waarna haar adviseur graaf de Berlayemont de volgende woorden sprak: *“Comment, madame, peur de ces gueux?”* (*“U bent toch niet bang voor deze bedelaars?”*).¹⁶ De edelen stonden hier dichtbij en hoorden deze woorden. Hoewel deze zin hen natuurlijk kwetste, is de aanduiding “gueux-geus” uiteindelijk een erenaam geworden en geenszins een belediging. De geuzen werden op deze manier een machtsfactor in de Nederlandse revolutie. In 1566 stemde Margaretha als gevolg van de voorgaande gebeurtenis-

sen in met een voorlopige grondwet die de inquisitie verbood, de wetten tegen de reformatie afzwakte (inclusief meer tolerantie ten opzichte van calvinisten) en geuzen amnestie schonk.

Willem van Oranje probeerde zijn “medewerkers”, de graaf van Egmont en de graaf van Hoorn, er in hetzelfde jaar van te overtuigen om gezamenlijk een gewapende opstand in gang te zetten, maar dit werd door beiden geweigerd. Bij het afscheid sprak de graaf van Egmont tot de prins van Oranje: *“Vaarwel, prins zonder land”*, waarop Willem antwoordde: *“Vaarwel, graven zonder hoofd”*.¹⁷ En hij profeteerde daarmee het lot dat graaf Lamoraal te wachten stond. Kort daarop vertrok Willem I naar het slot van zijn familie in het Duitse Dillenburg en bekeerde zich weer tot het lutheranisme. De Nederlandse revolutie raakte inmiddels in een stroomversnelling met de eerste executies van revolutionairen en het decreet van Margaretha van Parma tegen ketteren. Filips II wilde echter de standenmonarchie omvormen tot een absolute monarchie en ontzette Margaretha van Parma daarom in 1567 uit haar positie van landvoogdes en stelde de hertog van Alva aan in haar plaats. Deze ging een schrikbewind voeren, strafte opstandelingen en protestanten en herstelde de koninklijke macht.

Op 7 en 9 september 1567 werden de tot dan toe loyale graven van Hoorn en van Egmont gearresteerd op beschuldiging van majesteitsschennis, waaraan zij

zich schuldig zouden hebben gemaakt door ketteren te tolereren. Zij werden voor de rechtbank genaamd Raad van Beroerten gebracht, die inmiddels ook bekend stond als de Bloedraad.¹⁸ Onnodig te vermelden dat de hertog van Alva zelf aan het hoofd van de Bloedraad stond¹⁹.

In 1568 stierf Hendrik van Brederode, een van de oprichters van het Compromis, waardoor Willem van Oranje de belangrijkste leider van de Nederlandse opstand werd. Op 23 april 1568 vond de Slag bij Dalheim plaats, die als het begin van de Tachtigjarige Oorlog wordt beschouwd. Na de zeer belangrijke Slag bij Heiligerlee (23 mei 1568) scherpte de hertog van Alva zijn schrikbewind verder aan en liet achttien edelen onthoofden, van wie op 5 juni 1568 met name Lamoraal, graaf van Egmont en Filips, graaf van Hoorn. De prins van Oranje verzamelde ondertussen in Trier een leger dat weliswaar groter was dan dat van de hertog van Alva, maar minder gedisciplineerd en

dat uiteindelijk uiteenviel. Willem moest daarom vluchten en week uit naar Frankrijk. Daar voegde hij zich bij de prins van Condé en zijn beroemde schoonvader, admiraal de Coligny, om gezamenlijk naar het noorden te trekken, waar de watergeuzen op 1 april 1572 de belangrijke Nederlandse haven Brielle als hun legerbasis innamen.

Op 19 juli 1572 kwamen in Dordrecht de Staten van Holland bijeen en werd Willem benoemd tot stadhouder van de provincies Holland, Zeeland en Friesland, en daarnaast tot militair bevelhebber. Prins Willem bekeerde zich in april 1573 tot het calvinisme en zette daarmee de bekering van de provincie Holland in gang. Een paar maanden later werd de hertog van Alva uit zijn positie van landvoogd ontzet en opgevolgd door graaf don Luis de Requesens y Zúñiga. Spanje was inmiddels uitgeput geraakt van de oorlogen en kampte met een tekort aan financiën. Filips II besloot daarom tot een compromis, dat door Nederlandse zijde echter niet werd geaccepteerd. Op 5 juni 1574 bood don Luis een generaal pardon aan en raakten de revolutionairen ervan overtuigd dat de overwinning nabij was. Vooral nadat zij de stad Leiden hadden ingenomen, waar Willem een jaar later de beroemde universiteit (bijgenaamd “het Oxford der Nederlanden”) stichtte.

Nadat don Luis in maart 1576 was overleden, werd Filips’ halfbroer don Juan van Oostenrijk²⁰ de nieuwe landvoogd en brak in september 1576 in Brussel een opstand ter ondersteuning

van Willem van Oranje uit. Don Juan werd in 1577 afgezet en als nieuwe landvoogd werd Alessandro Farnese, zoon van Margaretha van Parma, aangesteld. Onder zijn bewind werd vrede gesloten. In januari 1579 vormden de provincies Holland, Zeeland, Utrecht, Gelre, Groningen, en later ook Friesland en Overijssel de Unie van Utrecht²¹, die ongetwijfeld was ontstaan uit de ideeën van Willem van Oranje, hoewel die naar buiten toe de indruk trachtte te wekken de Unie niet goed te keuren. Pas na vier maanden gaf hij openlijk toe achter de Unie van Utrecht te staan.

Voor Filips II was echter juist Willem van Oranje, ondanks een aantal niet geslaagde pogingen in de strijd tegen de Spanjaarden, de gevaarlijkste tegenstander aan de zijde van de Nederlandse revolutionairen. *“Hij beschouwde hem als de ziel van de opstand in de Nederlanden, als aartsrebel waarvan hij zich koste wat kost moest ontdoen.”*²² Daarom hield men zich er aan het Spaanse hof al sinds 1572 mee bezig om Willem op verraderlijke wijze om te brengen, een moord met voorbedachten rade. Alessandro Farnese werd gedwongen om Willem in de ban te doen en een beloning van 20.000 gouden kronen uit te loven op zijn hoofd. De hertog van Parma moest de verklaring over de ban in 1580 openbaar maken en wat de bedoeling van Filips II was, lijdt geen twijfel: *“Willem van Oranje werd daarin afgeschilderd als een vreemdeling in de Nederlanden, die ketteren zou hebben opgehitst tot schandalige rebellie, tot de ontheiliging van kerken, altaren en sacra-*

*menten. Hij zou een vervloekte hypocriet, een eerloos wezen, de pest van het christendom en de ware oorzaak van het Nederlandse verzet zijn geweest. Hij werd verklaard tot landverrader, tot de “enige, belangrijkste veroorzaker en aanstichter van de onlusten en de grote vredeverstoorder van de staat. Daarom mocht geen enkele onderdaan van de koning contact met hem onderhouden, hem onderdak verlenen of voedsel verstrekken.”*²³ Een dergelijke verklaring liet Willem uiteraard niet koud, en hij verzocht de Staten-Generaal om zich over de verklaring uit te spreken. Deze schaarde zich unaniem achter de Prins van Oranje en wezen Filips’ beschuldigingen aan het adres van Willem van Oranje van de hand. Tegelijkertijd reageerde Willem de Zwijger op zijn ban middels de beroemde *Apologie* uit 1581, dat wordt beschouwd als het best geschreven polemische werk van de zestiende eeuw. De *Apologie* is geschreven als brief aan de Staten-Generaal, waarin Willem zijn volledige werkwijze tot dan toe verdedigt, en waarin hij vooral een scherpe kritiek openbaar maakt van Filips’ regering in de Nederlanden, maar ook van de koning als persoon. De prins duidt de Spaanse koning aan als moordenaar van zijn eigen zoon, Don Carlos, en verwijt hem dat hij Willems zoon Filips Willem als gijzelaar meenam naar Spanje (waar hij bijna dertig jaar doorbracht). Zelfs het thema van de beraamde moord op zijn persoon gaat hij niet uit de weg, de moord die door Filips II aan de moordenaar, wie dat ook zal zijn, zal worden vergeven.

16 HORST, Han van der, Dějiny Nizozemska, Praag 2005, blz. 118

17 Idem, blz. 121

18 Idem, blz. 121

19 De haat van het Nederlandse volk jegens de hertog van Alva bereikte een hoogtepunt, zoals blijkt uit het beroemde “Gentsche Onze Vader”:

Helse duvel die tot Brussel zijt
Uwen naam ende faam zijt vermaledijd
Uw rijk verga zonder respijt
Want heeft geduurd te langen tijd
Uwen wille zal niet gewerden
Noch in hemel noch op erden

Gij beneempt ons huden ons dagelijks brood
Wijf ende kinderen hebben .t grote noed
Gij en vergeeft niemand zijn schuld
Want gij met haat ende nijd zijt vervuld
Gij en laat niemand ongetempeerd
Alle die landen gij perturbeert

O Hemelsen Vader, die in den hemel zijt
Maak ons dezen helsen duvel kwijt
Met zijnen bloedigen, valschen raad
Daar hij mede handelt alle kwaad
Ende zijn Spaans krijgsvolk allegaer
.t Welk leeft of zij des duvels waar.

20 Juan van Oostenrijk (geb. 24 februari 1547 in Regensburg, gestorven 1 oktober 1578 in Namen) was een buitenechtelijke zoon van keizer Karel V en burgermeisje Barbara Blomberg van Regensburg. Hij onderscheidde zich op 7 oktober 1571 als opperbevelhebber van de Heilige Liga toen hij er tijdens de Slag bij Lepanto in slaagde een Turkse invasie in het Middellandse Zeegebied af te wenden. In 1576 benoemde zijn broer Filips II hem tot landvoogd van de Nederlanden, waar hij de Nederlandse revolutie hardhandig, maar zonder succes onderdrukte. Hij overleed plotseling in 1578. Bron: http://cs.wikipedia.org/wiki/Juan_de_Austria

21 De Unie van Utrecht eiste een consequente strijd van de Nederlanden tegen Spanje (de Unie van Atrecht daarentegen streefde naar vrede). Op 26 juli 1581 werd Filips II door de Unie van Utrecht in haar provincies van de troon gestoten en werd de prins van Oranje tot landvoogd verkozen.

22 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praag 1968, blz. 141

23 ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praag 1968, blz. 141

Veel mannen maakten gebruik van het aanbod van Filips II en probeerden Willem van Oranje te doden. Zo lukte het Gaspar de Oñastro in 1582 „slechts“ om Willem onder zijn rechteroor te raken; de kogel kwam door de mond en de linkerwang weer naar buiten. Hij slaagde er echter niet in hem te doden. Pas een zekere Balthasar Gerards was in april 1584 wel succesvol. Gerard werd omstreeks 1557 geboren in het Vrij graafschap Bourgondië, dat onderworpen was aan de Spaanse koning. Hij kwam uit het gezin van een rechter, dat streng katholiek was en zeer toegewijd aan de Habsburgse heerser. Als kleine jongen wees Balthasar de Nederlandse revolutie al af en dreigde de Prins van Oranje te zullen vermoorden. Toen het decreet van Filips II over de ban tegen Willem de Zwijger, waarin hij tegelijkertijd een hoge beloning uitloofde voor degene die de prins om het leven zou brengen, bekend werd, aarzelde Balthasar geen minuut om op het aanbod in te gaan. Hij vertrok naar de Nederlanden en maakte een tussenstop

in Luxemburg, waar hij de plaatselijke graaf op de hoogte stelde van zijn plan. Daarop beval de graaf hem aan bij de hertog van Parma, die Christophe d'Assonleville de opdracht gaf om zich met Balthasar bezig te houden. Met valse documenten, die hij van d'Assonleville had gekregen, vertrok hij naar Delft, waar Willem I nu verbleef. Gerard gaf zich in Delft uit voor een gevluchte calvinist, bezocht calvinistische preken en slaagde er uiteindelijk in het vertrouwen van zijn toekomstige slachtoffer te winnen. Op 10 juli 1584 kreeg Balthasar de gelegenheid zijn misdaad te begaan toen prins Willem een banket zou organiseren. Hij kocht daarom wapens, twee pistolen, en wachtte een geschikt moment voor de aanslag af. Dat deed zich na afloop van het middagmaal voor, toen Willem een gang inliep waar Balthasar Gerards hem op de trap met drie schoten in de borst trof. Willem I, de prins van Oranje, overleed enkele minuten na de aanslag. Hoewel zijn moordenaar een goed doorzicht vluchtplan had, werd hij onmid-

dellijk gevangen genomen, berecht en veroordeeld tot een wrede dood.

De dood van Willem van Oranje bracht onder de bevolking een golf van verdriet en woede teweeg, die gericht was tegen de persoon van de moordenaar, maar ook tegen de feitelijke aanstichter ervan, de Spaanse koning Filips II. Willem van Oranje werd op 3 augustus 1584 begraven in de Nieuwe Kerk te Delft.

Willem I, Prins van Oranje, offerde voor de bevrijding van zijn geliefde Nederlanden van de Spaanse overheersing niet alleen een groot deel van zijn eigendommen op, maar ook zijn krachten, zijn hart en zijn hele wezen, tot bloedvergieten aan toe. Voor het Nederlandse volk werd hij het symbool van moed, heldhaftigheid en opofferingsgezindheid en werd zelfs dikwijls aangeduid als de Vader des vaderlands. Ook daarom kunnen wij het Nederlandse volkslied zien als een eerbetoon en dankbetuiging aan deze grote man, wiens verdiensten niet vergeten kunnen worden.

Použitá literatura / Gebruikte literatuur:

HORST, Han van der, Dějiny Nizozemska, Praha 2005
RIETBERGEN, Peter Jan, Stadhouders en Koningen. De Oranjes en de Nederlanders. Een korte geschiedenis, Amersfoort 2008
ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968

Zdroje / Bronnen:

www.wikipedia.cz
www.wikipedia.nl

Doporučená literatura / Aanbevolen literatuur:

KOVÁŘ, Martin, Vilém Oranžský a nizozemská revoluce, in: Historický obzor III, 1993/11, p. 306 e.v.
PARKER, Geoffrey, Filip II. Španělský král z rodu Habsburků. „Nejmocnější křesťanský vládce“, Praha 1998
POLIŠENSKÝ, Josef, Nizozemská politika a Bílá hora, Praha 1958
RIETBERGEN, J. P. a kol.: De Geschiedenis van Nederland in Vogelvlucht, Amersfoort 1998
SEIBT, Ferdinand, Karel V. Císař a reformace, Praha 1999

Obrazový materiál / Beeldmateriaal:

ŠINDELÁŘ, Bedřich, Vilém Oranžský, Praha 1968
RIETBERGEN, Peter Jan, Stadhouders en Koningen. De Oranjes en de Nederlanders. Een korte geschiedenis, Amersfoort 2008
Wikipedia.cz

Peter Paul Rubens (1577-1640)

Dopisy / Brieven

P. P. Rubens, Zelfportret /
Vlastní podobizna, 1623

Rubens als geheim agent

Brieven nr. 56 en 58 vallen volgens de indeling gemaakt door Leen Huet, nog in de periode van de “Franse verwickelingen”, waaruit de in het jaarboek van NE-BE 2013 gepubliceerde brieven afkomstig zijn.

In de jaren 1625 – 1628 werkte Rubens als geheim agent, bemiddelend tussen Spanje en Engeland, die een normalisering van de wederzijdse betrekkingen nastreefde. Rubens reisde onder het voorwendsel van handel in kunst en onderhandelde met Hollandse, Engelse en Deense gezanten. Hij zette zich helemaal in voor een vredesverdrag tussen Spanje en Engeland, omdat hij hoopte dat daardoor ook vrede bereikt zal worden tussen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden. Vele brieven uit deze periode zijn gecodeerd.

In de briefwisseling met zijn Franse vrienden vinden wij natuurlijk niets over deze activiteiten. Rubens beperkte zich tot berichten over boeken, antieke voewerpen en het algemene nieuws.

De tekst van deze opmerking is gedeeltelijk ontleend aan Leen Huets uitgave van De Brieven Rubens: Meulenhof / Manteau: Antwerpen/Amsterdam 2006

Rubens jako tajný agent

Dopisy číslo 56 a 58 spadají podle dělení Leen Huetové ještě do období „francouzských problémů“, z něhož pocházejí dopisy uveřejněné v ročence NE-BE 2013.

V letech 1625–1628 působil Rubens jako tajný agent zprostředkující mezi Španělskem a Anglií, která se snažila o urovnání vzájemných vztahů. Rubens cestoval pod záminkou obchodování s uměleckými předměty a vyjednával s holandskými, anglickými a dánskými vyslanci. Rubens vynaložil velké úsilí o uzavření mírové smlouvy mezi Španělskem a Anglií, protože doufal, že potom dojde i k míru mezi severním a jižním Nizozemím. Řada dopisů z této doby je proto kódovaná.

V korespondenci s francouzskými přáteli o těchto aktivitách samozřejmě nic nenajdeme. Rubens se omezoval na zprávy o knihách, starožitnostech a obecných novinkách.

Text této poznámky byl částečně převzat z vydání Rubensových dopisů Leen Huetové: Meulenhof/Manteau: Antwerpen/Amsterdam 2006

PEIRESCOVÍ

Paříž, v pokoji Vašeho pana bratra, 13. května 1625.

Nejjasnější a vážený pane,

Králova sestra opravdu předevírem uzavřela sňatek s vévodou de Chevreuse za jeho nepřítomnosti, pod ochranou anglického krále a prostřednictvím kardinála de la Rochefoucault, s veškerými oslavami, které jsou při takových příležitostech obvyklé. Dozvíte se veškeré podrobnosti z různých psaných a tištěných zpráv a odkazují Vás na ně, protože abych řekl pravdu, ztratil jsem veškeré potěšení ze slavnosti, kvůli nehodě, která postihla pana de Valaveze, Vašeho bratra. Stál se mnou na též balkóně, který byl určen pro Angličany z družiny velvyslance*) a kterých se shromáždil velký počet. Náhle pod obrovskou vahou davu povolila prkna a ke svému zděšení a zármutku jsem spatřil Vašeho bratra, který stál vedle mně, jak spolu s ostatními padá. Já sám jsem zůstal stát na samém okraji navazujícího balkónu, kde se mi nic nestalo, ut solemus aliquando duabus sellis sedere. Měl jsem sotva čas přemístit nohu z řítičího se balkónu na druhý, který

vydržel. Sestoupit z něj, aniž bych se zřítíl, nebylo v žádném případě možné, takže jsem se nemohl v tomto okamžiku podívat po Vašem bratrovi ani získat jakékoliv zprávy o jeho osudu, zda byl zraněn či nikoliv. Byl jsem nucen v této úzkosti setrvat až do konce obřadu. A pak, když jsem se co nejrychleji vytratil, našel jsem Vašeho bratra v jeho bytě s ranou na čele. Bylo mi to nekonečně líto, o to více, protože ze skupiny více než třiceti lidí, kteří spadli, jsem neslyšel o nikom, kdo by byl tak vážně zraněn. Lebeční kost nebyla zasažena, pouze maso, a kdyby nebyly kolem rány zhmožděliny, myslím, že by se uzdravila za několik dní. Ale protože zhmožděnina je v těsné blízkosti rány, bude možno bez nebezpečí obě zranění vyčistit z téhož otvoru od zlých šťáv. Díky Bohu je bez horečky, protože použil hned vhodné prostředky, aby předešel nebo odvrátil jakékoliv komplikace, jako je chrlení krve atd., a doufám také, že se mu zdraví za několik málo dní zase navrátí. Nejvíc ho hněte skutečnost, že ho tato nehoda postihla právě před příchodem papežského legáta, a obává se, že nebude schopen splnit Vaši a svou touhu a pozdravit Jeho Eminenci a pány z jeho družiny. Neznáme dosud přesný den legátova příchodu do Paříže, je však jisté, že minulou sobotu, 10. května, dorazil do Orléansu, a že se tam zdržel a že se třináctého zdrží v Etampes. Tato legátova cesta byla dosud provázena řadou neočekávaných neblahých znamení, zvláště nemocí, která náhle zachvátila jeho strýce, pana Magalottiho, legátova předchůdce, bezprostředně po jeho příchodu k tomuto dvoru. Lékaři považují jeho stav za beznadějný a nedaří se jim ani vydatným puštěním žilou, ani jiným lékem snížit zhoubnou horečku, která ho zachvátila. A pokud se Váš bratr zase brzy neuzdraví a nebude mi sloužit jako někdo, kdo mne bude uvádět, budu mít pouze obtížně tu čest, projevit svou úctu oněm vysokým osobnostem, které jste mi ve svém dopise vylíčil v oněch tak krásných barvách, které jsou vám vlastní. Jedná se především o pana Aleandra, od něhož jste se (jak říkáte v přílišné skromnosti) v krátké době naučil tolik důležitých věcí, které Vám ale jistě nebyly neznámy, skrze kterého však, kdyby se mi s ním podařilo dostat se do rozhovoru, bych mohl získat mnoho poučení a mohl bych napravit omyly. Rovněž bych si toho cenil jako zvláštní přízně, kdybych směl políbit ruce panu del Pozzovi a panu Donimu, dvěma osobnostem velkého věhlasu, kteří jsou známi svými znalostmi antiky a svou láskou ke krásným věcem. Jsem poněkud zneklidněn, co se týče mých osobních záležitostí, které kvůli veřejným věcem vpravdě trpí, protože pod tlakem události nemohu podniknout žádné kroky, aniž bych se mohl obávat výčitky, že budu obtěžovat a unavovat královnu svými soukromými záležitostmi. V této situaci činím všechno to málo, co je v mé moci, abych dosáhl svého zaplacení ještě před odjezdem nevěsty, který se uskuteční kolem Velikonoc. Královna Matka a vládnoucí královna ji doprovodí až do Boloně, a král až do Amiensu. Jsem si jist, že Královna Matka

P. P. Rubens, Zelfportret met zijn vrouw Isabella Brant / P. P. Rubens (vlastní podobizna) s manželkou Isabellou Brantovou, Alte Pinakothek München

56

je s mým dílem nanejvýše spokojena, protože mi to mnohokrát sama řekla a rovněž to každému vytrvale opakovala. I král mi prokázal čest, že navštívil naši galerii; bylo to poprvé, kdy vkročil do tohoto paláce, který začali stavět před 16 nebo 18 lety.***) Jeho Veličenstvo projevilo úplnou spokojenost s mými obrazy, o čemž mne zpravili všichni, kdo byli přítomni, zvláště M. de St. Ambroise, který sloužil jako tlumočník a s velkou dovedností měnil a zahaloval pravý význam námětů. Myslím, že jsem vám napsal, že obraz znázorňující odjezd královny z Paříže byl odstraněn a namísto něho jsem namaloval úplně nový představující Blaženost vlády a rozkvet francouzského království, stejně tak jako znovuoživení věd a umění díky štědrosti a velkorysosti Jeho Veličenstva, které sedí na zářícím trůně a drží v ruce váhu, jako výraz toho, že jeho moudrost a spravedlnost udržuje svět v rovnováze. Toto téma, které se specificky nedotýká žádných zvláštních státních záležitostí současné vlády, se nevztahuje na žádnou osobu; velice se líbilo a domnívám se, že kdyby další témata byla svěřena zcela nám, prošla by u dvora lépe a bez skandálu a reptání.***) A co se týče budoucnosti, doufám, že zde nebudou potíže týkající se témat druhé galerie. Ta musejí být lehká a bez neklidu, což je požadavek, který ponechává tak široký a skvělý prostor pro řešení, že by stačil na deset galerií. Avšak pan kardinál de Richelieu je tak zaneprázdněn státními záležitostmi, že přesto, že jsem mu předal stručný písemně formulovaný program, dosud nenalezl čas, aby se na něj alespoň jedinkrát podíval, a já jsem nyní rozhodnut, podaří-li se mi dosáhnout mého vyrovnání, ihned odcestovat a přenechat jemu a panu de Saint-Ambroise, aby mne o tom, co bylo rozhodnuto, informovali. Vůbec jsem tímto dvorem unaven, a pokud mne neuspokojí s rychlostí srovnatelnou s pečlivostí, kterou jsem projevovat ve službách Královně Matce, může se stát (to Vám sděluji v důvěrnosti), že se jen tak nevrátím, přestože abych mluvil pravdu, si až dosud na chování Jeho Veličenstva nemohu stěžovat; protože průtahy byly oprávněné a prominutelné. Čas však mezitím uplyvá a já jsem daleko od domova, což mi způsobuje velkou škodu. Nemáme žádné nové zprávy o Nizozemí. Obléhání Bredy pokračuje, jak se dozvídám z dopisů z 6. května. Domnívám se však, že to takhle nemůže pokračovat, protože oba stejně silné tábory jsou příliš blízko jeden druhému. V závěru se poroučím Vaší laskavé přízni a z celého srdce líbám Vaše ruce. Nejjodanější sluha Vaší milosti

Peter Paul Rubens.

Paříž, z bytu Vašeho bratra, 13. května 1625.

P. S. Cítím nehodu Vašeho bratra, jako by se stala mně; neboť při všech příležitostech mi nelenil poskytovat všemožné služby v malých i velkých věcech; jedním slovem vše, co by člověk mohl očekávat od vlastního bratra.

*) Dostali jsme toto velice výhodné místo přičiněním pana Valaveze, nacházelo se totiž právě proti estrádě, na které se konala ceremonie.

**) Ležel jsem v té době na lůžku vinou obuvníka, který mi při zkoušení nového střevíce takřka zlomil nohu. Byl jsem upoután na lože deset dní a dokonce i nyní, přestože již mohu jezdit na koni, dosud silně cítím následky.

***) Kardinál to uznal příliš pozdě a velice ho mrzelo, když viděl, že nová témata byla mylně interpretována.

P. P. Rubens, Portret van zijn vrouw Isabella Brant / Portrét Rubensovy manželky Isabelly Brantové, 1620-1625, Cleveland Museum of Art

VALAVEZOVI

Antverpy, 3. července 1625.

58

Nejjasnější a vážený pane,

Protože si to přejete a protože mi Signor Aleandro slibuje, že tyto rytiny nikomu neukáže, odevzdávám je zpět do vašich rukou bez retušování, jak uvidíte. Myslím, že kromě oněch dvou velmi velkých kamejí se Vám bude líbit ona kamej s triumfálním čtyřspřežím, protože její obrazová plocha přesahuje, co se týče krásy, obvyklou míru a je plná podivuhodných detailů. Bylo by mi milé znát zde výklad pana Aleandra, rovněž bych se rád dozvěděl jméno císaře, jehož obličej se mi líbí podobně více než jakémukoliv jinému obličejí Theodosiovu, v ostatním by však bylo možno usuzovat i na Aurelia nebo Proba. Pozoruhodné se mi jeví i ony dvě figury po obou stranách triumfátora s pochodněmi a glóby v rukou.

S první balíkovou poštou, opouštějící Antverpy nebo Brusel a jedoucí do Paříže, dostanete kopie Electorum Rubenii, Homiliis Asterii et Parentalibus Rubenii a Epistolarum Isidori Pelusiotae, které všechny společně tvoří příliš velký balík, než aby mohl být poslán běžnou poštou. Jsem překvapen, že se Justo tak opozdil. Jeho zpoždění se mi zdá v každém případě nepatřičné, protože je to nyní od mého odjezdu z Paříže dvacet dní a pan Fraryn mi napsal 19. června, že peníze jsou připraveny a že dostanu zaplacené příští den. Jsem nedostatkem přesnosti ze strany M. d'Argouese nanejvýš rozladěn, jak jsem vám již psal v posledním dopise, a nepochybuji, že věc dosud není vyřízená, protože M. Fraryn mi touto poštou nic nenapsal, což se mi zdá být špatné znamení. Doufám však, že se zde jedná o pouhé zdržení, protože nelze předpokládat, že prosby pana de St. Ambroise ho nepřiměly, aby pana de Fraryna ihned uspokojil, nebo mu alespoň, pokud byly peníze již k dispozici, dal ujištění, že směnky nebudou vypovězeny. A toto tím spíše, že jsem (necht to zůstane mezi námi) dal panu d'Argouese jako dárek velký a pěkný obraz z mé vlastní ruky, který, jak se mi zdálo, přijal s velkou radostí. Doufám, že příští poštou dostanu lepší zprávy.

O veřejných záležitostech je toho málo ke sdělení, protože Nejosvícenější infantka je stále v Bredě, její návrat do Antverp se však očekává za den nebo dva. Holanďané opevňují Zevenbergen, a aby se k nim naši nemohli přiblížit, zaplavili celou zemi v okolí vodou. Anglická královna dorazila, jestli se nemýlím, bezpečně a ve zdraví do Doveru 22. června, zatímco král odcestoval o několik dní dříve kvůli nedostatku potravin, které se, jak Angličané říkají, obtížně dají dopravit na místo v dostatečném množství, aby se vyživil tak velký dvůr jako je dvůr Jeho Veličenstva. Ale tohle všechno již jistě víte, zvláště jak jel král naproti královně, uvítací slavnosti atd. Skončím teď, libaje Vám z celého srdce ruce a poroučeje se do Vaší přízně a přízně pana Aleandra.

Vaší urozené Výsosti nadmíru oddaný služebník

Peter Paul Rubens.

Antverpy, 3. července 1625.

Hovořil jsem s panem Rockoxem o našem podniku a zjistil jsem, že je zcela ochoten se ho zúčastnit, ale pod podmínkou, že se opravdu uskuteční. Je to kultivovaný muž a znalec starožitností, který by rovněž mohl přispět svými zkušenostmi a měl takto svůj podíl na cti. Jak ho znám, mohl by si rovněž přát přispět svým podílem na výdaje, což by však

P. P. Rubens, Portret van Ambrogio Spinola, Nationale Galerie Praag / Portrét Ambrogia Spinoly, 1625-1627, Národní galerie v Praze

nebylo příznivé. Protože když se finančně zúčastní, bude muset mít do určité míry právo spolurozhodovat. Je bohatý a bezdětný, ale dobrý správce a ve všem a vůči každému počestný muž nejneposkvrněnější pověsti, což je dobře známo Vašemu bratrovi, panu Peirescovi, který s ním osobně jednal. Prokázal byste mi přízeň, kdybyste toto vše sdělil jednak jemu a rovněž panu Aleandrovi, protože abychom mohli náš podnik se zdarem provést, opravdu potřebujeme pomoc.

Divím se, že mi Justo tentokrát ani nenapsal, ani mi nesdělil den svého odjezdu. Dopis M. Dupuyho panu Gevaertsovi byl dobře přijat. Prosím polibte mu za mne ruce.

JANU BRANTOVI.

Antverpy, 20. července 1625.

59

Urozený a vážený pane,

Z mého předchozího dopisu jste se dozvěděl, jaký je smysl 3 a 26. Dnes mohu řečené jen opět potvrdit. Rovněž vás ještě jednou ujišťuji, že kdybyste byl schopen přinést s sebou nový exemplář dokumentu (3), který jste přinesl loni a jenž, jak to v takových případech vždy bývá, v důsledku smrti hlavní postavy ztratil svou platnost nebo byl anulován, budete vítán a z naší strany Vám nebudou činěny žádné potíže, jak mne 3 a 26 vlastními ústy ujišťovali poté, co jsem Vám 8. tohoto měsíce napsal. A abych věc učinil jasnější, zasílám vám v příloze kopii této listiny.

Ale dávat Vám, jak žádáte, odpověď*) nezaloženou na ničem, která by znamenala tolik, jako obrátit se na mrtvého - by bylo nesmyslné, protože přece přísluší Vám, abyste Vy doplnil vše, co chybí. Naše situace je díky pomoci Boží velice příznivá, a umírněnost našich, kteří po tak velké změně a tak značné výhodě zachovávají tytéž hranice, aniž je v ani jediném bodě rozšiřují, se mi v pravdě jeví nemalá. Učinil jsem potřebné kroky k vylovení jiných vyjednavců a dostalo se mi odpovědi, že dosud neexistuje žádný důvod k obavám. Zvláště mi uváděli bratra Ophosia, který údajně nemá žádný úkol nebo uvedení a o němž se neví, proč žádal o pas. Rovněž mi řekli, že 14 nemá žádné oprávnění do této záležitosti zasahovat. Protože jsem se toto dozvěděl od samotného 26, dal jsem si málo záležet, abych sám navázal styky se 14, ale pozval jsem ho spolu s 12 k sobě. A protože jsem poznal, že nemá žádné speciální informace a že mluví do větru, bez znalosti nejmenší věci našich záležitostí a že věci, které navrhl, jsou v rozporu s našimi názory a že neví, co bylo minulý rok dosaženo**) ve 28, rozhodl jsem se mu věc nevyjevit a říci mu, že záležitost je v důsledku smrti 11 zcela bezpředmětná a že se musí začít všechno znovu. Připojil jsem, že ho v pravý čas vyrozumím, načež se s mojí odpovědí znovu spokojil a slíbil mi, že učiní totéž a bude v naší korespondenci pokračovat. Od té doby jsem ho neviděl; odjel do Bruselu před několika dny. Domnívám se, že se na mě možná bude trochu zlobit, ale cesta, kterou mi naznačil, je příliš dlouhá a v žádném případě neodpovídá našim záměrům. Viděl jsem, že naše pochybnosti, co se týče zachování tajemství našich vyjednávání s 12, jsou málo opodstatněné, že se chová velice moudře a loajálně a že mu křivdíme, když mu nedůvěřujeme. Nyní zůstává na Vás, abyste se maximálně vynasnažil předat mu co nejdříve kýženou a podle názoru a příkazu těch, kteří ji mohou dodržet a provést, dobře zdůvodněnou odpověď, protože z naší strany bude ihned přijata a vyřízena. Můžeme přece rozhodnout věc v každém ohledu, což, jak víte, bylo dříve ne-

P. P. Rubens, Marchesa / markýza Brigid Spinola Doria, 1606, National Gallery of Art, Washington D.C.

P. P. Rubens, Portret van Susanna Lunden, Nationale Galerie Praag / Portrét Susanny Lundenové, 1625, Národní galerie v Praze

možné. Byla by velká výhoda, kdybyste mohl přijet dříve, než se dvůr odebere do Bruselu; odchod se uskuteční do osmi dnů a 13, který v této věci udělal málo nebo neudělal vůbec nic, kterému jsem z úcty sdělil záměr 3 a 26, půjde také. Nevím, zda Vám napsal, stačí, že jsme přátelé - ale má obvykle v hlavě tisíc jiných důležitých věcí. A protože nemám, co bych dalšího napsal, končím líbaje Vaše ruce a prosím Vás, abyste 16 ode mne z celého srdce předal totéž. Je ještě čas jednat jako dobrý vlastenec pro obecné blaho, pro které jsme tak usilovně pracovali, takže doufám, že s Boží pomocí nebude naše námaha zbytečná.

Nejoddanější sluha Vaší Osvícenosti, a bratranec

Peter Paul Rubens.

Nic z toho všeho nebylo sděleno 7 nebo 5, ani jim nebyl dán jakýkoliv náznak. A protože se z různých důvodů nepovažuje za vhodné, aby do věci jakkoliv zasáhl 24, zabýváme se věcí v současné době pouze my. Proto bychom si měli pospíšet, abychom zabránili nějakému vetřelci vmísit se do věci, než budete mít v rukou ujištění, které by mohlo logicky vyloučit pouze jakéhokoliv jiného zprostředkovatele, který by chtěl obsadit tak velké, tak volné a pro všechny, kteří chtějí použít nové prostředky, tak otevřené místo.

Antverpy, 20. července 1625.

*) Protože mi to píšete ve svém dopise z 10. tohoto měsíce, o němž jsem učinil sdělení 26, mohu Vás ujistit, že z naší strany nikdy takováto odpověď nebyla dána a ani Vy takovou nikterak nesmíte žádat.

**) Prosím vás, abyste se neznepokojoval kvůli kapucínům, kteří jsou zmíněni v dopise adresovaném Vašemu otci, ani kvůli jiným, které snad podezříváte; neboť místo je dosud volné a budete mít před všemi ostatními, kteří by mohli pokračovat v přerušovaných záležitostech, dosti značný náskok.

JANU BRANTOVI.

Brusel, 25. srpna 1625.

Urozený pane a vážený bratranče,

ještě jednou jsem se u 3 a 26 zasazoval o Váš návrh, který po tom, co mi 26 píše, 3 neschvaluje. Ten nechtěl z velkodušnosti nebo z důvodů nám neznámých tento způsob vyjednávání schválit, ale obvyklým postupem, kterým jste se dosud řídil, učiní vše, co se jeví vhodné. Proto uděláte dobře, nebudete-li na své myšlence setrvávat, což by, podle mého soudu, mohlo spíše než prospět, poškodit Vaši pověst i výsledek Vámi vedeného jednání*). Ujišťuji Vás však, že Váš návrh bude, předložíte-li ho jindy, jak už jsem Vám dal vědět, přijat dobře. Prosím Boha, aby se to stalo tak rychle, jak obtíže záležitosti dovolí, protože vím, že je velký rozdíl, jednáme-li s mnoha osobami nebo pouze s jedinou. Mezitím bude dobré, poskytnete-li nějaké informace o pokroku věci, aby se naši udrželi v dobré náladě a vyloučilo se vměšování jiných. Tímto končím líbaje Vám a Vaším rodičům z celého srdce ruce a poroučím se do Vaší a jejich přízně.

Váš milující služebník

Peter Paul Rubens.

Brusel, 25. srpna 1625.

*) a v neprospěch pověsti Vašich příbuzných.

VALAVEZOVI

Brusel, 19. září 1625.

Nejjasnější a vážený pane,

Při svém návratu z Dunkirku jsem našel dva dopisy od Vás, datované 25. srpna a 16. září. Velice mne potěšily – tím spíše, že druhý byl doprovázen poznámkou od vznešeného a učeného pana Aleandra. Napsal jsem vám před několika dny z Dunkirku přes Calais; předpokládám, že jste tento dopis již dostal. Tentokrát Vás musím požádat o prominutí za svou stručnost; píši do jisté míry již s jednou nohou ve třmenu, protože se musím odebrat na příkaz Nejjasnější infantky ve velice spěšné záležitosti k jednomu knížeti na německých hranicích. Doufám však, že se s pomocí Boží budu moci brzy vrátit a pak budu mít trochu více času, abych vedl naši korespondenci tak, jak se sluší. Co se týče zobrazení kameje, jsem toho názoru (prominete mi), že zde s člověkem tak průměrných schopností děláte větší pozdvižení, než si zaslouží. Nevidím v malém prodlení žádné velké neštěstí; a v Antverpách nechybí bezpečné spojení s Marseille tak citelně, abych Vám ji nemohl na vlastní nebezpečí dát poslat. Jsou to ostatně pouhé záležitosti vkusu, a ani kdyby na tom záležel můj život, nemohl bych jednat jinak vzhledem k tomu, že musím tak často cestovat. Po svém návratu z Německa se budu muset ihned odebrat do Dunkirku a pak ještě jinam; avšak přestože budu možná muset zůstat v Bruselu celou zimu, budu pravděpodobně moci i mimo Antverpy provést malou práci tohoto druhu. Dokončit však ji a poslat ještě před odjezdem do Paříže je nemožné, protože lhůta je příliš krátká. Přes veškeré mé prosby se mi dosud nepodařilo získat od Vašeho bratra ujištění, že přijme tuto malou upomínku z mé ruky, až bude hotova; a jsem Vám velice zavázán, že jste mi tuto jistotu dal; avšak nutnost těchto cest ve službách mé paní nestrpí nejmenší odklad; až budou za mnou, nebude již nutné upomínat mne o mé povinnosti, neboť si příliš považuji za čest dělat pro Vás oba vše, co je v mých silách.

Od svého odchodu z Paříže už jsem už nedostal žádné dopisy od pana Abbého. Děkuji Vám z celého srdce za zprávy, které mi přinášíte a zvláště za zprávy o Anglii, která opravdu v současné době nečiní zadost své skvělé minulosti. Skoro se zdá, že ačkoli tato armáda vypadá hrozivě, propásla příhodný okamžik k velkému úderu. Když jsem byl v Dunkirku, bylo tam shromážděno dvacet skvělých lodí, z nichž jsem viděl vyplouvat osmnáct z přístavu Mardick. Ostatní dvě měly vyplout v den mého odjezdu a viděl jsem v blízkosti přístavu neustále flotilu dvaatřiceti holandských lodí, takže mohlo snadno dojít k boji. Domnívám se však, že se v budoucnu budeme chovat defenzívně a nebude snadné nás porazit. Bude-li však anglická flotila jednat jen v nejmenším proti vůli španělského krále, uvidí, věřte mi, svět ošklivou hru. A tak končím proti své vůli, protože nemohu pozdržet svůj odjezd, a líbám Vám z celého srdce ruce. Rovněž Vás prosím, abyste mým jménem učinil totéž panu Pozzovi. Jsem mu tak velice zavázán, neboť jsem ho neměl nechat odcestovat, aniž jsem mu napsal; ale už mi nezbývá žádný čas, abych svou minulou nedbalost napravil. Snad to bude možné, až dorazí do Říma, dá-li Bůh. Co se týče Vašeho bratra, pana rady, poroučím se nejponíženěji jeho shovívavosti a zůstávám jemu a Vám vždy upřímně oddaný.

Váš nejponíženější služebník

Peter Paul Rubens.

Brusel, 19. září 1625.

61

Schilderij van Rubens' werkplaats, jaren 20 van de 17de eeuw / Obraz z Rubensovy dílny, 20. léta 17. století

VALAVEZOVI.

Brusel, 18. října 1625.

Nejjasnější a vážený pane,

Sotva jsem se vrátil od německých hranic, musel jsem hned do Dunkirku, abych podal Nejjasnější infantce zprávu o svých jednáních, která se mi zdařila ke spokojenosti její Výsosti. Při svém návratu do Bruselu jsem pak našel Vaše milé psaní z 26. září, které je zcela naplněno Vaší obvyklou zdvořilostí a přítvostí, neboť se nespokojujete jen s tím, že příteli projevujete Vaši vlastní přízeň, nýbrž ještě vynakládáte námahu, aby totéž činili i jiní, jak dokazuje vložený dopis velice laskavého pana del Pozzo. Jeho dopis mi byl neobyčejně milý, protože jsem toužil po korespondenci s touto osobností a neviděl jsem žádnou možnost, jak ji zahájit. Nyní jste mi vytvořil most a neopomenu odpovědět při první příležitosti, která se mi naskytne. Protože se zde mezitím mluví o tom, že se legát chce ihned vrátit do Říma, bude jistější s tím počkat, dokud nedorazí. Od Abbého de Saint Ambroise jsem dosud nedostal žádné další zprávy kromě těch, které jsem převzal z Vašich dopisů. To je pravděpodobně dáno tím, že mi nemá co zvláštního sdělit, ale myslím, že se to časem změní. Děkuji Vám mnohokrát za podrobnou zprávu o porážce na moři, jež admirál Montmorency způsobil panu de Soubisemu a kterou Holanďané připisují pouze svému admirálovi Haultainovi. Vítězství je o to jistější, že pan de Thoiras dobyl i ostrov Re, jehož držení je podle názoru lidí, kteří se v oněch krajích vyznají, velice důležité. Velice nyní pochybuji, že po výhodě, kterou král získal, teď svolí ke smíru s rochelisty, kteří se dříve chovali tak vzpurně. O záležitostech Itálie zde neslyšíme nic jistého a s jistotou se předpokládá, že vévoda z Ferie nedělá žádné pokroky, takže by býval udělal lépe, kdyby se spokojil s defenzívou a nenapadal ostatní. Hrabě Tilly stojí ještě stále proti dánskému králi; třebaže jeho vojáci, v počtu čtyři sta až pěti set mužů, které rozmístil jako ostrahu do různých míst země, byli pobiti obyvateli, kteří na svou podporu přivedli vojska dánského krále. Ale obce byly všechny získány zpět a krutě potrestány. Do těchto končin vpadl i kníže Valdštejn poslaný knížetem, s velkými masami vojska, chová se jako tyran, vypaluje města a vesnice jako barbar, takže se dá říci, že válka teď v oněch končinách teprve skutečně začala. Nejjasnější infantka a markýz jsou ještě stále v Duinkerku a zabývají se jen tím, že stavějí lodě a vyzbrojují je. Při svém odjezdu jsem v táboře Mardicku spatřil flotilu 21 dobře vyzbrojených lodí, mezi nimi 9 připravených při prvním příznivém větru rozvinout plachty. Podle mého názoru to bude velice nebezpečné, protože musejí proplout kolem 32 holandských lodí, které jsou připraveny je přijmout dělovými výstřely. Rovněž se povídá, že anglický kanál je zcela naplněn anglickými a holandskými loděmi. Očekáváme každou chvíli zprávy o výsledku, ale může se stát, že se je dozvíte přes Calais ještě před námi. V dané chvíli jinak nevím nic, co by bylo důstojné vaší zvědavosti. Od pana Gerbiera z Paříže jsem dostal dopis a býval bych mu odpověděl, kdybych se neobával, že již odcestoval; ale jeho dopis je nyní již starý. Sděluje mi, že ho poslali na francouzský dvůr, aby vyvrátil pomluvy pátera Berulea, který se vrátil z Anglie nespokojen s tím, jak se v tomto království zachází s katolíky. Ale nemyslím si, že pan Gerbier stačí, aby se tento proces proti páterovi Berullemu vyhrál. A s tímto se poručím do Vaší přízně a líbám Vaší Milosti z celého srdce ruce.

Brusel, 18. října 1625.

Váš nejoddanější služebník
Peter Paul Rubens.

P. P. Rubens, Portret van koning Filips IV, Hermitage te Sint-Petersburgh / Portrét krále Filipa IV. Španělského, Ermitáž, Petrohrad

VALAVEZOVI.

Brusel, 28. listopadu 1625.

Nemáme zde žádné významné zprávy, kromě toho, že naše lodě z Dunkirku zničily pro tento rok lov sledů; poslaly totiž ke dnu množství rybářských člunů na výslovný rozkaz Nejjasnější infantky, abychom zachránili mužstvo; to se také stalo. Rád bych Vám sdělil noviny, které, aby k nám dorazily, musely nejprve přejít přes Francii: totiž že anglická flotila přistála v Cadizu a vylodila na pevninu dvanáct tisíc mužů, kteří, jak někteří píší, vzali pevnost útokem, což však jiní popírají. Stručně řečeno, celé Španělsko bylo ve zbrani a soustředilo se na tento pobřežní bod, o to více, že se dali do pohybu Maurové z Alžíru, aby se spojili s Angličany a Holanďany nebo aby vpadli z jiné strany. To jsou Buckinghamovy způsoby boje, které se mi jeví jako neslýchané excesy a činy zoufalství. Spojit se s Turky a Maury kvůli napadení křesťanů: to je způsob jednání národa, který vznáší nárok na náboženství, které nazývá reformovaným! Jak věc dopadla, se podrobněji dozvíme od spěšného posla, přestože o jistotě zprávy nelze pochybovat. Mezitím však doufám, že se dvůr brzy vrátí do Bruselu, protože při jeho nepřítomnosti se člověk nemůže dozvědět tajné zprávy. Neudivuje mne, že francouzský král si přeje využít příznivé příležitosti a velkých výhod, které nyní získal nad povstalci, protože podle mého názoru v italské válce obě strany nesklidí žádné zvláštní plody. Doufám, že se velmi brzy vrátím do Antverp, protože mor, díky Bohu, den ode dne ustupuje, a já jsem unaven tak dlouhým přebýváním mimo domov. S tím líbám Vaše ruce z celého srdce a poručím se do Vaší přízně. Prosím Vás, abyste vyřídil mou soustrast svému bratru, radnímu, s úmrtím Vašeho otce, a připomenul mu, že jsem vždy k jeho službám.

Váš nejposlušnější sluha,
Peter Paul Rubens.

S velkým potěšením jsem si přečetl knížku „Zrcadlo minulých dob“; zdá se mi duchaplná a podnětná. Děkuji Vám rovněž za odpověď. Pozorně si ji přečtu, pochybuji však, že se mi argumenty v ní obsažené budou líbit stejně dobře. Doufám, že dostanete tři kopie Admonitio. Je-li zde cokoliv dalšího, co bych pro Vás mohl udělat, prosím prokažte mi tu přízeň a dejte mi vědět.

Brusel, 28. listopadu 1625.

VALAVEZOVI

Brusel, 12. prosince 1625.

O příchodu vévody z Buckinghamu do Holandska nemáme dosud přesné zprávy, od rychlého posla, který se přišel ze Španělska 18. listopadu však s jistotou víme, že Angličané poté, co se vylodili pod Cadizem 1. tohoto měsíce a postavili šest tisíc vojáků do bojového postavení, aby místo napadli, byli odrazeni. Pátého provedl starý sedmdesátiletý kapitán, kterého jsme viděli ve Flandrech, a sice Don Fernando Gyron, z pevnosti výpad, s pouhými pěti sty mušketýry, které podporovala hrstka pěšáků pouštějící se do šarvátek a malý oddíl lehké kavalerie, a v několika málo okamžicích přinutil Angličany,

P. P. Rubens, Elisabeth van Frankrijk, de eerste echtgenote van Filips IV van Spanje, Hermitage te Sint-Petersburg / Alžběta Francouzská, první manželka Filipa IV. Španělského, 1625, Ermitáž, Petrohrad

Renaissancetuin Rubenshuis / Renesanční zahrada Rubensova domu

De binnenplaats van het Rubenshuis, Antwerpen / Nádvoří Rubensova domu v Antverpách

aby se ve velkém nepořádku opět nalodili, přičemž na pobřeží zůstalo pět set až šest set mrtvých. Od té doby jsme neslyšeli nic jistého o směru, kterým se vydali. Nejjasnější infantku o tom informoval sám král. Avšak Don Diego Messia, který byl zvolen pro tuto válku, o níž se minulo, že potrvá dlouho, generálním polním maršálkem španělského krále, napsal, že byla provedena veškerá opatření k zajištění bezpečného příchodu zlatých galeon z Piaty. Protože Angličané se bezpochyby budou snažit se s nimi setkat, aby ukořistili svůj díl. Ta Halberstadtova bláznivá hlava si konečně odpočine, protože zemřel na zhoubnou horečku. Vrtoch M. de Vaudemonta si zaslouží obdiv a mohl by vyvolat určité rozpaky, jestliže syn nebude mít od své ženy mužské dědice.

Zrušení obléhání Verny bylo skutečně hanbou pro vévodu de Feria a Dona Gonzalese. Domnívám se, že tuto zimu se toho obecně podnikne málo, leda snad s výjimkou anglické flotily.

Brusel, 12. prosince 1625.

VALAVEZOVI

Laeken u Bruselu, 26. prosince 1625

65

Vážený pane,

Ať už je toto Auctarium od Goltzia či jiného autora, bezpochyby se nalezne buď v Královské knihovně nebo v knihovně pana de Thoua v Paříži, a proto Vás prosím, abyste se na ně podíval a poznamenal si rok, v němž bylo vytištěno, jméno tiskaře a města, v němž bylo vytištěno, protože se mi zdá divné, že tam, kde jsou Goltziova díla a jeho Thesaurus obecně známé a pan Rockox a nesčetní další je vlastní, ani jediný knihkupec o tomto Auctariu neví. Rovněž si nevzpomínám, že by pan radní, Váš bratr, o něm kdy se mnou mluvil. Rovněž se nezdá pravděpodobně, že Goltzius, který nepublikoval ani desítku svých návrhů, protože ho sklátila předčasná smrt, by provedl nějaké Auctarium.

Vzpomínám si však, že jsem hovořil s panem de Peirescem o Goltziově rukopisu ve vlastnictví Jacoba de Bieho, který ho zamýšlel jednoho dne publikovat. Z tohoto důvodu si Váš bratr přál, aby de Bie přišel do Paříže, protože se domníval, že by mu z této strany mohla přijít pomoc. Je pravda, že v oné době de Bie publikoval svou knihu o zlatých medailích, stejně tak jako jinou o jistých medailích Goltziových, s několika nevýznamnými poznámkami, k nimž má být nyní něco málo dodáno, a která bude brzy znovu dána do tisku; avšak tyto knihy Váš bratr již viděl před několika lety, stejně tak jako komentář Ludvíka Nonnia o Řecku a ostrovech souostroví, jehož autorem je Goltzius; avšak žádné z těchto děl nemá, pokud vím název «Auctarium». Je pravda, že jsem stále mimo Brusel a daleko od své vlastní knihovny, avšak doufám, že s Boží pomocí budu zase brzy doma. Onen Jacob de Bie v důsledku svého špatného hospodaření promrhal celý svůj majetek a zastavil ho různým lidem, takže v tomto ohledu už nelze doufat v nic dobrého, ledaže by se vynaložily tisíce franků! Ještě jednou Vás prosím, abyste se o této věci dobře informoval, protože toužím sloužit Vašemu panu bratru stejně jako Vám všemi způsoby a v rozsahu svých možností. Musí zde být nějaký nový postoj u dvora, co se mne týče, protože Abbé de St. Ambroise mi od mého odchodu už nenapsal, a dokonce ani neodpověděl na velice přátelský dopis, který jsem mu minulý měsíc poslal. Toto mlčení si nemohu vyložit jinak, než že

došlo k náhlé změně smýšlení, což se mne málo dotýká. A abych Vám v důvěrnosti řekl pravdu: tahle celá věc mne nebude stát druhý dopis. Ale kdybyste mohl vhodně získat informaci od někoho, kdo do věci vidí, projevil byste mi velkou přízeň. Spočtu-li ostatně své cesty do Paříže a čas, který jsem zde strávil, aniž jsem za to obdržel jakékoliv zvláštní odškodnění, zjišťuji, že práce pro Královnu matku byla pro mne velmi nevýnosná, neberu-li v úvahu velkou štedrost vévody Buckinghamského, kterou při této příležitosti projevoval. Vévoda byl vskutku v Holandsku a uzavřel s těmito Státy útočné a obranné spojenectví na 15 let, nedokázal však prosadit okupaci Brielle a některých dalších pevností kdysi daných do zástavy královně Alžbětě. Jistě jste už viděl 40 článků oné smlouvy, kterou lze zde nalézt pouze v rukopisné podobě ve vlámstině; jinak bych Vám rád poslal její kopii jako dík za knížky, jež mi tak laskavě stále posíláte a které mi způsobují velké potěšení, přestože pan de Meulevelt, vyslanec Její nejjasnější infantky mnohdy dává posílat stejné. Flotila dorazila do Cadizu bezpečně a ve zdraví, několik dní po odcestování Angličanů, a aniž spatřila jediné nepřátelské plavidlo. Zdá se to být takřka zázrak, jak mi píše sám vévoda z Olivarezu, protože kdyby flotila dorazila o něco dříve, byla by v přístavu našla Angličany. A protože ti, jak se myslí, vypluli, aby flotilu objevili, zdá se být skutečně zázrak, že se tyto dvě flotily minuly tak blízko sebe, aniž se setkaly. Velice Vám děkuji za zprávu o těchto účastnících souborů; proti této zuřivosti Francouzů, které se mi jeví jako metla království a ještě zničí výkvět francouzské šlechty, by se mělo skutečně bojovat. Bojujeme zde proti vnějšímu nepříteli a nejstatečnější je ten, kdo nejlépe slouží svému králi. Jinak žijeme v míru, a jestliže někdo překročí hranice umírněnosti, je vypovězen ze dvora a pohrdá jím celý svět, protože naše Nejjasnější infantka a markýz si přejí, aby všechny soukromé spory byly považovány za zavrženíhodné a zneuctující. Ti, kdo si myslí, že získají slávu tímto způsobem, jsou vyloučeni ze všech vojenských úřadů a poct, a považují to za nejlepší lék, protože všechny tyto přehnané vášně jsou způsobeny pouhou ctižádostí a falešnou touhou po slávě. Tuto zimu se zde toho málo podnikne; každý bude připraven na svém místě, a jestliže se nemýlím, útok a údajná pomoc Bredy vyčerpala obě strany. Lodě z Dunkirku jsou v dobrém stavu, a odhlédneme-li od toho, že zničily rybolov, udělaly pro tento rok dobrou práci. Rád bych věděl, zda je pravda, jak se říká, že se král nechová k anglické královně způsobem vhodným k jejím ctnostem a zásluhám a že jen s námahou dosáhla tiché mši, aby mohla uskutečnit svou pobožnost, a zda je pravda, že ke katolíkům se v onom království chovají hůře než kdy jindy, takže Španělé se považují za velmi šťastné, že nepopřáli Angličanům sluchu. Bojím se, že v tomto hraje roli vašeň. Sekretáři Španělska a Flander sídlící v Anglii byli odvoláni zpět a nepochybně, že vypukne válka. A vskutku, vezmu-li v úvahu Buckinghamovu vrtošivost a aroganci, je mi líto toho mladého krále, který bez jakékoliv nutnosti a v důsledku špatných rad vrhá zbytečně sebe a své království do takového neštěstí, protože válku dokáže zahájit každý, kdy chce, avšak nemůže ji ukončit, kdy by chtěl.

Protože pro dnešek už nemám, co bych sdělil, líbám Vás na závěr z celého srdce ruce a prosím Nebesa, aby Vám a Vašemu bratru udělila šťastný Nový rok.

Laeken u Bruselu, 26. prosince 1625.

Váš oddaný sluha
Peter Paul Rubens.

P. P. Rubens, George Villiers, eerste hertog van Buckingham / první vévoda z Buckinghamu, 1625, Palazzo Pitti Florence

Zimní radovánky II

Jacob Grimmer, Zima / Winter, 1575,
Szépművészeti Múzeum, Budapest / Budapešť

hrají golf a další hry. Z téhož roku (1565) pochází další Bruegelův obraz *Zimní krajina s bruslaři a pastí na ptáky*.

V posledních desetiletích 16. století se zimní krajina v Jižním Nizozemí stala velmi populárním námětem, věnoval se jí např. Jacob Grimmer (1526-1590) se synem Abelem téměř sériovou výrobou, nebo Lucas van Valckenborch (1535-1597), na jehož zimních scénériích, např. *Zimní krajina u Antverp*, *Wintergezicht bij Antwerpen*, 1575, vidíme i nebezpečí, jež tuhé zimy přinášely: požár.

Bernardino Mendoza, španělský historik, který byl během osmdesátileté války (1568-1648) svědkem obléhání Haarlemu, pohyb Nizozemců na ledě popsal. Obdivuje rychlost, s jakou se po ledě přemísťují selky a děvečky s košíky plnými vajec v rukou i na hlavě, zvláště když jim do zad fouká silný vítr, a muži snadno utáhnou sáně se ženou, dětmi, sto padesáti kily másla a stejným množstvím sýra...

Obrázky zimní krajiny v různých ročních obdobích se začaly objevovat jako ilustrace v knižních iluminacích, z nichž nejznámější – a pro svou dobu nejzásadnější – byly patrně *Přebohaté hodinky vévody z Berry*, *Très Riches Heures du Duc de Berry* (1412-1416) bratrů z Limburka, severonizozemských malířů a miniaturistů z Nijmegen. Tím začala tradice znázornění lidských činností podle měsíců a roční doby, s každodenními povinnostmi určenými přírodou a počasím. Bratři z Limburka vyobrazením lidského konání, například sekání a sbírání dřeva na zimu, předběhli dobu, jejich „únor“ je prvním naturalistickým znázorněním krajiny v dějinách výtvarného umění. Až po sto letech na ně navázal další malíř, bruggský Simon

Bening při ilustrování *Da Costovy hodinové knížky*, *Da Costa-getijdenboek*, který vystihl zimní atmosféru velmi přesně, včetně koukajících se dětí.

Dalším průlomem byly v nizozemské krajinomalbě panely Pietra Brueghela staršího (1525-1569). Namaloval řadu složenou ze šesti velkých pláten znázorňujících měsíce ve dvojicích, původně určenou pro antverpského obchodníka Nicolaase Jonghelincka. Na obraze *Prosinec-Leden* vidíme zimní krajinu a lidi připravující se na tuhou zimu: v popředí přinášejí lovci se psy ulovenou zvěř, asi uprostřed plátna vidíme u hospodářství past na ptáky, sedláci porážejí vepře, povoz přiváží zásoby dřeva a na ledu lidičky vesele bruslí, mrskají káču,

Simon Bening, Leden /
Januari, 1540, Bayerische
Staatsbibliothek Mníchov /
München

Bratři z Limburku, Přebohaté
hodinky vévody z Berry:
Měsíc únor / Gebroeders van
Limburg, Très Riches Heures
du Duc de Berry: Février (1410-
1416), Musée Condé, Chantilly

Lucas van Valckenborch, Zimní krajina u Antverp
/ Gezicht op Antwerpen, 1575, Frankfurt,
Städelsches Kunstinstitut

Beeldende kunst

TEKST Petra Schürová

AFBEELDINGEN www.wikipedia.org, www.wga.hu

Ijsvermaak II

Plaatjes met een winterlandschap verschenen voor het eerst als boekverluchtingskunst in getijdenboeken, waarin de activiteiten tijdens de verschillende seizoenen werden weergegeven. Als mijlpaal in de geschiedenis van de boekverluchtingskunst geldt dan *Très Riches Heures du Duc de Berry* (1410-1416), het getijdenboek van de Gebroeders van Limburg, beiden Noord-Nederlandse illuminatoren en miniaturisten uit Nijmegen. Daarmee begon de traditie van de weergave van maanden en seizoenen op grond van de menselijke activiteiten met alledaagse werkzaamheden, die door de natuur en het seizoen werden bepaald. De interpretatie van de maand februari van de Gebroeders van Limburg met als traditionele winteractiviteiten houthakken en verzamelen liep haar tijd vooruit, het is de eerste naturalistische weergave van het landschap in de schilderkunst. Pas honderd jaar later sloot op hun werk de Brugse kunstschilder Simon Bening aan met zijn illustraties in het *Da Costa-getijdenboek*, die de wintersfeer – inclusief sneeuwballen gooierende kinderen – uitstekend weergaf.

Een volgende mijlpaal in de ontwikkeling van het schilderen van het Nederlandse winterlandschap vormden de panelen van Pieter Bruegel de Oude (1525-1569). Hij schilderde een reeks van zes grote schilderijen, elk een tweetal van de maanden voorstellend, oorspronkelijk bestemd voor de Antwerpse koopman Nicolaes Jonghelinck. Op *December-januari* kunnen we een win-

terlandschap zien met mensen die voorraden voor een strenge winter aanleggen: op de voorgrond brengen jagers met hun honden geschoten wild, in het midden van het doek zien we bij een boerderij een vogelknip, links slachten boeren een varken, een wagen brengt hout en op het ijs wordt er geschaatst, getold, colf gespeeld en andere spelletjes uitgevoerd. Pieter Brueghel schilderde in hetzelfde jaar (1565) ook *Winterlandschap met schaatsers en vogelknip*.

In de laatste decennia van de 16e eeuw werd het winterlandschap in de Zuidelijke Nederlanden een populair thema, met zijn haast fabrieksmatige productie onderscheidde zich bijv. Jacob Grimmer (1526-1590) samen met zijn zoon Abel en dit thema schilderde ook Lucas van Valckenborch (1535-1597): op zijn doek *Gezicht op Antwerpen* (1575) zien we een groot gevaar dat strenge winters met zich mee brachten: brand.

Bernardino de Mendoza, Spaans historicus, die tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) ooggetuige was van het beleg van Haarlem, schreef met grote bewondering over de bewegingen van de Nederlanders op het ijs, hij vertelt over de boerenvrouwen en meiden met manden met eieren in de handen of op de hoofden, in het bijzonder als zij voor de wind gaan, en over mannen die zonder moeite de slee met hun vrouw, kind, honderdvijftig kilo boter en even zoveel kaas trekken...

Stopy z Nizozemí v Čechách Triptych z Mechelenu.

Prager Dombild je oltářní obraz (retábl) vyšší než člověk, složený ze tří pomalovaných panelů. Střední díl vytvořil Jan Gossart a boční křídla Michiel Coxcie. Obraz přežil v Nizozemsku dva obrazoborecké útoky, cestoval do Prahy a tam stál déle než dvě stě let na hlavním oltáři katedrály sv. Víta. Nyní se nachází v pražské Národní galerii ve Šternberském paláci, kde je jedním z parádních kusů.

Malíř Jan Gossart (cca 1478-1532)

Jan Gossart, zvaný Mabuse, pocházel pravděpodobně z henegavského Maubeuge (v roce 1678 připojeného k Francii). Jan se údajně narodil roku 1478 a obecně se předpokládá, že se vyučil v Antverpách jako malíř a působil tam jako mistr v období 1503-1507. Antverpy převzaly tehdy od Brugg roli nejvýznamnějšího obchodního střediska severní Evropy a humanistická kultura a umění a obchod s uměním tam tehdy dospěly k velkému rozkvětu.

Jan Gossart cestoval v letech 1508-1509 do Říma spolu s diplomatickým poselstvem pod vedením Filipa Burgundského (1464-1524), nejmladšího levobočka vévody Filipa Dobrého (†1467). Filip Burgundský byl od roku 1498 admirálem Nizozemí a měl své hlavní sídlo ve vlámském městě Sluis (nyní v Zeeuws-Vlaanderen, nejjihnější části nizozemské provincie Zeeland). V Římě, kde tehdy pracoval Michelangelo (Sixtinská kaple) a Rafael (Stanze), prováděl Jan Gossart kresby antické a renesanční architektury a antických soch. Po svém návratu se oženil s Margriet 's Moldersovou. Gossart provedl pro Filipa Burgundského dekorativní nástěnné malby v jeho (nezachované) rezidenci zámku Suytburg, nyní West-Souburg (v provincii Zeeland). Filip byl v roce 1517 jmenován biskupem Utrechtu (přestože nebyl dokonce ani knězem),

knížecího biskupství, které právě tak jako Lutych (ve staré nizozemštině *Ludeke*, *Ludic* nebo *Ludyk*, německy Lüttich, česky Lutych) bylo často řízeno biskupem šlechticem, který nebyl duchovním. Gossart následoval Filipa do nové rezidence, zámku Wijk u Duurstede, kde vedl biskup jako renesanční panovník luxusní život s výslovným zájmem o (v tomto pořadí) ženy, koně a zbraně. Po smrti svého mecenáše se malíř (opět?) usadil v Middelburgu.

Jan Gossart maloval obrazy pro místodržitelku Margaretu Rakouskou, císaře Karla V. a krále Christiaana II. Dánského. Zemřel v roce 1532, nevíme však kde.

Jan Gossart, Sint-Lukas tekent de madonna. Praag, Nationale Galerie, Sternbergpaleis. Geschilderd ca. 1515. Gesigneerd (op de gordel van Sint-Lukas): GOSSAR(T). Tempera op eikenhout. Afmetingen: 230 x 205 cm. Eigenaar: kathedraalkapittel van Sint-Vitus, in bruikleen gegeven aan de Nationale Galerie (Národní galerie v Praze).

Jan Gossart, Sv. Lukáš kreslí Madonu. Praha, Národní galerie, Šternberský palác. Namalováno cca. roku 1515. Signováno (na opasku sv. Lukáše): GOSSAR(T). Tempera na dubovém dřevě. Rozměry: 230 x 205 cm. Vlastník: kapitula katedrály sv. Víta, zapůjčeno Národní galerii v Praze.

Oltářní obraz z katedrály sv. Víta od Jana Gossarta a Michiela Coxcieho

Panel „Svatý Lukáš maluje Madonu“

Jan Gossart namaloval obraz Lukáše pravděpodobně roku 1515 na zakázku cechu svatého Lukáše (cechu malířů) v Mechelenu pro oltář cechu v kostele svatého Rumolda (v nizozemštině Rombouta). Mechelen, kde tehdy sídlil dvůr místodržitelky Margarety Rakouské, se nachází v trojúhelníku tvořeném tehdy nejvýznamnějšími městy Nizozemí: Bruselem (politika), Antverpami (obchod, umění) a Lovaním (univerzita).

Obraz znázorňuje (byzantskou) legendu o evangelistovi Lukášovi, který portrétuje Marii s Ježíškem. Skupina osob vpředu je provedena v tradičním náboženském pojetí, nápadný je však architektonický rámec, který je prodchnut novým duchem humanismu a renesance. V chrámové architektuře vpředu je znázorněn Herakles s kyjem a zlatým jablkem Hesperidek, sova, putto s husou a proroci. Představují klasický starověk a židovství (Starý Zákon). Vpředu je znázorněn Lukáš jako portrétista a v pozadí jako písař (Marie diktuje Lukášovi evangelium). Architektura je tam gotická a je symbolem křesťanství (Nového Zákona). Mezi popředím a pozadím vidíme pramen života (rajská studna).

Boční panely namaloval Michiel Coxcie

Michiel Coxcie (Mechelen 1499-1592; rovněž Coxie, Cocxie a další způsoby psaní) namaloval někdy mezi lety 1532 (Gossartova smrt) a svou smrtí v roce 1592 boční panely pro Gossartův obraz „Svatý Lukáš maluje Madonu“, a tak vznikl triptych. Možná se tak stalo přibližně v polovině 16. století, protože klenutý tvar nahoře byl tehdy v módě. Vyklenutý tvar totiž není původní, levý a pravý horní roh Gossartova panelu byly v důsledku toho amputovány.

Zakázku pro rozšíření na triptych zadal pravděpodobně mechelenský cech sv. Lukáše, protože evangelista Jan na bočních panelech dostal výrazně prominentní úlohu, oltář malířského cechu v kostele svatého Rumolda byl totiž původně zasvěcen evangelistovi Janovi a Coxcieovy boční panely to měly připomínat. Jak Jan, tak Lukáš jsou patrony malířů, sochařů, architektů, knihařů a notářů.

Osudy triptychu

Triptych se někdy dostal do Prahy. Kdy a jak nevíme, existují pouze domněnky. Zajímavé je, že kolem roku 1603 namaloval malíř Abraham Janssens (†1632) pro oltář cechu v mechelen-

ském kostele svatého Rumolda triptych podle vzoru (nejedná se o věrnou kopii) Gossartova-Coxcieho retáblu. Janssenův retábl se dosud nachází v mechelenské katedrále.

V dopise císaři Matyášovi, datovaném 12. března 1614, požádala správa města Mechelenu o vrácení (!) triptychu. V dopise se uvádí, že triptych pochází z kaple malířů v kostele svatého Rumolda v Mechelenu, že se nyní nachází v císařském paláci v Praze a že Jan Gossart je malířem prostředního panelu a Michiel Coxcie dvou bočních křídel.

V inventáři rudolfinských sbírek z 6. prosince 1621 je oltářní dílo uvedeno pod číslem 1286 jako *ein schön künstlicher gemahlter altar, wie sanct Lucas Vnser Liebe Fraw abgemahlet, vom Johan Mabusen*.

Nizozemské povstání a tři arcivévodové

Obrazoborectví v roce 1566, které začalo ve Flandrech, spočívalo v lidovém násilném ničení soch, maleb a oltářů v kostelích a kláštorech a bylo ranou fází povstání Nizozemí proti správě španělského krále Filipa II. (1527-1598). Nizozemí bylo tehdy částí obrovské španělské říše. Obrazoborectví v **Mechelenu** 22. srpna 1566 bylo ve srovnání s obrazoborectvím v jiných městech spíše krotké, škoda zůstala omezená. Horší byla tak zvaná „**Spaanse Furie**“ (španělská zuřivost) v říjnu 1572, kdy Mechelen, přestože se vzdalo bez boje, bylo vyplundrováno a vypáleno a občané byli po tři dny týráni, znásilňováni, dokonce vražděni královskými vojsky tvořenými španělskými vojáky zvyklými páchat ukrutnosti a valonskými a německými žoldáky, kteří se ve španělských službách krutostem naučili. Podle některých kunsthistoriků byl tehdy Gossartův panel (1572) poškozen, krátce poté restaurován a poté rozšířen o boční panel Michiela Coxcieho, ale to vše se zdá nepravděpodobné.

V roce 1576 se spojily veškeré nizozemské regiony proti španělskému teroru a uzavřely smlouvu, která se nazývá **gentská pacifikace**. V létě 1577 jednali šlechtici z Nizozemí ve Vídni s velkovévodou **Matyášem Rakouským** (1557-1619) a nabídlí mu nizozemské místodržitelství (landvoogdij), jako habsburský princ by povstání proti Španělsku mohl dodat lesk a uznání. Ješitný Matyáš patrně snil o slávě a kořisti a odešel bez souhlasu svého bratra císaře Rudolfa II. (1552-1612) do Bruselu, kde byl v lednu 1578 Generálními stavby jmenován místodržícím povstalecké části Nizozemí. Matyáš byl tehdy devatenáctiletý nezkušený slaboch, ale to zapadalo dokonale do politiky Generálních stavů prince Viléma Oranžského (1533-1584).

Het gesloten retabel. Zijpanelen van Michiel Coxcie, Praag, Nationale Galerie, Sternbergpaleis. Geschilderd voor 1580. Gesigneerd op het paneel van Sint-Jan: MIGHEL. / DE MALINO / FACIEBAT.CMR (CMR is het monogram van Michiel Coxcie). Olieverf op eikenhout. Afmetingen: 230 x 90 cm. Gerestaureerd 1931. Eigenaar: kathedraalkapittel van Sint-Vitus, in bruikleen gegeven aan de Nationale Galerie (Národní galerie v Praze).

Links Sint-Lukas met de stier, rechts Sint-Jan-de-evangelist met de arend. De geaaltstrekken van Lukas doen vermoeden dat het om een portret gaat. De twee evangelisten stralen rust uit, ze schrijven hun evangelies, het is dezelfde rust als die van Gossarts middenpaneel.

Zavřený retábl. Boční panely od Michiela Coxcieho, Praha, Národní galerie, Šternberský palác. Namalováno před rokem 1580. Signováno na panelu sv. Jana: MIGHEL. / DE MALINO / FACIEBAT.CMR (CMR je monogram Michiela Coxcieho). Olejomalba na dubovém dřevě. Rozměry: 230 x 90 cm. Restaurováno 1931. Vlastník: kapitula katedrály sv. Víta, zapůjčeno Národní galerii v Praze.

Vlevo sv. Lukáš s býkem, vpravo evangelista sv. Jan s orlem. Rysy Lukášova obličeje budí domněnku, že se jedná o portrét. Oba evangelisté vyzařují klid, sepisují svá evangelia, je to stejný klid, jakým působí Gossartův prostřední panel.

9. dubna 1580 byl Mechelen obsazen vojskem povstaleckých Generálních stavů, město bylo vyplundrováno, události dostaly název „**Engelse Furie**“ (anglická zuřivost), a v době následující kalvinistické správy (do roku 1585) byla ve městě opět organizována obrazoborecká akce: kostely byly z příkazů kalvinistických kazatelů vyčištěny od katolických obrazů, soch, mobiliáře atd. Podle některých (Pauwels, Ainsworth) tehdy za nevyjasněných okolností získal Gossartův oltářní obraz velkovévoda Matyáš (nebo některý z jeho dvořanů pověřený péčí o umění). Údajně jej sám dal restaurovat a rozšířit o Coxcieho křídla. To jsou však pouze domněnky, důkazy neexistují.

Koncem roku 1580 role Matyáše jako politické loutky skončila, už ho nepotřebovali, a bylo mu to také dáno jasně na vědomí. Výplata jeho odměny byla zastavena a Matyáš dělal dluhy, čímž se dostal do nečestné a neudržitelné situace. V červnu 1581 se definitivně rozloučil, jeho odstoupení bylo přijato a v říjnu odešel do Lince (Rakousko). Některí kunsthistorici tvrdí, že Matyáš s sebou vzal triptych. Generální stavu mu za odstoupení udělili odškodnění ve výši 50.000 guldenů, ale o zaplacení této částky chybí jakákoliv stopa. To, že Matyáš směl opustit Antverpy, když jeho dluhy zaplatil Rudolf II., působí spíše jako fáma.

Matyášův starší bratr, **velkovévoda Arnošt Rakouský**, se měl stát následníkem císaře Rudolfa, ale byl slabého zdraví a brzy zemřel. Od ledna 1594 až do své smrti v únoru 1595 byl místodržícím Španělského (!) Nizozemí. Stejně jako jeho bratr Rudolf byl milovníkem a sběratelem umění. Nejprve kupoval obrazy Pietera Bruegela staršího a doporučil jeho dílo Rudolfovi. Tak byl založen základ sbírky Bruegelů, která je nyní ve Vídni (Kusthistorisches Museum). Když Arnošt zemřel, získal Rudolf jeho knihovnu a nejvýznamnější díla z jeho zajímavé sbírky, díla Jana van Eycka, Rogiera van der Weydena, Pietera Bruegela staršího, Jeroena Bosche, Lucase van Valckenborcha, Gillise Mostaerta a mnoha dalších. Existuje inventář jeho sbírky umění (1595), ale zdá se, že v ní Gossartovo dílo nebylo. A proto je spíše nepravděpodobné, že by měl Arnošt něco společného s převezněním Gossartova oltáře do střední Evropy.

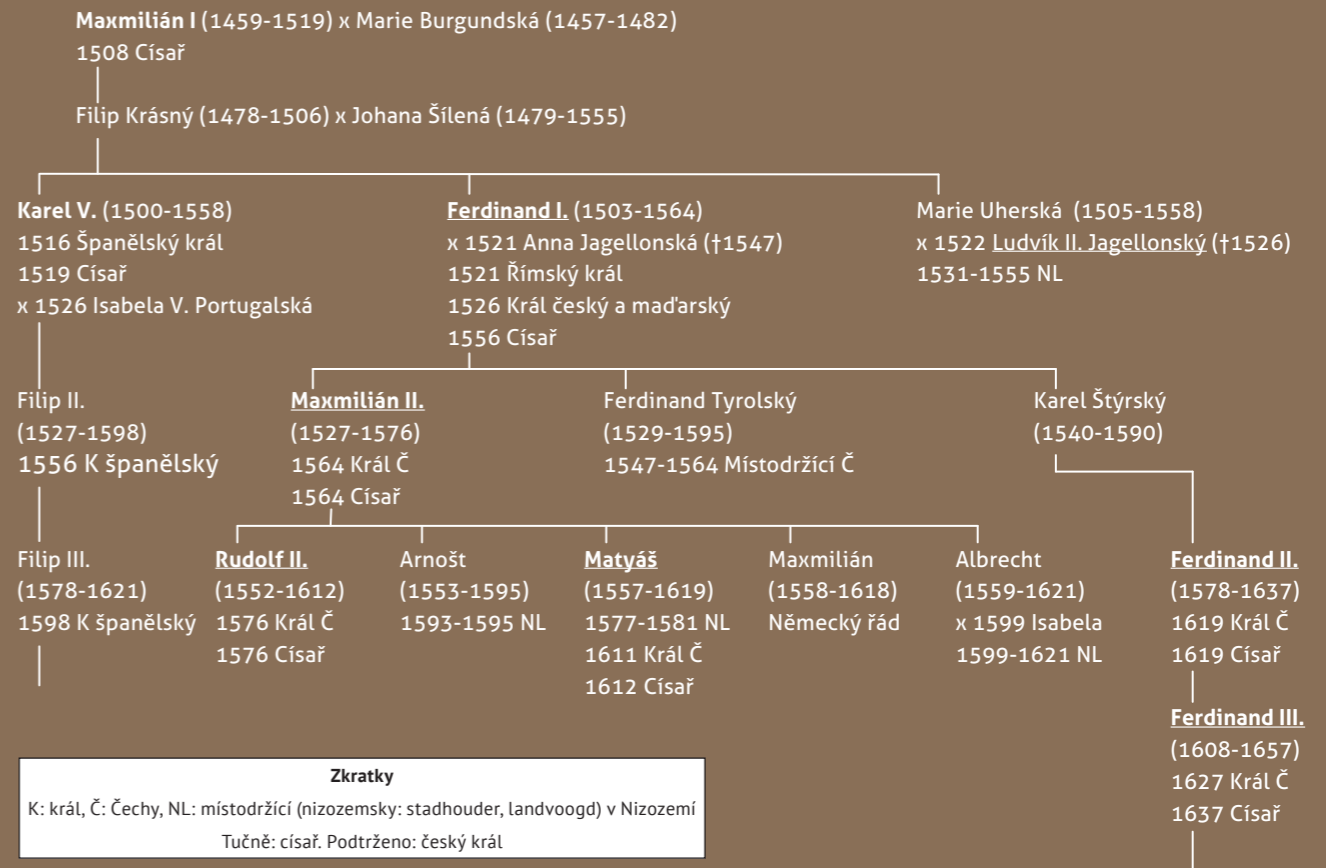
Také **arcivévoda Albrecht** (†1621), nejmladší syn Maxmilána II., strávil léta svého dospívání na španělském dvoře a král Filip II. ho zvolil ženichem své dcery Isabely. Albrecht a Isabela řídili Španělské Nizozemí od roku 1599 do roku 1621. I Albrecht byl milovníkem umění a víme, že měl zálibu pro dílo mimo jiné Jana Gossarta! Získal triptych a poslal ho do Prahy on? Pravděpodobně nikoliv, protože by se na něj obrátila správa města Mechelen v roce 1614.

Habsburský spor bratrů a povstání v Čechách

Císař Rudolf II., který sídlil v letech 1582-1583 v Praze, se odcizil od svých příbuzných v Rakousku. Matyáš se dokázal postavit do čela rodiny, a to vedlo ke sporu bratrů v habsburském rodu, sporu, který byl dokonce řešen zbraněmi. Rudolf musel nakonec ustoupit a Matyáš byl 23. května 1611 v Praze korunován českým králem. Některí historici umění tvrdí, že Matyáš přivezl triptych s sebou z Rakouska kvůli své korunovaci, ale i to je pouze domněnka. Půl roku po Rudolfově smrti (20. ledna 1612) se Matyáš stal císařem. V této funkci obdržel v Praze roku 1614 dopis od mechelenské městské správy. Až do své smrti byl bezbarvým a pasivním panovníkem, který musel předat českou královskou korunu v červnu 1617 svému bratranci Ferdinandovi. V témže roce dal Matyáš císařský dvůr znovu přeložit do Vídně. Po jeho smrti (20. března 1619) po něm na císařský trůn nastoupil Ferdinand.

Ale ještě za Matyášova života se 23. května 1618 v Praze konala **Druhá pražská defenestrace**. Ta zahájila povstání převážně protestantské (nižší) české šlechty proti habsburskému katolickému panovníkovi. Povstali členové českých stavů královskou korunu nabídli vznešeným panovníkům, ale ti všichni odmítli. Nakonec přijal českou korunu dvaadvacetiletý **Fridrich Falcký** (1596-1632). České stavy sesadily 22. srpna 1619 Ferdinanda z českého trůnu a o čtyři dny později zvolili Fridricha coby vůdce Protestantské unie za nového krále. 31. října 1619 se uskutečnil Fridrichův slavnostní jezd do Prahy a o několik dní později, 4. listopadu, byl v katedrále korunován. Král Fridrich Falcký, ortodoxní kalvinista, rozkázal na doporučení svého dvorního kazatele Abrahama Sculteta **obrazoboreckou akci** v katedrále sv. Víta. Tu provedli 21. prosince Fridrichovi kalvinističtí přívrženci: hrob Jana Nepomuckého byl odstraněn, středověký oltář zničen, sochy byly rozbity na kusy a další katolická „výzdoba“ byla odstraněna nebo zničena. Měl přijít pryč i krucifix na kamenném mostě (Karlův most), ale to narazilo na odpor a neposlušnost lidu. Calvinismus byl v Čechách cizí a obyvatelstvo nemělo pro obrazoborectví, něco, co se mezitím stalo kalvinistickou specialitou, pochopení. Povstání v Čechách bylo - na rozdíl od Nizozemí - od počátku do konce věci protestantské šlechty, nikoliv lidu. 8. listopadu 1620 bylo v **bitvě na Bílé Hoře** české vojsko, složené ze zahraničních žoldáků, poraženo dvěma katolickými vojsky, vedenými Jihonizozemci Charlesem Bonaventurou de Longuevaalem, hrabětem z Bucquoy a Johannem Tserclaesem, hrabětem z Tilly.

Zjednodušený habsburský rodokmen (16. století)

Prager Dombild

Katedrála svatého Víta byla znovu vysvěcena 28. února 1621. Císař Ferdinand II. poskytl velkou částku na opravu vnitřku katedrály. Údajně tehdy věnoval i Gossartův - Coxcieho retábl jako náhradu středověkého oltářního díla zničeného v roce 1619. V inventáři uměleckých sbírek katedrály z roku 1625 je retábl poprvé uveden jako *Dombild*. Místo na hlavním oltáři není nepochopitelné, pokud si uvědomíme, že v pokladu katedrály se uchovává jedna z nejvýznamnějších relikvií svatého Lukáše, a sice polovina lebky, kterou získal Karel IV. v roce 1354 a kterou věnoval kapitule katedrály. Predella byla údajně vytvořena v roce 1637 (nyní je v Muzeu hlavního města Prahy) a v roce 1728 byl starý seznam nahrazen novým.

Od určitého okamžiku byl triptych připisován Hansi Holbeinovi staršímu, teprve v roce 1836 byla znovu objevena signatura „Gossar“.

Prager Dombild poznáme na starých rytinách a obrazech interiéru katedrály, například na rytině Louise Kohla (Interiér

katedrály svatého Víta, cca. 1810) a na rytině Eduarda Gurka (Korunování krále Ferdinanda V. českým králem v roce 1836, z roku 1837).

V roce 1865 byl hlavní oltář spolu s dalším negotickým inventářem odstraněn. V letech 1868-1873 byl vytvořen neogotický oltář (dnešní hlavní oltář), navržený stavitelem katedrály Josefem Krannerem (1801-1871) a byl upraven jeho následovníkem Josefem Mockerem (1835-1899). V letech 1924-25 byla renesanční a barokní umělecká díla a mobiliář na příkaz stavitele Kamila Hilberta (1869-1933) vrácena zpět.

V roce 1870 zapůjčila kapitula katedrály sv. Víta Dombild obrazové galerii (tehdy v Rudolfinu) *Společnosti vlasteneckých přátel umění*, sdružení založenému v roce 1796, které bylo předchůdcem *Národní galerie*. Národní galerie má retábl v zápůjčce dosud. Nachází se ve Šternberském paláci, kde je bohužel umístěn tak, že zadní strana není viditelná. Sběrka jiho- a severonizozemského umění ve Šternberském paláci však stojí za návštěvu!

Sporen uit de Nederlanden in Bohemen Een drieluik uit Mechelen.

Het Prager Dombild is een meer dan manshoog altaarstuk (retabel), samengesteld uit drie beschilderde panelen: een middendeel van Jan Gossart en zijluiken van Michiel Coxcie. Het heeft in de Nederlanden twee beeldenstormen overleefd, reisde naar Praag en stond daar meer dan tweehonderd jaar op het hoofdaltaar van de Sint-Vituskathedraal. Het bevindt zich nu in de Praagse Nationale Galerie in het Sternbergpaleis, waar het een van de pronkstukken is.

De schilder Jan Gossart (ca. 1478-1532)

Vermoedelijk was Jan Gossart, genoemd Mabuse, afkomstig uit het Henegouwse Maubeuge (in 1678 ingelijfd bij Frankrijk). Jan zou omstreeks 1478 zijn geboren en algemeen wordt aangenomen dat hij in Antwerpen als schilder was opgeleid en daar dan in de periode 1503-1507 als meester werkzaam was. Antwerpen had toen de rol van belangrijkste handelscentrum van Noord-Europa van Brugge overgenomen en de humanistische cultuur en kunsten en kunsthandel kwamen er toen tot grote bloei.

Jan Gossart reisde in 1508-1509 mee naar Rome met een diplomatiek gezantschap onder leiding van Filips van Bourgondië (1464-1524), de jongste bastaardzoon van hertog Filips de Goede (†1467). Filips van Bourgondië was sedert 1498 admiraal der Nederlanden en had zijn hoofdkwartier in de Vlaamse stad Sluis (nu Zeeuws-Vlaanderen). In Rome, waar toen Michelangelo (Sixtijnse kapel) en Rafaël (Stanze) werkten, maakte Jan Gossart tekeningen van architectuur en beelden uit de oudheid (en de renaissance). Na zijn terugkeer huwde hij met Margriet 's Molders. Gossart maakte voor Filips van Bourgondië decoratieve muurschilderingen in diens (niet

bewaarde) residentie kasteel Suytburg, thans West-Souburg (Zeeland). Filips werd in 1517 benoemd tot bisschop van Utrecht (hij was niet eens priester), een prinsbisdom dat net zoals Luik (Oudnederlands *Ludeke*, *Ludic* of *Ludyk*, Duits Lüttich, Tsjechisch *Lutyč*) dikwijls werd bestuurd door een prinsbisschop die geen geestelijke was. Gossart volgde Filips naar de nieuwe residentie, kasteel Wijk bij Duurstede, waar de bisschop als een renaissance vorst een luxueus leventje leidde met een uitgesproken belangstelling voor, in die volgorde, vrouwen, paarden en wapens. Na de dood van zijn mecenas vestigde de schilder zich (weer?) in Middelburg.

Jan Gossart maakte schilderijen voor landvoogdes Margaretha van Oostenrijk, voor keizer Karel V en voor koning Christiaan II van Denemarken. Hij overleed in 1532, maar we weten niet waar.

Het Prager Dombild van Jan Gossart en Michiel Coxcie

Het geopende retabel met predella. Op het zijpaneel links de Marteling van Sint-Jan-de-evangelist in een ketel met ziedende olie en rechts het Visioen van Sint-Jan op Patmos. (Foto uit Z. Wirth, F. Kop a V. Ryneš, *Metropolitní Chrám svatého Víta, Praag, 1945, p. 17.*)

Otevřený retábl s predelou. Na bočním panelu vlevo Umučení evangelisty sv. Jana v kotli s vroucím olejem a vpravo Zjevení sv. Jana na ostrově Patmu. (Foto z díla Z. Wirth, F. Kop a V. Ryneš, *Metropolitní Chrám svatého Víta, Praha, 1945, s. 17.*)

Het paneel "Sint-Lukas schildert de Madonna"

Vermeedelijk schilderde Jan Gossart het Lukasschilderij ca. 1515 in opdracht van het Sint-Lukasgilde (schilders) van Mechelen voor het gildealtaar in de Sint-Romboutskerk. Mechelen, waar toen het hof van landvoogdes Margaretha van Oostenrijk was, ligt in de driehoek gevormd door de toen belangrijkste steden van de Nederlanden: Brussel (politiek), Antwerpen (handel, kunsten) en Leuven (universiteit).

Het schilderij stelt de (Byzantijnse) legende voor van de evangelist Lukas die Maria en Jezuskind portretteert. De groep personages vooraan is traditioneel religieus opgevat, maar opvallend is het architectuurkader dat de nieuwe geest van humanisme en renaissance vertegenwoordigt. In de tempelarchitectuur vooraan worden Herakles met knuppel en met gouden appel van de Hesperiden, een uil, een putto met gans en profeten voorgesteld. Ze vertegenwoordigen de klassieke Oudheid en het Jodendom (het Oude Testament). Vooraan wordt Lukas voorgesteld als portrettist en op de achtergrond als schrijver (Maria dikteert Lukas het evangelie). De architectuur is daar gotisch en is symbool van het kristendom (het Nieuwe Testament). Tussen voor- en achtergrond zien we de levensbron (paradijsfontein).

De zijpanelen van Michiel Coxcie

Michiel Coxcie (Mechelen 1499-1592; ook Coxie, Cocxie en andere schrijfwijzen) schilderde ergens tussen 1532 (dood van Gossart) en zijn dood in 1592 zijpanelen voor Gossarts "Sint-Lukas schildert de madonna" en zo ontstond een drieluik. Mogelijk gebeurde dat omstreeks het midden van de 16de eeuw omdat de gebogen vorm bovenaan toen een modeverschijnsel was. Die golvende vorm is immers niet origineel, de linker- en rechterbovenhoek van Gossarts paneel zijn erdoor geamputeerd.

Vermeedelijk gaf het Mechelse Lukasgilde de opdracht voor de uitbreiding tot een drieluik omdat Johannes-de-evangelist op de zijpanelen een opvallend prominente rol toebedeeld werd, het altaar van het schildersgilde in de Sint-Romboutskerk was immers oorspronkelijk gewijd aan Johannes-de-evangelist en de zijluiken van Coxcie moesten daaraan herinneren. Zowel Johannes als Lukas zijn de beschermheiligen van schilders, beeldhouwers, architecten, boekbinders en notarissen.

De lotgevallen van het drieluik

Het drieluik is ooit in Praag terechtgekomen. Wanneer en hoe weten we niet, er zijn slechts veronderstellingen. Interessant is dat omstreeks 1603 de schilder Abraham Janssens (†1632) voor het gildealtaar in de Mechelse Sint-Romboutskerk een drieluik heeft geschilderd naar het voorbeeld (het gaat niet om een getrouwe kopie) van het retabel van Gossart-Coxcie. Janssens' retabel bevindt zich nog altijd in de Mechelse kathedraal.

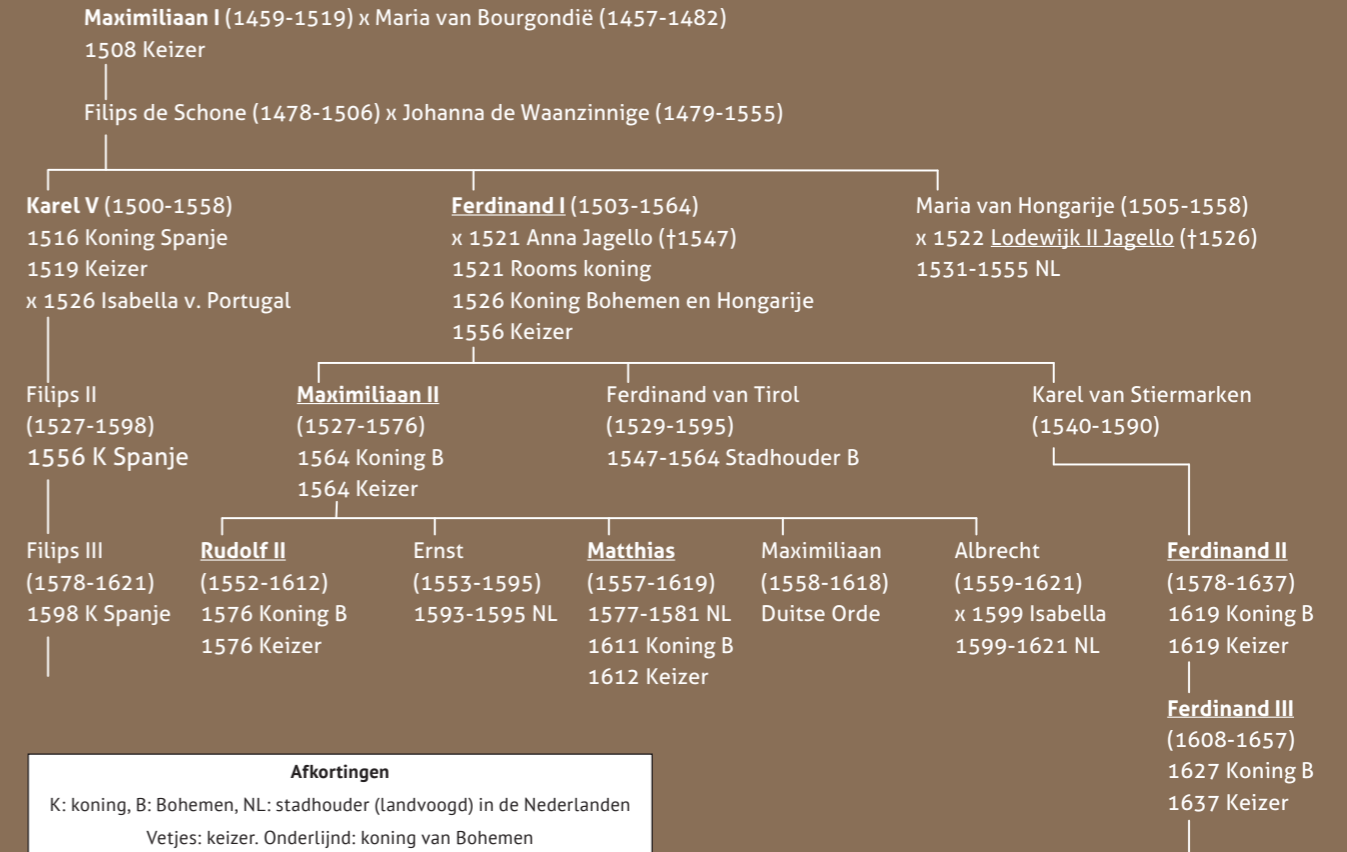
In een brief aan keizer Matthias, gedateerd 12 maart 1614, vroeg het Mechelse stadsbestuur om teruggave (!) van het drieluik. In de brief staat dat het drieluik afkomstig was uit de kapel der schilders in de Sint-Romboutskerk in Mechelen, dat het zich nu bevond in het paleis van de keizer te Praag en dat Jan Gossart de schilder is van het middenpaneel en Michiel Coxcie van de twee zijvleugels.

In de inventaris van de Rudolfijnse verzamelingen van 6 december 1621 wordt het altaarstuk vermeld onder nummer 1286 als *ein schön künstlicher gemahlter altar, wie sanct Lucas Vnser Liebe Fraw abgemahlet, vom Johan Mabusen*.

De opstand in de Nederlanden en drie aartshertogen

De **Beeldenstorm** van 1566, begonnen in Vlaanderen, was een volkse gewelddadige vernieling van beelden, schilderijen en altaren in kerken en kloosters en was een vroege fase van de opstand der Nederlanden tegen het bestuur van koning Filips II (1527-1598) van Spanje. De Nederlanden waren toen een deel van het enorme Spaanse rijk. De beeldenstorm in **Mechelen** op 22 augustus 1566 was in vergelijking met die in andere steden eerder braaf, de schade bleef beperkt. Erger was de zogenaamde **Spaanse Furie** in oktober 1572 toen Mechelen ondanks verzetloze overgave werd geplunderd en gebrandschat en de burgers drie dagen lang werden mishandeld, verkracht, zelfs vermoord door koninklijke troepen, bestaande uit Spaanse soldaten die het bedrijven van gruwelen gewoon waren en Waalse en Duitse huurlingen die in Spaanse dienst het gruwel waren verleid. Volgens sommige kunsthistorici zou toen (1572) het paneel van Gossart zijn beschadigd, kort daarna zijn gerestaureerd en zou het toen zijn uitgebreid met de zijpanelen van Michiel Coxcie, maar dat alles lijkt o.i. onwaarschijnlijk.

Vereenvoudigde Habsburgse stamboom (16de eeuw)

In 1576 verbonden alle Nederlandse gewesten zich tegen de Spaanse terreur en sloten een verdrag dat **Pacifikatie van Gent** wordt genoemd. In de zomer van 1577 hadden edellieden uit de Nederlanden in Wenen gesproken met **aartshertog Matthias van Oostenrijk** (1557-1619) en ze hadden hem het Nederlandse stadhouderschap (landvoogdij) voorgespiegeld, hij zou als Habsburgse prins de opstand tegen Spanje glans en erkenning kunnen geven. De ijdele Matthias droomde wellicht van roem en buit en hij vertrok zonder instemming van zijn broer keizer Rudolf II (1552-1612) naar Brussel, waar hij in januari 1578 door de Staten-Generaal werd benoemd tot landvoogd van het opstandige deel der Nederlanden. Matthias was toen een negentienjarige onbekwame zwakkeling, maar dat paste perfect in de politiek van de Staten-Generaal en van prins Willem van Oranje (1533-1584).

Op 9 april 1580 werd Mechelen door een leger van de opstandige Staten-Generaal ingenomen, de stad werd geplunderd, de zogenaamde **Engelse Furie**, en tijdens het daaropvolgende kalvinistisch bestuur (tot 1585) werd in de

stad weer een beeldenstorm georganiseerd: de kerken werden op last van kalvinistische predikanten gezuiverd van katholieke schilderijen, beelden, meubilair enz. Volgens sommigen (Pauwels, Ainsworth) heeft toen, in onopgehelderde omstandigheden, aartshertog Matthias (of een van zijn met kunst vertrouwde hovelingen) het altaarschilderij van Gossart verworven. Hij zou het zelfs hebben laten restaureren en uitbreiden met de vleugels van Coxcie. Dat zijn echter slechts veronderstellingen, bewijzen zijn er niet.

Eind 1580 was de rol van Matthias als politieke marionet uitgespeeld, men had hem niet meer nodig en dat werd hem ook duidelijk gemaakt. De betaling van zijn vergoeding werd gestaakt en hij maakte schulden waardoor hij in een oneervolle en onhoudbare situatie terecht kwam. In juni 1581 gaf hij uiteindelijk zelf ontslag, dat werd aanvaard en in oktober vertrok hij naar Linz (Oostenrijk). Sommige kunsthistorici beweren dat Matthias het drieluik toen had meegenomen. De Staten-Generaal verleenden hem een ontslagvergoeding van 50.000 gulden, maar van de betaling daarvan ontbreekt elk spoor. Dat

Matthias Antwerpen pas mocht verlaten toen Rudolf II zijn schulden had vereffend, lijkt ons een fabeltje.

De oudere broer van Matthias, **aartshertog Ernst van Oostenrijk**, was voorbestemd om keizer Rudolf op te volgen, maar hij had een zwakke gezondheid en zou vroeg overlijden. Van januari 1594 tot aan zijn dood in februari 1595 was hij landvoogd van de Spaanse (!) Nederlanden. Zoals zijn broer Rudolf was hij een kunstminnaar en kunstverzamelaar. Ernst kocht schilderijen van Pieter Bruegel de Oude op en beval diens werk aan bij Rudolf. Zo werd de basis gelegd van de Bruegelverzameling, thans in Wenen (Kunsthistorisch Museum). Toen Ernst stierf verkreeg Rudolf zijn bibliotheek en de belangrijkste werken uit zijn interessante verzameling, werken van Jan van Eyck, Rogier van der Weyden, Pieter Bruegel de Oude, Jeroen Bosch, Lucas van Valckenborch, Gillis Mostaert en vele anderen. Van zijn kunstverzameling bestaat een inventaris (1595), maar werk van Gossart blijkt er niet bij te zijn. En daarom is het eerder onwaarschijnlijk dat Ernst iets te maken zou hebben gehad met de overbrenging van het Gossart-altaarstuk naar Midden-Europa.

Ook **aartshertog Albrecht** (†1621), de jongste zoon van Maximiliaan II, bracht zijn tienerjaren door aan het Spaanse hof en koning Filips II koos hem als bruidegom voor zijn dochter Isabella. Albrecht en Isabella bestuurden de Spaanse Nederlanden van 1599 tot 1621. Ook Albrecht was een kunstminnaar en we weten dat hij een voorkeur had voor het werk van onder meer Jan Gossart! Heeft hij het drieluik verworven en naar Praag gestuurd? Vermoedelijk niet want dan zou het Mechelse stadsbestuur in 1614 zich tot hem hebben gericht.

Habsburgse broedertwist en de opstand in Bohemen

Keizer Rudolf II, die sedert 1582-83 in Praag resideerde, was vervreemd van zijn verwanten in Oostenrijk. Matthias wist zich aan het hoofd van de familie te plaatsen en dat leidde tot een broedertwist in het huis Habsburg, een twist die zelfs ook met wapens werd uitgevochten. Uiteindelijk moest Rudolf zwichten, Matthias werd op 23 mei 1611 in Praag gekroond als koning van Bohemen. Sommige kunsthistorici beweren dat Matthias het drieluik voor zijn koningskroning uit Oostenrijk had meegenomen, maar ook dat is slechts een veronderstelling. Een half jaar na de dood van Rudolf (20 januari 1612) werd Matthias keizer. In die hoedanigheid heeft hij in 1614 de brief van het Mechelse stadsbestuur in Praag ontvangen. Tot aan zijn dood was hij een kleurloze en passieve vorst, die de Boheemse koningskroon in juni 1617 aan zijn neef Ferdinand moest overdragen. In datzelfde jaar liet Matthias het keizerlijke

hof weer naar Wenen overbrengen. Na zijn dood (20 maart 1619) volgde Ferdinand hem op als keizer.

Maar nog bij leven van Matthias had op 23 mei 1618 de **Tweede Defenestratie** van Praag plaatsgevonden en die luidde de opstand van de overwegend protestantse (lage) Boheemse adel in tegen de Habsburgse katholieke vorst. De opstandige leden van de Staten van Bohemen (Landdag) boden de koningskroon aan aan illustere vorsten, maar die weigerden allemaal. Uiteindelijk zou **Frederik van de Palts** (1596-1632), 22 jaar oud, de Boheemse kroon aanvaarden. De Landdag zette op 22 augustus 1619 Ferdinand als koning van Bohemen af en koos vier dagen later Frederik, de leider van de protestantse Unie, als nieuwe koning. Op 31 oktober 1619 had de feestelijke intocht van Frederik in Praag plaats en enkele dagen later, op 4 november, werd hij gekroond in de kathedraal. Koning Friedrich von der Pfalz, een orthodoxe kalvinist, beval op aanraden van zijn hofpredikant Abraham Scultetus een **beeldenstorm** in de Sint-Vituskathedraal. Die werd uitgevoerd op 21 december door Frederiks kalvinistische aanhangers: het graf van Jan van Nepomuk werd verwijderd, het middeleeuwse altaar vernield, beelden werden stukgeslagen en andere katholieke “versiering” werd verwijderd of vernield. Ook het kruisbeeld op de stenen brug (Karelsbrug) moest weg, maar dat stootte op verzet en ongehoorzaamheid van het volk. Calvinisme was vreemd in Bohemen en de bevolking kon geen begrip opbrengen voor een beeldenstorm, iets wat ondertussen een kalvinistische specialiteit was geworden. De opstand in Bohemen was - anders dan in de Nederlanden - van begin tot einde een zaak van de protestantse adel, niet van het volk. Op 8 november 1620 werd bij de **Slag op de Witte Berg** het Boheemse leger, dat was samengesteld uit buitenlandse huurlingen, verslagen door twee katholieke legers, geleid door de Zuid-Nederlanders Charles Bonaventure de Longueval graaf van Bucquoy en Johann Tserclaes graaf van Tilly.

Prager Dombild

De Sint-Vituskathedraal werd opnieuw gewijd op 28 februari 1621. Keizer Ferdinand II stelde een grote som geld ter beschikking voor het herstel van de kathedraalinterieur. Hij zou toen ook het retabel van Gossart - Coxie hebben geschonken ter vervanging van het in 1619 vernielde middeleeuwse altaarstuk. In de inventaris van de kathedrale kunstverzamelingen van 1625 werd het retabel voor het eerst vermeld als *Dombild*. Een plaats op het hoofdaltaar is niet onbegrijpelijk als we weten dat in de kathedraalschat de op één na belangrijkste relikwie van Sint-Lukas wordt bewaard, namelijk een sche-

delhelmt die Karel IV in 1354 had verworven en aan het kathedraalkapittel had geschonken. De predella zou na 1637 zijn gemaakt (thans in het Museum van de Hoofdstad Praag) en in 1728 zou de oude lijst zijn vervangen door een nieuwe.

Vanaf een bepaald ogenblik werd het drieluik aan Hans Holbein de Oudere toegeschreven, pas in 1836 werd de signatuur “Gossart” herontdekt.

Het Prager Dombild is herkenbaar op oude prenten en schilderijen van de kathedraalinterieur, bijv. op een prent van Louis Kohl (Interieur van de Sint-Vituskathedraal, ca. 1810) en op een gravure van Eduard Gurk (Kroning in 1836 van koning Ferdinand V van Bohemen, 1837).

In 1865 werd het hoofdaltaar, samen met andere niet-gotische inboedel, verwijderd. In 1868-73 werd een neogotisch altaar gemaakt (het huidige hoofdaltaar), ontworpen door de

kathedraalbouwmeester Josef Kranner (1801-71) en aangepast door zijn opvolger Josef Mocker (1835-99). In 1924-25 werden de renaissance en barokke kunstwerken en meubelen in opdracht van bouwmeester Kamil Hilbert (1869-1933) teruggeplaatst.

In 1870 leende het kathedraalkapittel van Sint-Vitus het Dombild uit aan de Schilderijengalerij (toen in het Rudolfinum) van de *Společnost vlasteneckých přátel umění* (Vereniging van Vaderlandslievende Kunstvrienden), een vereniging die was gesticht in 1796 en die de voorloper was van de *Národní galerie* (Nationale Galerij). Nu nog heeft de Nationale Galerij het retabel in bruikleen. Het bevindt zich in het Sternbergpaleis, waar het helaas zo is opgesteld dat de achterzijde niet zichtbaar is. De verzameling Zuid- en Noord-Nederlandse kunst in het Sternbergpaleis is echter een bezoek waard!

Bibliografie

- AINSWORTH, Maryan W., ALSTEENS, Stijn en ORENSTEIN, Nadine M., *Man, Myth and Sensual Pleasures. Jan Gossart's Renaissance. The Complete Works*, tentoonst.kat., New York, 2012.
- ANDRATSCHKE, Claudia, *Vom Lukasbild zur Pictura-Allegorie. Die Ikonografie und Theorie der Malerei in der niederländischen Kunst der frühen Neuzeit*, doktoraatsthesis, Tübingen, 2010.
- BEHEYDT, Ludo, *Eén en toch apart. Kunst en cultuur van de Nederlanden*, Leuven-Zwolle, 2002, p. 85 - 86.
- BERTHELS, C., *Le Tableau du maitre-autel de la cathédrale de Prague, peint par Jean de Maubeuge*, in *Revue d'histoire et d'archéologie*, I, 1859, p. 285-289.
- EEMAN, M., KENNES, H. en MONDELAERS, L., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Mechelen, Binnenstad, in Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*, dl 9N, Brussel - Gent, 1984.
- KIRSCHBAUM, E., e.a., *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 8 delen, Rome-Freiburg-Bazel-Wenen, 1968-1976.
- KOTKOVÁ, Olga, *The National Gallery in Prague. Netherlandish painting 1480 - 1600. Illustrated Summary Catalogue I/1*, Praag, 1999.
- KOTKOVÁ, Olga en POKORNÝ, Adam, *Technological Research into the Painting, St. Luke Drawing the Virgin, by Jan Gossaert, Called Mabuse*, in *Bulletin of the National Gallery in Prague*, nr. 18-19 (2008-2009), p. 31-41.
- Meesterwerken uit Praag. 1450 - 1750. Drie eeuwen Vlaamse en Hollandse schilderkunst*, tentoonst. kat., Brugge, 1974, p. 10.

- MENSGER, Ariane, *Jan Gossaert. Die niederländische Kunst zu Beginn der Neuzeit*, Berlin, 2002.
- PAUWELS, H., HOETINK, H.R. en HERZOG, S., *Jan Gossaert genaamd Mabuse*, tentoonst. kat., Eindhoven, 1965.
- PUTNAM, Ruth, *William the Silent. Prince of Orange. The moderate man of the sixteenth century. The story of his life as told from his own letters, from those of his friends and enemies and from official documents*, Deel II, New York - Londen, 1895.
- STRETTI, Karel, *Zpráva o restaurování dvou deskových maleb oboustranných oltářních křidel od Michiela van Coxie*, Praag, 2006.
- ŠRONEK, Michal en HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava, *Gloria & Miseria. Prag und der Dreissigjährige Krieg. 1618-1648*, Praag, 1988, p. 143.
- VACKOVÁ, Jarmila, *Nizozemské malířství 15. a 16. století*, Praag, 1989.
- VANDER AUWERA, Joost, *Conservatieve tendensen in de contrareformatorische kunst. Het geval Abraham Janssen*, in *De zeventiende eeuw*, jg 5, Lettele, 1989, p. 32-42.
- VLIEGHE, Hans, STROO, Cyriel en VAN GELDER, Hilde, *Vlaamse meesters. Zes eeuwen schilderkunst*, Leuven-Zwolle, 2004, p. 110 - 113.
- WIRTH, Zdeněk, KOP, František en RYNEŠ, Václav, *Metropolitní chrám svatého Víta*, Praag, 1945.

Výspa

„Oceán se tu dvakrát denně vrhá na zemi v podobě gigantických vln, takže si člověk při onom věčném boji s přírodou klade otázku, zda tato půda patří ještě zemi, nebo už moři. Na pahorcích či lépe řečeno v sídlištích navršených vlastníma rukama (návrších) tu žije nešťastný lid. Když je příliv, připomínají námořníky, při odlivu spíš ztroskotance.“

(Gaius Plinius Secundus)

Neviditelná hranice

Nizozemskem prochází neviditelná hranice. Vede od Lobithu na východě zhruba podél ramen Rýna jako jsou Nederrijn, Kromme Rijn a Oude Rijn až do Katwijk. Díky tomu je také hned vidět, kudy se Rýn ubíral krajinou před dvěma tisíci lety. Řeka Lek byla tehdy například pouze malým bočním tokem. Na jih od této hranice ležela Římská říše, na sever od ní žili Frízové a Sasové. A dokud nebyla dobyta Británie, jednalo se o nejsevernější část hranice Římské říše, která se latinsky nazývala *Limes*.

Pro Římany samotné toto byla doslova výspa jejich říše. Výtěžek z těchto

území byl pro ně vlastně velice nepatrný. Přírozená bohatství zde nebyla, jednalo se o bažinatý kraj, pravidelně sužovaný záplavami, kde obyvatelných bylo jen několik málo míst. Historici vycházejí z předpokladu, že toto území bylo podrobeno především jako základna pro vojenské výpady proti Germánům v severním Německu.

Pro *Limes* nebylo lepší volby než sledovat Rýn. V širokém pruhu podél řeky se nacházejí staré pobřežní valy, což jsou vyvýšeniny vzniklé pravidelnými záplavami, které v Nizozemsku mohou dosahovat výšky téměř až jeden a půl metru v porovnání s územím ležícím za nimi.

Na těchto vyvýšeninách se stavěly pevnosti, strážní věže a další stavby. Rovněž římská příhraniční cesta, tzv. *Limesweg*, sledovala pravděpodobně tam, kde to bylo možné, tyto pobřežní valy.

Tato hranice ostatně nebyla nijak nepropustná. Podél *Limes* se nacházely zhruba každých 6,5 km malé pevnosti (tzv. *castella*) a mezi nimi na dohled od sebe strážní věže. Kdo se chtěl sám dostat přes hranici, mohl tak pravděpodobně docela bez překážek učinit.

Viditelná hranice

Linie *Limes* však není všude neviditelná. Podél hranice se našlo mnoho

archeologických nálezů a tu a tam jsou dodnes patrné její stopy. V Nijmegeně jsou v ulici Rembrandstraat v dláždění patrné obrysy amfiteátru. Na náměstí Maasplein je vidět, kde stála římská vila. Kromě toho se blízko Nijmegeně (údajně) nachází tzv. groesbeekský akvadukt, který je v krajině stále ještě viditelný.

Mnohá ze jmen, která se dnes používají pro různé pevnosti, jsou odvozena z Peutingerovy mapy, což je kopie ze 13. století pořízená z římské cestovní mapy ze třetího nebo čtvrtého století. Na naší mapě najdeme jména několika pevností mezi Nijmegenem (*Noviomagus*) a Severním mořem. Na základě toho lze například vyvodit, že bývalé *Laurum* je dnešní Woerden, a že pevnost u Vechtenu byla římskou pevností *Fectio*. Skutečně přesná ovšem takhle mapa evidentně nebyla. Jedna z mála pevností, jejíž jméno známe s poměrnou jistotou, *Carvium*, nejvýchodnější pevnost v Nizozemsku, není uváděna jménem. Není na ní ani pevnost v Utrechtu (*Traiectum*). Příčinou toho ovšem také může být četnost, s jakou byla mapa v období třináctého a čtrnáctého století kopírována.

Římané jako sousedé

O tuto část nizozemských dějin jsem se začal skutečně zajímat až ve chvíli, kdy

jsem se přestěhoval do utrechtské čtvrti De Meern. Od devadesátých let se zde pracovalo na výstavbě nových obytných domů v lokalitě Leidsche Rijn, ležící mezi Vleutenem na severu (možná *Fletio* z Petingerovy mapy), Utrechtem na východě, dálnicí A12 na jihu a obcí Woerden na západě. Jedná se přesně o to území, kudy procházela *Limes* na západ od Utrechtu. Nálezy učiněné na tomto území nejenže doplnily obraz života Římanů v Nizozemsku, ale dokonce ho změnil. V roce 2002 se zde například našly zbytky dřevěné strážnice z roku 40. Byla to okamžitě nejstarší známá dřevěná strážnice v celé Římské říši. Vedle toho byly nalezeny také zbytky dvou římských lodí, několik kusů silnice, lázně, tzv. *castellum* a ještě několik dalších strážnic.

Nápadně je především to, jak obec Utrecht zviditelňuje římské památky, a to jak ve vnitřním městě, tak ve čtvrti Leidsche Rijn. V centru města je to patrné především na několika místech v okolí náměstí u katedrály Domplein. Tam, kde ulice křižují dřívější zdi pevnosti, ožívají v noci díky barevnému světlu a vodní páře tyto zdi ve své imaginární podobě (viz foto).

Ve čtvrti Leidsche Rijn se římskou minulost snaží integrovat ještě více. Místa, kde stály strážnice, jsou někde označena čtverhannou, osvětlenou

ocelovou deskou a část silnice, po níž vedla *Limes*, lze nyní využít jako stezku pro pěší, která dokonce prochází napříč jedním z obytných domů.

Za nejzajímavější projekt lze označit římské návštěvnícké centrum na Hoge Woerd, které má stejnou podobu jako *castellum*, jež tu kdysi stávalo. Zde má být vystavena římská loď, kterou objevili při vykopávkách blízko silnice *Limes*. To ještě chvíli potrvá, ale mezitím už se na tomto pozemku objevila zrekonstruovaná římská strážní věž.

Ostatně toto území bylo již odedávna známo jako místo archeologických nálezů z římské doby. 14. dubna 1591 zde například pobýval tehdy šestadvacetiletý Aernout van Buchell. Podle jeho vlastních slov: „(zde) bylo nalezeno mnoho kamenných fragmentů, které ukazují na dobu římskou. Našli jsme tam jeden takový tohoto tvaru (...), který uchovává můj přítel De Witt; domnívám se, že se jedná o vypouklou střešní tašku. Johan Ruysch, jenž se zaobírá především antickými mincemi, ode mne rovněž dostal ještě jednu stříbrnou minci, kterou mi daroval jeden sedlák řka, že ji našel na tomto místě. Ono místo nálezů se lidově nazývá Hoge Woerd, protože zdejší terén je díky kamenným úlomkům vyšší než okolí. Nepochybuji, že tu na břehu Rýna kdysi stála jakási římská stavba.“

Peutingerova mapa / Peutinger kaart, wikipedia.org

Een uithoek

“De oceaan stort zich tweemaal per etmaal met gigantische golven uit over het land, zodat men zich bij deze eeuwige strijd van de natuur afvraagt of dit stuk grond tot het land of tot de zee behoort. Op de heuvels of beter gezegd, op met handen opgehoogde woonplaatsen (terpen) leeft daar een ongelukkig volk. Bij vloed zijn het net schepelingen, bij eb eerder schipbreukelingen.”

(Gaius Plinius Secundus)

Onzichtbare grens

Door Nederland loopt een onzichtbare grens. Zij loopt van Lobith in het oosten grofweg langs de Nederrijn, Kromme Rijn en Oude Rijn door tot Katwijk. Daarmee toont ze ook meteen hoe de Rijn tweeduizend jaar geleden door het land liep. De rivier de Lek was toen nog maar een kleine zijtak. Ten zuiden van de grens lag het Romeinse rijk, ten noorden woonden de Friezen en de Saksen. Tot Britannica veroverd werd, was dit het meeste noordelijke deel van de *Limes*, zoals de grens in het Latijn heet.

Voor de Romeinen zelf was dit letterlijk een uithoek van het rijk. Er was voor hen eigenlijk weinig te halen in deze gebieden. Natuurlijke rijkdommen waren er niet, het was een moerasachtig gebied dat regelmatig overstroomd werd en dat maar op een paar plaatsen woonbaar was. Historici gaan ervan uit dat het gebied vooral werd veroverd als basis voor aanvallen op de Germanen in Noord-Duitsland.

Er was geen betere keuze voor de Limes, dan het volgen van de Rijn. In een

brede strook langs de rivier lagen oude oeverwallen, door regelmatige overstromingen ontstane hoge plaatsen, die in Nederland tot ongeveer anderhalve meter hoog kunnen zijn ten opzichte van het achterliggende land. Deze werden gebruikt om forten, wachttorens en andere bouwwerken op te bouwen. Ook de Limesweg, de Romeinse grensweg, volgde waar mogelijk waarschijnlijk deze oeverwallen.

Dit was overigens geen potdichte grens. Langs de Limes lagen ongeveer elke 6,5 kilometer kleine forten (*castella*), met daartussen op zichtafstand van elkaar wachttorens. Wie individueel de grens over wilde, kon dat waarschijnlijk vrij gemakkelijk doen.

Zichtbare grens

De Limes is niet overal onzichtbaar. Langs de loop van de grens zijn wel veel vondsten gedaan en hier en daar zijn er sporen te zien. In Nijmegen zijn in de Rembrandtstraat de contouren van een amfitheater in de bestrating te zien. Op het Maasplein is de ligging van een Romeinse villa te zien. Daarnaast is er

vlakbij Nijmegen (vemoedelijk) het aquaduct van Groesbeek, dat nog in het landschap te zien is.

Veel van de namen die nu gebruikt worden voor de verschillende forten zijn afgeleid van de Peutinger kaart, een dertiende-eeuwse kopie van een Romeinse reiskaart uit de derde of vierde eeuw. Op deze kaart staan de namen van een aantal forten tussen Nijmegen (*Noviomagus*) en de Noordzee. Daaruit wordt bijvoorbeeld afgeleid dat *Laurum* Woerden was, en dat het fort bij Vechten het Romeinse *Fectio* was. Echt nauwkeurig was deze kaart blijkbaar niet. Eén van de weinige forten waarvan we de naam met redelijke zekerheid kennen, *Carvium*, het meest oostelijke fort in Nederland, wordt niet met naam genoemd. Ook het fort in Utrecht (*Traiectum*) staat er niet op. Dat kan natuurlijk ook liggen aan het aantal keer dat de kaart tussen de derde en de veertiende eeuw is gekopieerd.

De Romeinen als burens

Ik raakte zelf pas echt geïnteresseerd in dit stuk van de Nederlandse geschie-

denis toen ik verhuisde naar De Meern. Vanaf de negentiger jaren is daar gebouwd aan de vinexwijk Leidsche Rijn, tussen Vleuten in het noorden (misschien het Fletio van de Peutinger kaart?), Utrecht in het oosten, de snelweg A12 in het zuiden en grens met de gemeente Woerden in het westen. Precies het gebied waardoor de Limes liep ten westen van Utrecht.

De vondsten die in dit gebied zijn gedaan, hebben het beeld van de Romeinen in Nederland niet alleen aangevuld, maar ook veranderd. In 2002 werden bijvoorbeeld de resten gevonden van een houten wachttoren uit het jaar 40. Dat was meteen de oudst bekende houten wachttoren in het hele Romeinse Rijk. Daarnaast zijn er nog de resten gevonden van twee Romeinse schepen, een aantal stukken Limesweg, een badhuis en een castellum en nog een aantal torens.

Wat vooral opvalt is hoe de gemeente Utrecht de Romeinse resten in de stad en

in Leidsche Rijn steeds beter zichtbaar maakt. In de binnenstad is dat vooral te zien op een aantal plaatsen rond het Domplein. Daar waar straten de vroegere muren van het fort kruisen, worden 's nachts met behulp van gekleurd licht en waterdamp die muren tot leven gebracht (zie foto).

In Leidsche Rijn wordt het Romeinse verleden nog meer in de wijk geïntegreerd. Plaatsen waar wachttorens stonden, zijn soms met een vierkante, verlichte stalen plaat zichtbaar gemaakt en een deel van de Limesweg is nu als voetpad te gebruiken, dat zelfs dwars door een appartementengebouw snijdt.

Als meest opvallend project wordt op de Hoge Woerd een Romeins bezoekerscentrum gebouwd, op de plaats en in de vorm van het Castellum dat daar vroeger stond. Daar wordt dan ook het Romeinse schip tentoongesteld dat vlak naast de Limesweg is opgegraven. Dat duurt nog even, maar inmiddels staat er wel al een gereconstrueerde Romeinse

wachttoren op het terrein.

Dit gebied was overigens al langer bekend als plek waar Romeinse vondsten werden gedaan. De toen 26-jarige Aernout van Buchell was er bijvoorbeeld op veertien april 1591. In zijn eigen woorden: “[daar] worden veel fragmenten van stenen gevonden, die wijzen op de Romeinse tijd. Wij hebben er een gevonden van deze vorm [...], die wordt bewaard door mijn vriend De Witt; ik geloof dat het een bolle dakpan is. Johan Ruysch, die zich bijzonder bezighoudt met antieke munten, heeft van mij ook nog een zilveren munt, die mij door een boer is geschonken als zijnde daar gevonden. De plaats waar hij is gevonden, heet in de volksmond de Hoge Woerd, omdat het terrein door de steenbrokken hoger ligt. Ik twijfel er niet aan dat hier een of ander Romeins bouwwerk aan de oever van de Rijn heeft gestaan.”

De virtuelemuur van het Romeinse Castellum / Virtuální zeď římského castella

Foto © Wim Fournier (CC BY-NC-SA 2.0) (<https://www.flickr.com/photos/hsmade/4501874389>)

↑ Berlagova burza / Beurs van Berlage, Amsterdam, www.beursvanberlage.nl

↑ Berlagova burza / Beurs van Berlage, Amsterdam

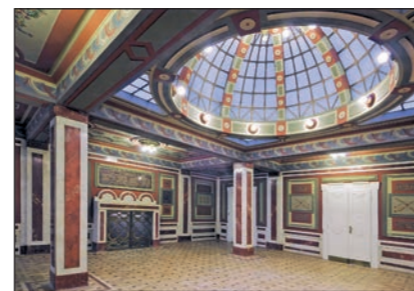

↑ Berlagova burza / Beurs van Berlage, Amsterdam, www.iamsterdam.com

↑ Banka československých legií, Praha / Bank van Tsjechoslowaakse Legioen, Praag, foto: [andrewstevenson, flickr.com](https://www.flickr.com/photos/andrewstevenson/)

← Banka československých legií, ulice Na Poříčí, Praha / Bank van Tsjechoslowaakse Legioen, Na Poříčí straat, Praag

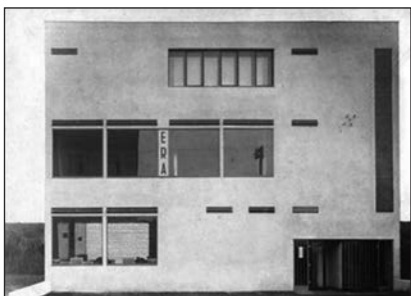
↑ Banka československých legií, interiér / Bank van Tsjechoslowaakse Legioen, interieur, www.lidovky.cz

← Dům Rietveld a Schröderové / Het Rietveld Schröderhuis, Utrecht, [Wikipedia Commons](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Het_Rietveld_Schröderhuis.jpg)

↓ Kavárna Era / Café Era, Brno

↓ Kavárna Era, interiér / Café Era, interieur, Brno

↓ Kavárna Era, detail schodiště / Café Era, detail van het trap, Brno

Východ za Západem nebo Západ za Východem?

Byl podzimní večer 15. října. Praha se zahalila do dešťových kapek a my se schovali ve sklepení Literární kavárny Řetězová pragmaticky situované v Řetězové ulici.

Ovšem důvodem našeho úkrytu nebylo počasí, ale přednáška s názvem *Východ za Západem nebo Západ za Východem?* Tématem nemohlo být nic jiného než Nizozemsko. I když tentokrát trochu jinak. Podívali jsme se totiž na zákulisí meziválečné architektury v Československu a Nizozemsku. Každá doba má tak trochu svého mesiáše. Jinak tomu nebylo ani v případě vzniku prvních architektonických modernistických hnutí. V Československu za něj můžeme směle považovat Jana Kotěru (1871 – 1923), v Nizozemsku zase Hendrika Petrusse Berlageho (1856 – 1934). Byla snad šťastná náhoda, že se oba dokonce osobně znali. Roku 1905 se potkali během Kotěrových návštěv Amsterdamu. Důkazem, jak silný dojem tato návštěva v českém zástupci zanechala, bylo nejen čerpání z Berlagovy knihy *Grundlagen und Entwicklung der Architectur* (1908)

během výuky na pražské UMPRUM, ale především pak obohacení Kotěrových slovníků o rezné zdívo. Poprvé ho plně využil při návrhu čerpací stanice Vršovické vodárny kolem roku 1907. Avšak skutečným mistrem v práci s cihlou a hrou její skladebnosti byl Otakar Novotný (1880 – 1959), který byl jedním z Kotěrových nejnadanějších žáků. Reznému zdívu zůstal věrný prakticky po celou svou meziválečnou kariéru od Štencova domu (1911) až například po vilu Václava Špály (1932).

Ovšem nic není tak jednoduché. Kromě svých následovníků se Kotěra dočkal i odpůrců. Vzešli z mladé nastupující generace, paradoxně k nim patřili také jeho studenti. Hlavními protagonisty byli Pavel Janák (1882 – 1956) a Josef Gočár (1880 – 1945), kteří proklamovali kubismus. Zde je možné vidět paralelu s děním v Nizozemsku, kde ani Berlage

neměl na různých ustláno. Amsterdamské škole stejně jako kubismu se zajídala dosavadní vývojová stagnace, kterou Kotěra ani Berlage podle nich nepřekonal. Kotěrova tvorba byla příliš očistná a zbavena umělecké stránky díla. Berlagova burza (1903) se zase nevzdala historizující morfologie v architektuře. O co s větší vervou se mladí architekti pustili do práce, o to menší byly pozitivní ohlasy veřejnosti. Český kubismus, ačkoliv unikát, nenašel dostatečné pochopení. Amsterdamská škola a jeden z jejích největších projektů Spaarndammerbuurt (1916) od Michela de Klerka (1884 – 1923) jen částečně odpovídal na potřeby řešení bytové krize v Nizozemsku, a spíše než praktickým řešením byl uměleckým manifestem.

Změnu přinesl konec první světové války. V mladém Československu vzniklo mnoho avantgardních architektonických skupin. Nejčinnější v té době byl Devětsil. Konalo se zde mnoho přednášek a výstav, na které byli zváni zástupci ze zahraničí a samozřejmě i z Nizozemska. Mezi jinými to byli Berlage, Van Doesburg, Oud a Stam. Praha se stala centrem evropské avantgardy. I přes bohaté kontakty nebyl vývoj jednotný.

← Vršovická vodárna, Praha
/ Het waterpompgebouw in Vršovice, Praag

↑ Vršovická vodárna, Praha
/ Het waterpompgebouw in Vršovice, Praag

← Vršovická vodárna, věž /
Watertoren in Vršovice,
Praag

↑ Vršovická vodárna, portál věže /
Portaal van de watertoren in Vršovice, Praag

V Nizozemsku spatřil světlo světa neoplasticismus, který chtěl skoncovat se zmateným hledáním výrazu v uměleckém světě. Horizontály, vertikály a základní barvy se měly stát jednoduchým a jasným klíčem. Dům Rietvelda a Schröderové (1924) v Utrechtu byl však nakonec jedním z mála realizovaných projektů skupiny De Stijl. Více se naopak v té době dařilo českému národnímu stylu. Cylindrické objemy a národní symbolika byly tím, co Československo po válce hledalo. Zatímco neoplasticismus můžeme vnímat jako autentický pokus etablovat mezinárodní styl bez snahy dosáhnout národnosti, český národní styl byl naopak autentický pokus etablovat národní styl bez snahy dosáhnout mezinárodnosti. V tomto smyslu tedy Čechoslováci dosáhli svého, ale bylo to málo k tomu, aby oslovili Nizozemce. Dalším úskalím byla absence jakýchkoliv jasných stanovisek a manifestů. Českoslovenští architekti byli v tomto ohledu dost liknaví a spíše impulsy nasávali, než aby je produkovali.

Symbolickým koncem Československa, jako centra meziválečné evropské avantgardy, bylo založení Congrès International d'Architecture Moderne (CIAM) v roce 1928. Na jeho půdě se začali scházet architekti z celé Evropy, aby společně řešili palčivé otázky architektury a urbanismu. Byli jimi především levná výstavba, urbanismus měst, ekonomika výstavby a architektonický styl. Nizozemci se zanedlouho ujali jeho vedení, když se roku 1930 Cornelis van Eesteren (1828–1960) stal předsedou CIAMu. Nizozemské skupiny De 8, Opbouw, De Groep 32 i solitérní architekti se spojili dohromady, aby v rámci kongresu figurovali jednotně. Opačná situace panuje v Československu, kde Devětsil zanikl, vznikla místo něho ruský orientovaná Levá fronta.

Brněnská sekce Devětsilu s Josefem Poláškem (1899 – 1946) v čele tak zůstala jedinou západně orientovanou skupinou.

Josef Polášek stojí i za knihou *Holandské stavitelství* (1930), kterou sepsal během svých pobytů v Nizozemsku. Poprvé přinesl ucelený pohled na dějiny stavitelství v této zemi a sám se jí nechal ovlivnit. Nepracoval však již s režným zdivem, ale inspiroval se funkcionalismem. Morava se tak může chlubit jeho domem rodiny Andělových (1933) nebo Cafém Era (1930) od Jozefa Francze. Polášek se také zapojil do fungování východní skupiny CIAM – Ost (1937), která měla být alternativou k ústředí CIAMu. Bohužel druhá světová válka byla již za dveřmi.

Není pochyb o tom, že během války probíhaly bohaté kontakty mezi Československem a Nizozemskem. Kritickým okem hleděl na Československo především Van Doesburg, který byl dopisovatelem časopisu *Het bouwbedrijf* a přinášel aktuální informace o stavební a architektonické činnosti. V Československu však více než samotní architekti zanechávaly své stopy nizozemské myšlenky a ideje, které v rukách jejich příjemců byly transformovány do stylu své doby. V Nizozemsku zanechal největší otisk koncern Baťa, který kromě podnikové prodejny (1937) Ludvíka Kysely (1883 - 1960) v Amsterdamu, doslova změnil obec Best, kde v letech 1934 až 1937 postavil celou novou vesnici. Byl to tedy nakonec funkcionalismus, který paradoxně ve své mezinárodnosti umožnil národní projevy v cizí zemi, které, ačkoliv vycházejí ze stejných zásad, osobností svých tvůrců nezaprou.

nl
→

Architectuur

TEKST Miroslav Pavel

BEELDMATERIAAL www.wikipedia.org, tenzij anders vermeld

Volgt het Oosten het Westen of andersom?

Het was 15 oktober, op een avond in de herfst. Praag was gehuld in regendruppels en wij schuilden in een kelder van het Literair Café Řetězová, niet toevallig in de Řetězová-straat.

Toch was de reden voor ons schuilen niet het weer maar een lezing onder de naam *Volgt het Oosten het Westen of andersom?* Het thema kon niet anders zijn dan Nederland, zij het die avond een beetje anders. We kregen een kijkje achter de schermen van de Tsjechoslowaakse en Nederlandse architectuur uit het interbellum.

Elk tijdperk heeft zijn messias. Dat was niet anders bij de eerste modernistische bewegingen in de architectuur. De Tsjechoslowaakse messias was Jan Kotěra (1871–1923). Hendrik Petrus Berlage (1856–1934) speelde vervolgens in Nederland dezelfde rol als Kotěra. Het was misschien een gelukkig toeval dat ze elkaar zelfs kenden. Ze ontmoetten elkaar in 1905 tijdens Kotěra's studiereis naar de Benelux. Het bewijs, hoe groot de indruk was die dit bezoek op de Tsjechische vertegenwoor-

diger achterliet, was niet alleen het gebruik van Berlage's boek *Grundlagen und Entwicklung der Architektur* (1908) bij het onderwijs aan de Academie van Decoratieve Kunsten in Praag, maar vooral de uitbreiding van Kotěra's stijl-idioom met gevoegd metselwerk. Bakstenen gebruikte hij voor het eerst in 1907 bij het waterpompstation in Vršovice. Toch was zijn leerling Otakar Novotný (1880–1959) de echte meester in gevoegd metselwerk. Novotný bleef vrijwel het hele interbellum trouw aan de baksteen, van zijn eerste opdracht het Štenc-huis (1911) tot bijvoorbeeld de privévilla van de schilder Václav Špála (1932).

Maar het leven gaat niet altijd over rozen. Naast volgelingen kreeg Kotěra ook tegenstanders. Vreemd genoeg waren dat vaak eveneens leerlingen van hem. De opkomende jonge generatie

zocht naar nieuwe inspiratiebronnen. Vooral Pavel Janák (1882–1956) en Josef Gočár (1880–1945) waren protagonisten die het kubisme in de architectuur proclameerden. Hier is een parallel te zien met wat er in Nederland gebeurde, waar ook Berlage het niet makkelijk had. De Amsterdamse school had net als het kubisme last van de toen heersende ontwikkelingsstagnatie, die volgens die leerlingen noch door Berlage noch door Kotěra kon worden doorbroken. Kotěra's werk was te puur, waardoor het artistieke aspect van een kunstwerk wat achterbleef, en de Beurs van Berlage (1903) had nog niet de historiserende morfologie in de architectuur opgegeven. De jonge architecten waren vol idealen, maar hun eerste projecten waren toch niet zo populair onder leken als ze verwacht hadden. Het Tsjechische kubisme, hoewel wereldwijd uniek, werd niet begrepen door het grote publiek. De Amsterdamse school en één van zijn grootste projecten: de Spaarndammerbuurt (1916) van Michel de Klerk (1884-1923), beantwoordde slechts gedeeltelijk aan de behoeften van de mensen en aan de woningnood in het land. Het was meer een artistiek

→

manifest dan een praktische oplossing van de situatie.

Het einde van de Eerste Wereldoorlog bracht verandering. Voor het eerst in de geschiedenis werd Tsjechoslowakije een zelfstandig land. Hand in hand met deze nieuwe zelfstandigheid ontstonden er vele avant-gardegroepen in de architectuur. De meest actieve vereniging was Devětsil. Er werden hier veel lezingen en tentoonstellingen gehouden waarvoor buitenlandse kunstenaars werden uitgenodigd, waaronder natuurlijk ook mensen uit Nederland. Onder anderen waren dat Berlage, Van Doesburg, Oud en Stam. Praag werd het centrum van de Europese avant-garde. Ondanks die rijke contacten was de ontwikkeling niet eenvormig. In Nederland kwam het neoplasticisme op rond het tijdschrift *De Stijl*. Deze wilde een eind maken aan het verwarde zoeken naar steeds nieuwe expressievormen. Horizontalen en verticalen, alsmede basiskleuren moesten de eenvoudige en heldere sleutel daartoe worden. Het Rietveld Schröderhuis (1924) in Utrecht van Gerrit Rietveld (1888-1964) was uiteindelijk één van de weinige gerealiseerde projecten van *De Stijl*. Aan de andere kant was er in Tsjechoslowakije de nationale stijl (rondokubisme) die het goed deed. Cilindrische vormen en nationale symboliek was wat Tsjechoslowakije na de oorlog zocht. Terwijl het neoplasticisme kan worden gezien als een poging een internationale stijl te vestigen zonder enige nationale motieven, was de Tsjechische nationale stijl daarentegen een oprechte poging een nationale stijl te vestigen zonder enig internationalisme. In dit opzicht bereikten de Tsjechoslowaken hun ding, maar dat was te weinig om de Nederlandse architecten aan te spreken. Een ander probleem was het gebrek aan manifesten of duidelijke

standpunten van de Tsjechen. Ze waren eerder ontvangers dan verzenders van nieuwe denkbeelden en idealen.

Het symbolische einde van Praag als centrum van de Europese avant-garde vormde de oprichting van het Congrès International d'Architecture Moderne (CIAM) in 1928. Het CIAM was een groot internationaal platform dat door Europese architecten, urbanisten en deskundigers gebruikte om gezamenlijk brandende kwesties in de architectuur en stedenbouwkunde op te lossen. Dat gold met name voor goedkope civiele bouw, stedenbouw, economisch bouwen en het vinden van een passende architectonische stijl. Nederlanders namen al snel de leiding ervan toen Cornelis van Eesteren (1828-1960) in 1930 voorzitter van het CIAM werd. De Nederlandse groepen De 8, Opbouw, De Groep 32, alsmede enkele zelfstandig opererende architecten begonnen samen te werken om in het kader van het CIAM met één stem te spreken. Een totaal andere situatie was het in Tsjechoslowakije. De Praagse tak van Devětsil ging tenonder en in plaats daarvan werd de Levá Fronta (Links Front) opgericht, die haar inspiratie echter meer in Rusland zocht dan in het Westen. Dus de enige westers georiënteerde groep was de Brnos'se tak van Devětsil, die onder leiding stond van Josef Polášek (1899 – 1946).

Josef Polášek is ook de man achter het boek *Nederlandse bouwkunst* (1930), dat hij tijdens diverse verblijven in Nederland schreef. Voor het eerst bood het een compleet overzicht van de Nederlandse bouwkunst, waardoor hij zich ook zelf had laten inspireren. Toch werkte hij niet meer met gevoegde baksteen maar liet zich al inspireren door het functionalisme. De privévilla van de familie Anděl (1933) in het Moravische

Kyjev is één van de mooie voorbeelden. Dat geldt ook voor Café Era van Josef Krantz in Brno. Polášek deed ook mee aan pogingen om een oostelijke tak van het CIAM op te richten dat een alternatief moest worden van het centrale CIAM. Helaas vond dat geen doorgang door toedoen van de Tweede Wereldoorlog.

Het lijkt geen twijfel dat er tijdens de oorlog veel contacten bestonden tussen Tsjechoslowakije en Nederland. Van Doesburg wierp een kritische blik op de Tsjechoslowaakse architectuur tijdens zijn werkzaamheden voor het tijdschrift *Het bouwbedrijf*, waarin hij actuele informatie verschaftte over architectuur en bouwkunst. Meer dan de architecten zelf waren het de Nederlandse denkbeelden en ideeën die zichtbare sporen in Tsjechoslowakije hebben achtergelaten. In Nederland liet het Bata-concept de grootste voetafdruk na. Behalve de Batawinkel (1937) van Ludvík Kysela (1883–1960) in de Amsterdamse Kalverstraat, heeft Bata letterlijk de gemeente Best veranderd, waar hij tussen 1934 en 1937 een geheel nieuw dorp gebouwd werd: Batadorp. Dus het was uiteindelijk het functionalisme dat, paradoxaal door zijn internationale karakter, nationale uitingen in een vreemde land mogelijk maakte. Deze uitingen loochenen echter, hoewel ze uitgaan van dezelfde principes, hun individuele scheppers niet.

Štencův dům, Salvátorská, Praha / Het huis van Jan Štenc, Salvátorská straat, Praag, www.designsupermarket.jpg

Amsterdamská škola, Het Schip / Amsterdamse school, Het Schip, Amsterdam

Amsterdamská škola / Amsterdamse school, De Dageraad, Amsterdam-Zuid

Odborná škola pro ženskú povolání
Vesna, Brno / Vakschool voor vrouwelijk beroep
Vesna, Brno, zdroj / bron: Muzeum města Brna

Vzpomínka

FOTOGRAFIE z rodinného archivu

Vzpomínání na Olgu Krijtovou

1968-1969 v Nizozemsku
/ 1968-1969 in Nederland

Dne 7. listopadu 2013 zemřela Olga Krijtová, nederlandistka, překladatelka a čestná členka NE-BE. Olga Krijtová byla přes padesát let ústřední postavou české nederlandistiky, byla překladatelkou téměř šedesáti knižních titulů, ale i autorkou prózy pro děti a mládež, učebnice nizozemštiny, vysokoškolských skript a prvních českých dějin nizozemské literatury. Byla neúnavnou propagátorkou nizozemské a vlámské kultury u nás a především inspirátorkou a oporou několika generací nových překladatelů.

Společnost NE-BE jí věnovala vzpomínkové odpoledne 25. ledna 2014. Na Olgu Krijtovou vzpomínali její bývalí studenti a členové NE-BE, kteří tak představili průřez její pedagogické kariéry prostupující pět desetiletí. S těmi, kdo se rozloučení nemohli zúčastnit, bychom se rádi formou krátkých ohlédnutí ještě jednou vrátili k této výjimečné ženě, která formovala několik generací nederlandistů nejen odborně, ale především lidsky.

Vzpomínkové odpoledne se podařilo zorganizovat za vydatné pomoci rodiny Krijtových, které patří náš velký dík.

Veronika ter Harmsel Havlíková

Vzpomínka na Olgu Krijtovou

Moje vzpomínky na paní docentku jsou staré 45 let, ale také pár měsíců, a jsem za to osudu moc vděčná.

My jsme byli první řádný obor nizozemština na fakultě. Přijímací zkoušky jsme dělali na jaře roku 1968, kdy vrcholilo pražské jaro a všechno se zdálo nadějně. Evropa nám ležela u nohou, moře bylo po kolena. Srpen ovšem všechno změnil a my jsme přišli na fakultu až začátkem října. Nejdřív jsme stávkovali, schůzovali, hlídali fakultu i přes noc. Paní – tehdy – doktorka Krijtová s námi první ročník netrávila, zastoupil ji ve všech ohledech profesor, tehdy docent Janota. Později jsme se dozvěděli, vlastně až z knihy pana Krijta *Enkele reis Zaandam-Praag*, jak osmašedesátý rok prožívali Krijtovi. Nám nadšení ještě nějaký čas vydrželo, než začalo být jasné, že normalizace bude tuhá. Nejenže jsme nemohli vyjždět na studijní pobyty do Holandska, my jsme za celou dobu studia nejeli na stáž ani do NDR. O prázdninách po prvním ročníku se nám ještě podařilo zajet si do Holandska a sehnat si tam brigádu na pár týdnů, ale tím to skončilo. Měli jsme proto pokaždé ohromnou radost, když k nám na seminář přišel pan Krijt, protože živý Holanďan byl v Praze vzácnost. Bohužel se tak dělo málokdy, skoro tajně, „cizinci“ na fakultě nebyli právě vítáni. Paní Krijtová nám vyprávěla, kdy poprvé svého budoucího manžela ne snad uviděla, ale uslyšela: zapsala se na kurz nizozemštiny a poprvé se nějak opozdila, což u ní bylo sice zvláštní, ale asi nemohla najít posluchárnu, a když otevírala potichoučku dveře, uslyšela: „GGGGGrachten gegggggraven“. Pak jsme se s panem Krijtem setkali, když jsme z nějakých důvodů, už nevím proč, měli několikrát seminář u Krijtů doma, vařil nám čaj a rozesmával nás vtípnými průpovídkami. Synky jsme skoro neznali, jenom jsme o nich tu tam zaslechli nějaké slůvko.

Nebyly to lehké časy, vedení katedry bylo silně zbarvené do ruda a sledovalo bedlivě každý pohyb. My jsme ovšem svým docentům nizozemštiny existenci příliš neusnadňovali, ne snad studijními výsledky, v tom ohledu jsme byli myslím dosti přátelní, ale občasným vybočením z řady. Třeba tehdy, když se psala klauzura z němčiny. Chodili jsme na fakultu málo, psali diplomovou práci a nečetli jsme nástěnku, vyhýbali jsme se blízkosti vedení katedry germanistiky. A v den D a hodinu H jsme se nedostavili. Paní Krijtová s panem Janotou nás po jednom sháněli telefonem a dokonce pro nás poslali taxík. Dobře to dopadlo, ale nepříjemnost to byla veliká. Nebýt jich dvou, nevím.

Naše mimořádné vztahy s oběma pedagogy ale po ukončení studia nezanikly, my jsme se celých těch 40 let scházeli, pokaž-

dé jsme je pozvali a oni přicházeli, naposledy jsme se všichni komplet viděli před pěti lety, než zemřel pan profesor, pak už paní docentka sama přijít nechtěla, také její zdravotní stav se zhoršoval a ošetřovala manžela. Byli jsme za ní mnohokrát u ní doma ve Slezské i později v Korunní ulici a pokaždé jsme odcházeli potěšeni a povzbuzeni do další práce. Mimořádné byly i dopisy, které paní Olga psala, nezřídka ilustrované. Mám je všechny schované a o jednom dopisu bych se ráda zmínila, vykresluje laskavost a velkorysost paní docentky tak, jak jsme ji znali. Je to asi už 12 let, překládala jsem vzpomínky Dicka Verkijka, kterého Krijtovi znali, a poprosila jsem pana Krijta, jestli by se nepodíval na pasáž ze 40. let, abych něco nepopletla. Pan Krijt souhlasil a já jsem vzala rukopis, jak byl, první verzi překladu, nekorigovanou, a odnesla ji ke Krijtům. Ví bůh, co mě to napadlo, to nesmí překladatel udělat, dát z ruky polotovar. Ale stalo se. Pan Krijt neměl žádné výhrady, ale několik prvních stránek prošla i paní docentka a přičinila k mému textu poznámky, některé dvakrát podtržené, jiné s vykřičníkem. Nikde ani slůvko výtek, jenom konstatování, ale důrazně. A abych pochopila, že se mám nad sebou hluboce zamyslet, nebyl dopis datovaný obvyklým způsobem, jako třeba 12. dubna, ale v záhlaví stálo: ŠKAREDÁ STŘEDA.

29. ledna 1969, tedy téměř přesně před 45 lety, dostala Olga Krijtová v Haagu cenu Martinuse Nijhoffa a ve své děkovací řeči (v úryvku otištěném ve vzpomínkách Hanse Krijta *Enkele reis Zaandam-Praag*) mimo jiné řekla:

„Když jsem tu radostnou, ale také ohromující zprávu slyšela poprvé, přepadla mě nejdřív panika a moje reakce byla: to je určité nějaký omyl, vždyť je spousta jiných lidí, vhodnějších než já... Rozhodně nejsem žádná průkopnice. Kdyby se alespoň dalo říct, že si tu cenu zasloužím za propagaci nizozemské literatury u nás doma, ale upřímně řečeno – nikdy jsem tenhle cíl neměla na zřeteli jako primární. Myslela jsem spíš na čtenáře u nás doma, chtěla jsem jim prostě udělat radost knihami, které jsem považovala za příliš krásné, než aby zůstaly nepřeloženy. (...) Kdyby se alespoň dalo říct, že si cenu zasloužím za „dlouholetou dřinu“, ale upřímně řečeno – překládání je pro mě radost. Možná je to něco jako posedlost, ale nerada bych se jí zbavovala.“

Petra Schürová, 25. ledna 2014

ŠTAFETA – vzpomínání na Olgu Krijtovou (ročník 1972 - 1977)

Studovala jsem nizozemštinu v letech 1972 – 1977. Byla to doba, kdy studovat jazyky bylo plné paradoxů. Do Nizozemska ani Flander se téměř nesmělo. Potkat živého Nizozemce v Československu byl malý zázrak. Jeden takový zázrak byl Hans Krijt, kterého nám Olga párkrát přivedla na hodinu v Celetné ulici, kde jsme nebyli tak na očích. Jít na ambasádu se rovnalo podvrtnému činu. Přesto nebo právě proto jsme si tento malý, výjimečný, západní jazyk oblíbily natolik, že jsme si ho všechny – byly jsme samé dívky – vybraly jako diplomní obor a němčinu jako obor vedlejší.

Ve svém vyprávění bych chtěla oživit pár vzpomínek.

První je z dob našeho studia a týká se překladatelských seminářů. V knížce *Pozvání k překladatelské praxi* věnuje Olga tomuto překladatelskému experimentu celou kapitolu. Mimo jiné píše:

„Protože překladatelské semináře nebyly tehdy povinné a protože seminář probíhal za hluboké totality, bylo nutno zaštitit ho nějakou hlavičkou. Odehrával se tedy pod křídly překladatelského kroužku SČSP a pak SSM.“

Ve čtvrtém a pátém ročníku vybrala Olga pro práci v semináři knížku Tonke Dragtové *Torenhoog en mijlen breed*, která pak v češtině vyšla v nakladatelství Svoboda pod názvem *Planoucí lesy Venuše* (1979). S knížkou jsme se zúčastnily soutěže organizované SČSP. Proč Svazem československo-sovětského přátelství? Buď z výše uvedeného důvodu, anebo i proto, že obyvatelé Venuše mluvili s průzkumníkem Igorem východoevropštinou a ta se hodně podobala ruštině. Druhé vydání docela oblíbené knížky pak vyšlo až roku 2006 v nakladatelství Triton.

Olga nám, svým studentům, často psala dopisy. Z dopisu vychází i moje další vzpomínka, týká se Olžiny vlastnosti všechno a všechny pochopit. Po vzniku webových stránek www.iliteratura.cz, došlo několikrát mezi překladateli v Nizozemsku a Česku k výměně názorů na téma překládání. Tehdy jsme od Olgy dostali tento dopis:

„Dozvěděli jsme se (s manželem), že na www.iliteratura.cz je článek Magdy Hübllové. Jenomže my umíme s manželem čím dál míň ‚komputerovat‘ natož ‚googlovat‘, natož ‚internetovat‘ a ‚emailovat‘ na našem starém zděděném počítači, protože pořád hrdě nizozemsky hlásá, že jeho ‚schijf is vol‘. Takže nemůžeme často po našem ‚přemávat‘! Z výše uvedených důvodů se nemůžu zapojit do diskuse, protože sama píšu na T602. Mašince neporazitelné jako husiti, ale bohužel nekompatibilní s čimkoliv

rozumným. A proto jsem se rozhodla, že všem napíšu postaru dopis /.../. Máte (zaplatpánbů) každá svůj styl, každá svůj hlas, svou školu (nejen každá, ale každý, protože nepřekládají jen ženy, ale i muži, i ty čítám s obdivem). Všichni obohacujete českou literaturu. Skutečně byste se měly (a měli) někdy sejít a všechno si vyříkat. Možná mnohá nedorozumění pramení ze vzájemného nepoznání. A nemusíte šetřit kritikou, ale tváří v tvář ji přijmete líp, protože se otupí pocit ohrožení. Všechno si vyříkat, znamená pochopit (odpouštět není třeba).“

Poslední vzpomínka se týká *Učebnice nizozemštiny* takzvané *Aničky*. Vycházela nejdříve jako skripta a v roce 1995 vyšla knižně. Další vydání už však Olga připravit nechtěla. Prý ať se toho chopí někdo mladší. Nabídla jsem jí, že bych nové vydání připravila. V říjnu 2005 jsem od ní dostala dopis, ze kterého cítuji:

„Dojímá mě, že by to bylo jako před desítkami let, kdy jsem přišla za svým už penzionovaným učitelem, prof. Trnkou, a nabídla mu, že bych takhle přepracovala jeho těsně poválečnou *Učebnici holanďštiny*. Pan profesor, s nímž jsem měla až do jeho úplné poslední dny velmi krásný vztah, mi tenkrát řekl, ať si učebnici napíšu sama. Prosila jsem ho tedy, zda smím použít jeho metodický postup, ty známé short steps a jeho gramatiku. Jak říkám, dojímá mě, že by to teď byla stejná štafeta – zase prastará učebnice přepracovaná bývalou žákyní.“

Mottem o štafetě, které pro Olgu mnoho znamenalo a často ho zmiňovala, bych své vzpomínání ráda uzavřela.

Jana Červenková-Klímová

Vzpomínky na naši docentku nizozemštiny paní Olgu Krijtovou

Na začátku mé vzpomínky je nutno uvést, jak jsem se dostal ke studiu nizozemštiny a tím ke kontaktu s Olgou Krijtovou.

Chtěl jsem původně studovat na naší fakultě germanistiku, ale to mi nevyšlo a studoval jsem češtinu a filosofii. Stále jsem měl zájem o studium jazyků.

V roce 1966 jsem byl pozván svým kamarádem studujícím indonézštinu na kurs holandštiny. Byl jsem tímto jazykem absolutně nadšen, a to nejen způsobem výuky, ale též osobností paní docentky Olgy Krijtové.

Po účasti na několika lekcích jsem požádal paní docentku, zda bych mohl studovat nizozemštinu jako třetí obor. Bylo mi okamžitě vyhověno. Začalo moje nádherné studium s jedinou spolužačkou Blankou a pod dohledem docentky Olgy Krijtové. Šlo o téměř rodinné studium v neobyčejné atmosféře.

Začátek studia probíhal v období Pražského jara. Tato atmosféra nám prospívala nejen k příjemnému studiu, ale i ke kontaktům a návštěvám v Nizozemsku a Flandrech. První

moje návštěva proběhla v roce 1966 a poté v dalších letech, což neobyčejně přispělo ke zvýšení úrovně mé nizozemštiny. Samotná výuka byla kouzelná a její část probíhala např. v rodinném bytě na Smíchově.

I po nepříjemném vývoji naší společnosti po srpnu 1968 trvala příjemnost našeho studia až do roku 1970.

Po skončení studia jsme zůstávali s Olgou Krijtovou v kontaktu až do roku 2013.

Díky znalosti nizozemštiny jsem mohl za minulého režimu provázet turisty z Nizozemska a Belgie, a díky tomu jsem získal skvělé kontakty. Po revoluci jsem založil svoji cestovní agenturu, která existuje dodnes.

Na paní docentku Olgu Krijtovou vzpomínám rád a budu vždy vzpomínat.

Ladislav Říha

„Proti proudu“

Mám li říci nějakou vzpomínku o docentce Krijtové – budu ji dále nazývat „paní Krijtová“ – musím nejdřív vylíčit dějinnou situaci, za které jsme studovali. Čas našeho studia (1968-1973) – to byla doba pokračující normalizace po vpádu vojsk socialistických států do ČSSR, kdy z původní naděje osmašedesátého roku zbývalo stále méně, doba byla stále šedivější a bezútěšnější.

To se odráželo i na fakultě. Karlova univerzita získávala tak trochu charakter střední školy. Němčinu jsme například studovali v lektorských cvičeních čtením článků z *Österreichische Volkstimme*, orgánu komunistické strany Rakouska. V německé literatuře jsme například věnovali asi dva semestry tématu Marx a Engels a literatura. Mužští studenti nesměli nosit vousy – jeden kolega kvůli tomu dokonce školu opustil. Odborné předměty byly doplňovány krásnými disciplinami, jako byl marxismus leninismus, dějiny dělnického hnutí a ekonomie – i když náš ročník většinou z nich šťastně unikl. Studijní pobyty v kapitalistické cizině nebyly, nebo jen velmi krátké – jen jedna naše spolužačka měla přece jen to štěstí, že strávila týden na studijním pobytu v Nizozemsku.

Studium nizozemštiny mělo tu výhodu, že šlo o malou skupinu studentů – začínalo nás dvanáct s pouhými dvěma pedagogy – paní Krijtovou a docentem Přemyslem Janotou. Musím říci, že jsem nebyl nijak nadšeným nizozemštinářem ani němčinářem, tyto obory jsem zvolil spíše z nouze. Chtěl jsem se totiž stát nikoliv lingvistou, ale řezbářem – kterým jsem se k radosti všech milovníků umění nestal.

V naší malé skupince se vytvořilo něco, co ve velkých skupinách jiných jazyků – angličtiny, němčiny nebo francouzštiny – pravděpodobně ani nemohlo vzniknout – ovzduší přátelství a důvěry mezi všemi studenty a vůči oběma pedagogům, přestože jsme s nimi příliš o politice nediskutovali (nebylo to příliš bezpečné), cítili jsme, že jsme na jedné lodi. Co se týče paní Krijtové, přestože jsem k ní měl jako pedagoga určité výhrady – podle mého názoru byla totiž například v našem hodnocení příliš mírná, oceňoval jsem její zápal pro obor a její politickou statečnost – vystoupila ze strany, přestože si myslím v duši zachovávala v podstatě sociální a socialistické smýšlení, a myslím, nebyla žádnou příznivkyní kapitalismu, a to pravděpodobně i po roce 1989.

Paní Krijtová měla opravdový lidský zájem o studenty, který je cítit například z jejich dopisů, které studentům psala. Já sám jsem jich několik dostal. To nedělal žádný z pedagogů a oceňuji to vlastně až po letech.

Nedělejte z toho vědu!

Olga Krijtová spolu s Přemyslem Janotou zásadním způsobem zformovali můj vztah k nederlandistice a stali se celoživotně mými vzory jak pracovně, tak lidsky. Po odchodu z pracoviště a z Prahy jsem s oběma komunikovala zejména písemně, na Olgu Krijtovou jsem se v předinternetovém období nejednou obracela s překladatelskými dotazy.

Její odpovědi začínaly zpravidla: *Dala bych; chcete-li přesněji (ale není to třeba); snad by bylo jednodušší (chcete-li); co takhle méně přesně, ale čtivěji; já bych možná dala; co třeba, aby bylo jasnější (chcete-li); může být nebo si s tím můžete vyhrát; možná byste tam mohla dát (ale nemusíte); rozhodněte se sama, oboje má své výhody a půvaby* apod. Vždy pak následovalo vysvětlení a nejrůznější možnosti řešení. Někdy k tomu pro názornost načrtla, jak daná věc vypadá. „*Já dokonce někdy volím i emocionální ekvivalent, abych zůstala na stejné rovině s autorem*“, napsala mi. „*Nejhorší je ze tří stejně vhodných možností vybrat tu nejhezčí*.“ Pro ilustraci jsem si dovolila vybrat pár ukázek z naší korespondence, někde pro lepší pochopení i s dotazem.

„*Gewogen en te licht bevonden*“ je citát z *Prorocství Daniela, kapitola 5, verš 27. Já mám jen Kralickou bibli a tam je tohle. „Tekel, zvažten jsi na váze, a nalezen jsi lehký“.* (Jenže: kdo to dnes zná?)“

„*Nevím, co si počít s citáty z Františka z Assisi. Co když se mi zdá stávající překlad neobratný?*“ (dotaz) - „*Neměla bych to říkat, ale nedělejte z toho vědu. Přeložte si je sama, podle své intuice. Vidíte, že i ten citát z Daniela (gewogen en te licht bevonden...) Vám dávám jen na úvahu. Ve vědeckém textu by se měl uvádět autentický překlad, ale v beletrii to někdy působí škrobeně. A čtenář si řekne: „Co tam ta překladatelka cpe: být zvážen na váze? Copak by někdo vážil na cedníku? Nepochopí, že ten pleonasmus je autentický citát z bible. A proto Františka překládejte podle sebe a nehledejte, nesužujte si hlavou dřinou“ jako chudáci středověcí básníci. Jsem ráda, že překládáte pro radost, pak to bude taky radost číst.*“

„... een schooltje of een geboutje van het Witgele Kruis of wat dan ook.“ (dotaz) – „*Zdravotnických dobročinných organizací je v Holandsku habaděj, je i bílý kříž a myslím modrý měsíc atd. Ty zdrobněliny uvádějí, že je to bůhvíjaká školčička, takže to slovo bůhvíjaký, jakýkoli by bylo.*“

„*Dívala jsem se na řeholní roucho františkánů neboli bosáků. Ten výraz bosák byste tam mohla taky někde vpálit, zní mile. Mají kutnu s kapucí, o čepičce ani muk. U kardinála se podobná čepička jmenuje čapka (když kardinál nenosí klobouk, jako alternativní pokrývka hlavy). Nevím, jestli to jejich ‘khéprle’ má*

nějaký speciální výraz, ale abyste se zas moc nemusela pít: dejte buď čepička, nebo kapuce (kapuce v textu nebyla, ale ta taky může spadnout z hlavy, takže, proč ne). A ještě něco zajímavého. Navrhovala jsem Vám poněkud furiantsky, abyste dala: čepičku, které říkají kapotka, ale věděla jsem, že je to příliš odvážné. A v SSSJ je heslo kapot - z franc. dříve plášť s kapucí - markytánky v kapotku, kapotek, malý ženský klobouček. Kápě-kapuce-kapotka (dala bych kapotka a ne kapotek, na rozdíl od kloboučku) - proč byste si to nemohla troufnout.“

„*Když se člověk moc snaží o ‘věrnost’, vypadá to lopotně. V každém překladu zůstane vždycky něco, co je jinak, a přesto to je dobrý a ‘věrný’ překlad... Zoveel hoofden, zoveel zinnen neboli: kolik hlav, tolik smyslů, kolik děr, tolik syslů (třebaže se správně říká: kolik hlav, tolik rozumů...).*“

Olga Krijtová byla obdivuhodná nederlandistka a obdivuhodný člověk, který na všem a na všech hledal právě ty zmíněné výhody a půvaby. Jak sama zdůrazňovala: „*Není malé literatury a není malých spisovatelů, pokud se umí podat (a prodat...)*“

Jitka Růžičková-Hronová,
(studium 1980/85, zaměstn. FFUK 1985/1996)

S paní Krijtovou a panem docentem Janotou jsme se jako studenti po ukončení studia každoročně scházeli a tato setkání se stala jakousi jistotou našeho života – že totiž to pouto přátelství a důvěry, které vzniklo na fakultě, trvá a dál se rozvíjí. Ve smutné době normalizace byla opora vědět, že je tu někdo dobrý a slušný, kdo na vás myslí a koho můžete považovat za staršího přítele. Taková paní Krijtová byla – samozřejmě to musím jedním dechem říci také o profesoru Přemyslu Janotovi.

Paní Krijtové si vážím také jako člověka, který dokázal být v obtížné době mnohostranně tvůrčí – jako překladatelka, autorka dějin literatury a spisovatelka.

Na její počest bych rád teď citoval krátkou básničku od Constantijna Huygense, jejího oblíbeného básníka, v jejím překladu, která se myslím hodí i na ni:

TEGEN DE STROOM

*Gij vraagt, hoe ik zo veel gedicht heb, en geschreven,
Door al de bezigheid daar men mij lang in zag?
Wil de mens niet altoos al wat hij niet en mag?
Had ik meer tijd gehad, ik had veel min bedreven.*

PROTI PROUDU

*Ptáte se, jak jsem moh' básnit a tvořit denně,
Při vši své činnosti, v níž kdekdo mě tu vidá?
Člověk chce přece vždy, co se mu zapovídá.
Kdybych měl času víc, dělal bych mnohem méně.*

Ruben Pellar

MILÍ ČTENÁŘI,

následující text byl vlastně míněn jako naše gratulace pro paní Krijtovou k jejím osmdesátým narozeninám. Dovolujeme si ho zde otisknout jako vyznání našeho obdivu k té malé velké paní a poděkování osudu za to, že nám ji přivedl do cesty.

Jana Pellarová, Praha, září 2014

Vážená paní docentko, Drahá naše paní Olgo,

Lidský život je někdy podivně záluďný a plný naschválů.

My všichni, kdo jsme prošli Vašima laskavými rukama vysokoškolského pedagoga, dobře víme, že jsme se ve Vás setkali s jednou z pokračovatelek silné generace českých literárních vědců, historiků a lingvistů, jako byli pánové a dámy Fischer, Trnka, Kalda, Goldstücker, Trost, Faltová, Polišínský, Janota – řada těch jmen by mohla být mnohem delší, ale Vaše v ní nesmí chybět.

Proto je skoro až paradoxem, že místo toho, abychom ve Vás dnes ctili v první řadě literární historičku a největšího

znalce nizozemské literatury u nás, oslavujeme Vás především tak, jak Vás díky Vaší práci, významným oceněním a dokonce i rytířským řádům zná celá kulturní veřejnost: jako překladatelku.

Ospravedlňuje nás snad jen Vaše neuvěřitelná pile a nasazení v tomto směru – z bibliografie Vašich překladů by se mohlo zdát, že překládáte zhruba od doby, kdy jste se jako malá holčička naučila psát.

A proto vezte:

Od těch dob, kdy nás jako *Thalassa* do Prahy zlákala *Vějička* studia na Karlově univerzitě, a my, dřívější *Dívky s rudými vlasy* a vyhlášení *Ženojedi*, jsme vylezli ze všech koutů naší země jako *Skřeti z podsvětí*, nedali jsme na žádné *Fámy* a řeči o *Zatmění mozku*, sebrali jsme odvahu jako *Tonek z Napoleonovy armády* a *Vlakem setrvačností* se vydali z našich *Výstrkovů* poznávat jazyk a zvyky země *Sýra*. A nebyla to ovšem žádná *Klukovská hra*!! Studium nizozemštiny bylo přímo *Atentátem* na naši pohodlnost, byl to náš *Křest ohněm*.

Díky Vám se nám však tento jazyk a literatura s ním spojená staly osudem,

naší *Nádhernou vadou*.

Pracovala a žila jste vždy ne za *Dvě ženy*, ale alespoň za deset.

Se životem jste se vždy dokázala poprat jako *Gladiátor*, ale pro své studenty jste vždy byla *Dobromilou Cituplnou*.

Vaše *Malé velké myšlenky* nás budou provázet celý život.

Děkujeme za všechno, co jste pro nás všechny kdy udělala a stále děláte.

Děkujeme, že jste.

S láskou Vaši (bývalí) studenti a studentky

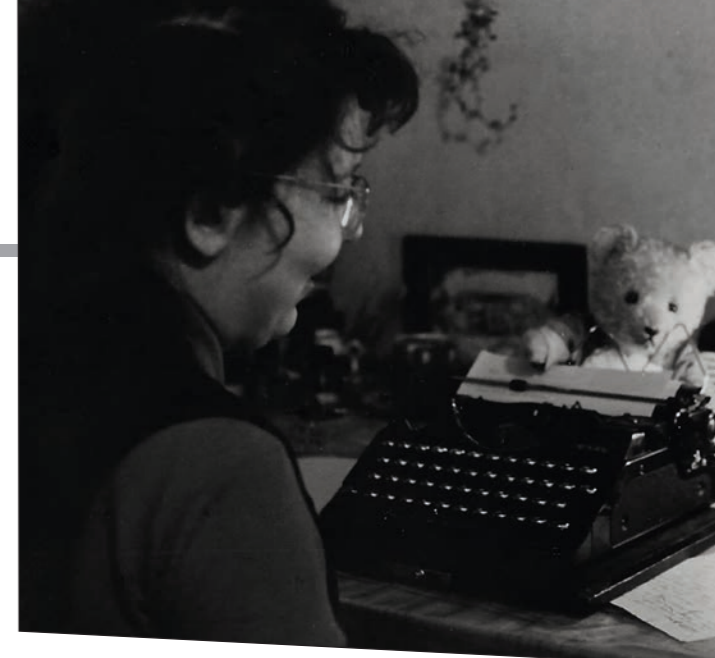
Petra Schürová
Jana Červenková-Klímová
Ladislav Říha
Ruben Pellar
Jitka Růžičková-Hronová
Veronika ter Harmsel Havlíková
Eva Giese-Vondřichová
Andrea Bednářová-Havličková
Jana Pellarová-Irmannová

a mnozí další...

In memoriam

FOTO'S uit het familiearchief

In memoriam Olga Krijtová

Op 7 november 2013 is Olga Krijtová overleden, neerlandica, vertaalster en erelid van Ne-Be. Olga Krijtová was gedurende vijftig jaar de centrale figuur van de Tsjechische neerlandistiek en vertaalster van bijna zestig Nederlandse boeken, maar ook schrijfster van kinder- en jeugdproza, auteur van een leerboek Nederlands, van academische tekstboeken en de eerste Tsjechische geschiedenis van de Nederlandse literatuur. Ze was een onvermoeibare promotor van Nederlandse en Vlaamse cultuur in Tsjechië en vooral een inspiratiebron en steun voor hele generaties nieuwe vertalers.

De vereniging Ne-Be heeft op 25 januari 2014 een herdenkingsnamiddag aan haar gewijd. Olga Krijtová werd herdacht door haar voormalige studenten en door leden van Ne-Be, die een terugblik wierpen op haar vijf decennia durende pedagogische carrière. In de vorm van een aantal korte herinneringen willen we graag samen met degenen die niet deel konden nemen nog een keer terugkeren naar deze uitzonderlijke vrouw, die een aantal generaties neerlandici niet alleen vakkundig, maar ook menselijk vormde.

De herdenkingsnamiddag werd mogelijk gemaakt dankzij flinke hulp van de familie Krijt, waarvoor onze grote dank.

Veronika ter Harmsel Havlíková

Bëhem interview s Wimem Hazeu
/ Tijdens interview met Wim Hazeu

Herinneringen aan onze docente Nederlands mevrouw Olga Krijtová

Aan het begin van mijn herinneringen merk ik op dat ik door mijn studie Nederlands in contact ben gekomen met Olga Krijtová.

Ik wilde oorspronkelijk aan onze faculteit Germaanse talen studeren, maar dat lukte niet en vervolgens studeerde ik Tsjechisch en filosofie.

Toch bleef ik voortdurend geïnteresseerd in de bestudering van talen.

In 1966 werd ik door mijn vriend uitgenodigd een cursus Nederlands bij te wonen. Ik was door deze taalcursus absoluut enthousiast, niet alleen door de manier van lesgeven maar ook door de persoonlijkheid van de docente, mevrouw Olga Krijtová.

Herinneringen aan Olga Krijtová

Mijn herinneringen aan onze docente Olga Krijtová zijn 45 jaar oud maar ook pas enkele maanden. Ik ben haar daar zeer dankbaar voor.

Wij waren de eerste gewone studenten van het vak Nederlands aan de letterenfaculteit in Praag. Het toelatingsexamen vond in de lente 1968 plaats – tijdens de Praagse lente. De sfeer was hoopvol, Europa lag aan onze voeten, de zee reikte ons tot aan de enkels. Augustus van dat jaar veranderde alles. We begonnen pas echt begin oktober op de faculteit. Daarvoor staaften we, vergaderden en bewaakten we de faculteit dag en nacht. Mevrouw Krijtová was destijds in Nederland, alle lezingen en werkcolleges kregen we van professor Janota, een uitstekend mens en docent. Pas later kwamen we te weten hoe de Krijten deze tijd beleefden: uit het boek van Hans Krijt Enkele reis Zaandam-Praag. Ons enthousiasme duurde nog enkele maanden maar toen werd het al duidelijk dat de normalisatie taai zou worden. We mochten niet alleen niet voor een studieverblijf naar Nederland reizen, we mochten ook al gedurende onze hele studie niet eenmaal voor een stage naar de DDR (ons tweede vak was Duits). Het lukte ons nog wel na het eerste jaar om met vakantie naar Nederland te gaan om daar voor een paar weken vakantiewerk te vinden. Daarom waren we erg blij dat Hans Krijt naar ons werkcollege kwam – een levende Nederlander in Praag was iets bijzonders. Helaas gebeurde dat maar heel zeldzaam en het meest in het geheim, want de aanwezigheid van “buitenlanders” uit Westerse landen was aan de

faculteit niet gewenst. Olga Krijtová vertelde ons hoe zij haar toekomstige echtgenoot de eerste keer niet zag maar hoorde: ze had zich tijdens haar studie ingeschreven voor het werkcollege Nederlands en kwam de eerste keer iets te laat, wat voor haar heel ongewoon was, misschien kon zij de collegezaal niet vinden, en toen ze stilletjes de deur opendeed, hoorde ze: “gggggggrachten gggggggraven”. Later ontmoetten we Hans Krijt bij de Krijten thuis, toen we daar om mij nu niet meer bekende reden een werkcollege hadden. Hij bracht ons thee en maakte ons aan het lachen met zijn grappige uitspraken. Hun zonen kenden we niet, slechts af en toe hoorden wij een enkel woordje over hen.

Het was geen gemakkelijke tijd, de leiding van de leerstoel germanistiek waartoe wij behoorden, was rood gekleurd en hield ons scherp in de gaten. Wij maakten het onze docenten Nederlands ook niet altijd gemakkelijk, niet door slechte studieresultaten, in dat opzicht waren we, denk ik, vrij acceptabel, maar af en toe weken we een beetje van de normale gewoontes af. Bijvoorbeeld toen we een schriftelijke eindtoets Duits moesten doen. Destijds kwamen we nog maar sporadisch naar de faculteit, we waren al met onze eindschiptie bezig en daarom hadden we de instructies op het prikbord niet gelezen. Zodoende kwamen we op dag D en uur U niet opdagen. Mevrouw Krijtová en profesor Janota moesten de een na de ander bellen, zelfs stuurden ze een taxi naar het studentenhuis. Het liep goed af, maar erg prettig was het niet. Als zij er niet waren geweest...

Na het bijwonen van een aantal sessies vroeg ik aan mevrouw de docente of ik Nederlands als derde vak zou kunnen leren. Mijn wens werd onmiddellijk ingewilligd.

Mijn heerlijke studie begon ik, samen met één enkele klasgenoot, Blanka, en onder begeleiding van docente O. Krijtová. Het was bijna een familiebijeenkomst en de studiesfeer was bijzonder.

De start van de studie was tijdens de Praagse Lente. Van die sfeer heb ik niet alleen geprofiteerd door die aangename studie, maar ook door contacten en bezoeken die ik aan Nederland en Vlaanderen heb gebracht. Mijn eerste bezoek vond plaats in 1966 en de jaren daarna hebben aanzienlijk bijgedragen tot mijn kennis van het Nederlands. De cursus zelf was prachtig en een deel ervan vond soms bijvoorbeeld plaats in het familieappartement in Smíchov.

Onze bijzondere betrekkingen met onze docenten gingen ook nog door nadat we waren afgestudeerd, in de loop van 40 jaar kwamen we haast elk jaar een keer samen. We nodigden hen dan uit en ze kwamen allebei. De laatste keer ontmoetten we elkaar vijf jaar geleden, voordat professor Janota overleed, mevrouw Krijtová kwam toen alleen niet, ze was zelf ook niet gezond en moest haar man verplegen. Vaak kwamen we in naar woning in de Slezská en later in de Korunní en we kwamen daar altijd weer opgewekt en gestimuleerd vandaan. Mevrouw Olga's brieven waren ook heel bijzonder, vaak voorzien van illustraties. Ik heb ze allemaal bewaard. Graag zou ik het over een ervan willen hebben, een die karakteristiek is voor haar vriendelijkheid en edelmoedigheid. Ongeveer twaalf jaar geleden vertaalde ik herinneringen van de journalist Dick Verkijk, een kennis van Olga en Hans, en ik vroeg Hans of hij mijn vertaling wilde doorlezen, met name de passages over de jaren veertig, om zo eventuele fouten te vinden. Hij stemde ermee in en ik nam de eerste, ruwe versie van mijn vertaling, ongecorrigeerd dus, naar hem mee. God mag weten waarom ik dat deed, dat mag een vertaler niet doen zomaar een halffabricaat uit handen geven. Maar het gebeurde. Hans Krijt vond alles best, maar ook Olga las de eerste pagina's en voegde er enkele notities aan toe, soms twee keer onderstreept, soms met een uitroepteken. Geen verwijt, alleen maar constateren maar wel met de nodige nadruk. En om ervoor te zorgen dat ik eens diep bij mezelf te rade ging, was de brief niet op de gewoonlijke wijze gedateerd, zoals bijvoorbeeld 12 april, maar er stond boven: LELIJK

Zelfs na de onaangename ontwikkelingen in onze maatschappij na 1968 duurde het plezier in mijn studie voort, tot 1970. Na mijn afstuderen bleef ik in contact met Olga Krijtová tot 2013.

Met mijn kennis van de Nederlandse taal kon ik onder het vorige regime toeristen uit Nederland en België begeleiden en daardoor heb ik veel contacten opgedaan. Na de omwenteling in 1989 richtte ik mijn eigen reisbureau op, dat tot op de dag van vandaag bestaat.

Ik wil me mijn docente, mevrouw Olga Krijtová, graag blijven herinneren en haar gedenken.

Ladislav Říha

WOENSDAG (in het Tsjechisch de benaming voor Aswoensdag).

Op 29 januari 1969, dus zo'n 45 jaar geleden, ontving Olga Krijtová in Den Haag de Martinus Nijhoffprijs en in haar dankwoord (te lezen in Hans Krijts herinneringen in Enkele reis Zaandam-Praag) zei ze onder andere:

“Toen ik het verblijdende maar ook verbluffende nieuws voor het eerst hoorde, raakte ik eerst een beetje in paniek en mijn eerste reactie was: dat moet een vergissing zijn, er zullen toch wel andere mensen zijn die daar meer voor in aanmerking komen. (...)”

Een baanbreker ben ik zeker niet. Kon ik maar tenminste beweren dat ik de prijs verdien voor het bevorderen van de Nederlandse letterkunde in mijn land. Maar eerlijk gezegd: dat doel heb ik primair nooit voor ogen gehad. Ik heb altijd eerder aan de lezers in mijn eigen land gedacht: ik wilde ze gewoon blij maken met boeken die ik te mooi vond om onvertaald te laten. (...) Kon ik maar zeggen dat ik voor mijn ‘harde zwoegen’ voor de prijs in aanmerking kwam. Maar eerlijk gezegd – het vertalen is voor mij doorgaans een vreugdevolle bezigheid. Een soort bezetenheid misschien, waar ik echter niet graag van zou worden genezen...”

Petra Schürová, 25 januari 2014

Het estafettestokje overdragen – herinneringen aan Olga Krijtová

Ik studeerde Nederlands in de jaren 1972–1977. In die tijd was het studeren van Westerse talen nogal paradoxaal. Je mocht bijna nooit naar Nederland of Vlaanderen. Het was een klein wonder om een levende Nederlander in Tsjechoslowakije te ontmoeten. Een paar van zulke wonderlijke momenten hebben we met Hans Krijt meegemaakt, die een paar keer door Olga naar onze les in de Celetná-straat werd meegebracht. Daar vielen we niet zo op. Het was al een kleine ondermijnende activiteit om naar de Nederlandse ambassade te gaan.

Desondanks of juist daarom vonden we deze kleine, bijzondere Westerse taal zo spannend, zodat we hem allemaal – we waren allemaal meisjes – als ons hoofdvak kozen en Duits als bijvak.

Ik zou graag in mijn verhaal een paar herinneringen willen ophalen.

De eerste is uit onze studietijd en betreft de vertaalwerkcolleges. In het boek *Uitnodiging tot de praktijk van het vertalen* besteedt Olga aan dit vertaalexperiment een heel hoofdstuk. Ze schrijft daarin onder andere het volgende:

“Omdat de vertaalworkshops toen niet verplicht waren en op het dieptepunt van de totalitaire periode plaatsvonden, was het nodig ze bij een bepaalde organisatie onder te brengen. De workshops vonden dus plaats onder de vleugels van de vertaalwerkcolleges van de Bond van de Tsjechoslowaaks-Sovjetvriendschap, de SČSP, en daarna van de Bond van de Socialistische Jeugd, de SSM.”

Olga koos voor de vertaalworkshop in het vierde en vijfde jaar het boek van Tonke Dragt *Torenhoog en mijlen breed*, dat dan in het Tsjechisch bij de uitgeverij Svoboda onder de naam *Planoucí lesy Venuše* (1979) was verschenen. We hebben met het boek inderdaad aan de door de Bond van de Tsjechoslowaaks-Sovjetvriendschap georganiseerde wedstrijd deelgenomen. Waarom per se door de Bond van de Tsjechoslowaaks-Sovjetvriendschap? Misschien – behalve om bovenvermelde reden – ook wel omdat de inwoners van Venus die de gedachten konden lezen van de onderzoeker Igor een Oost-Europese taal spraken die erg op het Russisch leek. De tweede uitgave van het redelijk populaire boek verscheen in 2006 bij de uitgever Triton.

Olga schreef ons – haar studenten – vaak brieven. Met zo'n brief heeft ook mijn volgende herinnering te maken, die Olga's eigenschap om iedereen en alles te willen begrijpen weergeeft. Na het oprichten van de website *iliteratura* werden onder de vertalers in Nederland en Tsjechië een paar keer opinies over vertalen uitgewisseld. We kregen toen van Olga de volgende brief:

“We (Hans en ik) kregen te horen dat er op www.iliteratura.cz een artikel van Magda Hübllová stond. Mijn man en ik kunnen echter op onze oude geërfde computer hoe langer hoe minder ‘computeren’, laat staan ‘googelen’, laat staan ‘internetten’ en ‘e-mailen’, omdat onze machine steeds trots in het Nederlands meldt: ‘Schijf vol’. Om de bovenvermelde reden kan ik me dus niet bij de discussie aansluiten, omdat ikzelf in de T602 schrijf. Onze machine is net zoals de Hussieten niet te verslaan, maar helaas is deze tekstverwerker niet compatibel met welk verstandigs dan ook. En daarom heb ik besloten jullie allemaal op de oude, vertrouwde manier een brief te schrijven.(...) Jullie hebben (goddank) ieder je eigen stijl, ieder je eigen stem, ieder je school (niet alleen iedere vertaalster, maar ook iedere vertaler, omdat niet alleen vrouwen vertalen, maar ook mannen, en die lees ik ook met bewondering). Jullie verrijken allemaal de Tsjechische literatuur. Jullie zouden heus soms bijeen moeten komen om over alles te praten. Het is mogelijk dat er sommige misverstanden ontstaan zijn doordat jullie elkaar niet kennen. Jullie hoeven elkaar daarbij niet te sparen met kritische woorden, maar van aangezicht tot aangezicht zullen jullie ze sneller accepteren, omdat het gevoel van bedreiging afgezwakt wordt. Over alles praten, dat betekent alles begrijpen (het is niet nodig om te vergeven).”

Mijn laatste herinnering betreft het Leerboek Nederlands - de zogenaamde ‘Annie’. Het verscheen eerst als syllabus en in 1995 als leerboek. De volgende uitgave wilde Olga echter niet meer voorbereiden. Het zou aangepakt moeten worden door iemand die jonger is, zei ze tegen de uitgever. Ik bood haar aan dat ik de nieuwe uitgave zou voorbereiden. In oktober 2005 heb ik van haar een brief gekregen, waaruit ik de volgende zinnen aanhaal:

“Het ontroert me dat hetzelfde gaat gebeuren als tientallen jaren geleden toen ik naar mijn al gepensioneerd docent professor Trnka toe kwam en hem aanbod om zijn net voor de oorlog verschenen Leerboek Nederlands om te werken. De professor, met wie ik tot zijn allerlaatste dag een bijzonder goede verhouding had, zei dat ik mijn eigen leerboek zou kunnen schrijven. Ik vroeg hem of ik dan zijn methode, de zogenaamde short steps zou mogen gebruiken. Zoals ik al zei, het ontroert me, dat het estafettestokje van toen weer doorgegeven wordt – dat een oeroud leerboek weer door een voormalige studente omgewerkt wordt.”

Met het motto van het estafettestokje, dat voor Olga heel veel betekende en dat ze vaak noemde, wil ik mijn herinneringen aan haar afronden.

Jana Červenková-Klímová

“Tegen de stroom”

Als ik een herinnering moet ophalen aan docente Krijtová – verder zal ik haar “mevrouw Krijt” noemen – moet ik eerst iets zeggen over de historische situatie tijdens onze studie.

De periode van onze studie (1968–1973) was er een van steeds voortschrijdende “normalisatie”, na de inval van de legers van de socialistische staten in de Tsjecho-Slowaakse Republiek, toen de oorspronkelijke hoop van het jaar 68 steeds minder werd en het leven steeds grijzer en uitzichtlozer werd.

Dat was ook merkbaar op de faculteit. De Karelsuniversiteit was een beetje een middelbare school aan het worden. Wij studeerden bijvoorbeeld Duits door artikelen uit de Österreichische Volksstimme, het orgaan van de communistische partij van Oostenrijk, te analyseren. Bij Duitse letterkunde besteedden we bijvoorbeeld twee semesters aan het onderwerp “Marx en Engels en de letterkunde”.

Mannelijke studenten mochten geen baard dragen – een van mijn medestudenten verliet hierom zelfs de faculteit. Naast de vakdisciplines studeerden we ook zulke mooie vakken als marxisme-leninisme, de geschiedenis van de arbeidersbeweging en economie – al had ons jaar toch nog een beetje het geluk daaraan te ontkomen. Studieverblijven in het kapitalistische buitenland bestonden niet of waren zeer kort – een van mijn medestudenten was toch zo gelukkig om één week in Nederland te mogen doorbrengen.

Het vak Nederlands had als voordeel dat het bezocht werd door een kleine groep studenten – twaalf – en dat deze groep slechts twee docenten had: mevrouw Krijt en de heer Přemysl Janota.

Ik moet toegeven dat ik geen enthousiast neerlandicus of germanist was. Ik wilde toen namelijk niet taalkundige worden, maar houtsnijder – wat ik echter tot opluchting van alle ware kunstliefhebbers niet ben geworden.

In onze kleine groep ontstond iets wat in de grote groepen bij andere talen – Engels, Duits of Frans – waarschijnlijk niet kon ontstaan: een sfeer van vriendschap en vertrouwen, niet alleen tussen de studenten onderling, maar ook jegens onze beide docenten. Al discussieerden we niet veel over politiek (dat was niet bijzonder raadzam), voelden we dat we allemaal in hetzelfde schuitje zaten. Wat mevrouw Krijt betreft, ook al had ik jegens haar als pedagoge zekere reserves – zij had bijvoorbeeld volgens mij als docente wel wat strenger mogen zijn – waardeerde ik bijzonder haar inzet voor het vak en haar politieke moed: zij trad uit de communistische partij, al bleef ze,

denk ik, in haar hart in feite een idealistisch socialiste, maar ze werd geen voorstander van het kapitalisme, waarschijnlijk ook niet na 1989.

Mevrouw Krijt had een echte menselijke belangstelling voor haar studenten, een die ook spreekt uit haar brieven aan hen. Ikzelf heb er ook een paar mogen ontvangen. Zoiets deed geen van onze andere docenten en ik weet deze brieven pas na jaren echt op waarde te schatten.

Wij, de studenten van ons jaar, kwamen met mevrouw Krijt en docent Janota elk jaar na het einde van het studiejaar bijeen en deze bijeenkomsten werden een soort zekerheid in ons leven, namelijk dat de band van vriendschap en vertrouwen die op de faculteit ontstaan was, voortduurde en zich steeds verder ontwikkelde. In de treurige tijd van de normalisatie was het een steun om te weten dat er iemand was die goed en integer was, die aan je dacht en die je kon beschouwen als een oudere vriend. Zo iemand was mevrouw Krijt – natuurlijk moet ik dit ook in één adem over professor Janota zeggen.

Ik waardeer mevrouw Krijt ook als iemand die in een moeilijke tijd en belast met vele plichten, in staat was om veelzijdig en creatief te zijn: als vertaalster, als auteur van een literatuurgeschiedenis en als schrijfster.

Ik zou hier graag ter ere van haar een kort gedichtje plaatsen dat op haar van toepassing is. Het is van Constantijn Huygens, haar lievelingsdichter.

TEGEN DE STROOM

*Gij vraagt, hoe ik zo veel gedicht heb, en geschreven,
Door al de bezigheid daar men mij lang in zag?
Wil de mens niet altoos al wat hij niet en mag?
Had ik meer tijd gehad, ik had veel min bedreven.*

PROTI PROUDU

*Ptáte se, jak jsem moh´ básnit a tvořit denně,
Při vši své činnosti, v níž kdekdo mě tu vidá?
Člověk chce přece vždy, co se mu zapovídá.
Kdybych měl času víc, dělal bych mnohem méně.*

Ruben Pellar

Doe daar niet al te ingewikkeld over!

Olga Krijtová heeft samen met Přemysl Janota mijn relatie tot het Nederlands fundamenteel gevormd en beiden werden sindsdien mijn grote voorbeelden, zowel bij mijn werk als in menselijke zin. Na mijn vertrek van mijn werkplek wegens zwangerschapsverlof en mijn terugkeer naar Zuid-Bohemen heb ik met beiden regelmatig gecorrespondeerd, met name per brief. Tot Olga Krijtová heb ik me in het pre-internet tijdperk menigmaal gewend met vragen over het vertalen.

Haar antwoorden begonnen meestal als volgt: 'Ik zou het zus doen; als u het preciezer wilt (maar dat is niet nodig); wellicht is het eenvoudiger om (als u dat wilt); wat minder precies is, maar wel leesbaarder; ik zou daar wellicht dat zetten; wat nodig is voor de helderheid (als u wilt); zo kan het, maar u kunt het ook speelser doen; misschien kunt u het daar zo doen (maar dat hoeft u niet); beslist u zelf maar, beide hebben zo hun voordelen en charmes e.d.' Daarna volgden altijd verklaringen en allerlei mogelijke oplossingen. Soms schetste ze daarbij ter illustratie hoe een bepaald ding eruitzag. 'Ik kies soms zelfs een emotioneel equivalent om zo op gelijk niveau te zijn met de auteur,' schreef ze mij. 'Het lastigste is om uit drie geschikte mogelijkheden de leukste uit te kiezen.' Ter illustratie neem ik de vrijheid om voor u een kort voorbeeldje uit onze briefwisseling te geven dat betrekking heeft op de vertaling van Parochie in de Peel van Toon Kortooms.

"Gewogen en te licht bevonden" is een citaat uit de Profetie van Daniël, hoofdstuk 5, vers 27. Ik heb alleen de Kralice-bijbel en daar staat dat. "Tekel, zvážen jsi na váze (gewogen op de weegschaal), a nalezen jsi lehký (en te licht bevonden)." Alleen wie weet dat tegenwoordig nog?

Vraag: 'Ik weet niet wat ik met de citaten van Franciscus van Assisi aan moet. Wat moet ik doen als ik mijn nu gekozen vertaling te stijfjes vind?' Antwoord: 'Ik zou het niet mogen zeggen, maar doe daar niet al te ingewikkeld over. Vertaal het op uw eigen manier, volg uw intuïtie. Ziet u, ik geef u even dat citaat van Daniël ("Gewogen en te licht bevonden") ter overweging. Bij een wetenschappelijke tekst zou je er een authentieke vertaling van moeten maken, maar in belletristiek klinkt dat vaak nogal houterig. De lezer zegt dan: "Wat heeft de vertaalter daar nu van gebrouwen: 'gewogen op een weegschaal'? Wordt iemand soms anders op een zeef gewogen?" Zo'n lezer snapt niet dat dit pleonasme een authentiek citaat uit de bijbel is. Vertaalt u dus Franciscus maar volgens uw eigen intuïtie en zoek niet verder: "Kwel uw hoofd niet met geploeter", zoals die

arme middeleeuwse dichters dat deden. Ik ben blij dat u plezier hebt bij het vertalen, dan wordt het ook een plezier bij het lezen.'

Vraag: '...een schooltje of een gebouwtje van het Wit-Gele kruis of wat dan ook...' Antwoord: 'In Holland heb je een hele zeelt aan liefdadigheidsinstellingen voor de gezondheidszorg, daar heb je ook het Witte Kruis en ik geloof ook de Blauwe Maan o.i.d. Die verkleinwoorden geven aan dat het om een god-weet-wat voor schooltje gaat, dus die term "god-weet-wat voor" voor "wat dan ook" is helemaal raak.'

'Ik keek naar de kloosterkledij van franciscanen oftewel de orde van de blote voeten. Die uitdrukking met die "blote voeten" zou u er ergens in moeten knallen, die klinkt lief. Ze dragen een pij met een puntkap, van een mutsje is geen sprake. Bij een kardinaal heet zo'n mutsje een kalotje (voor zover hij geen hoed draagt als alternatieve hoofdbedekking). Ik weet niet of dat "keppeltje" van hem nog een speciale benaming heeft, maar om te voorkomen dat u weer te diep gaat graven: Gebruik maar "mutsje" of "puntkap" (puntkap komt in de tekst niet voor, maar die kan ook van je hoofd glijden, dus waarom niet.) Een beetje halsstarrig heb ik u ook "mutsje" voorgesteld, zo een dat in het Frans "capot" wordt genoemd, maar ik wist dat die term wat al te riskant was. In het Tsjechisch verklarend woordenboek wordt daarnaar verwezen: een mantel met capuchon, marketentsters droegen vroeger zo'n "capo", maar dan was het eerder een kapoethoedje dat vrouwen droegen: dus puntkap, capot, capuchon, kapoethoedje... ik zou voor 'puntkap' kiezen, ik zou het erop wagen.'

'Als iemand te getrouw vertaalt, voelt dat moeizaam aan. In elke vertaling blijft iets wat anders is in de brontekst en toch is het een goede, getrouwe vertaling... Zoveel hoofden, zoveel zinnen oftewel zoveel vissen zoveel vinnen, hoewel correct zou zijn: Kolik hlav, tolik rozumů (zoveel hoofden, zoveel verstandige mensen), maar dat rijmt niet.'

Olga Krijtová was een bewonderenswaardige neerlandica en een bewonderenswaardig mens. Ze was iemand die in alles en iedereen juist die boven aangehaalde voordelen en charmes zocht. Zelf benadrukte ze: 'Er bestaat geen kleine literatuur en er zijn geen kleine schrijvers, zolang ze zich kunnen laten presenteren (en produceren)...'

Jitka Růžičková-Hronová
(Vertaling: Kees Mercks)

BESTE LEZERS,

De volgende tekst was oorspronkelijk bedoeld als onze felicitatie met de tachtigste verjaardag van mevrouw Krijtová. We zouden het graag hier willen plaatsen als blijk van onze grote bewondering voor deze kleine-grote dame en uit dankbaarheid dat we haar hebben mogen leren kennen.

Jana Pellarová, Praag, september 2014

Geachte mevrouw de docente, Beste mevrouw Olga,

Een mensenleven is soms merkwaardig bedrieglijk en vol obstakels.

Iedereen van ons die door u liefdevol onder hogeschoolse, pedagogische handen is genomen, weet heel goed dat wij in u een voortzetter hebben leren kennen van een sterke generatie Tsjechische literaire wetenschappers, historici en taalkundigen zoals de heren en dames Fischer, Trnka, Kalda, Goldstücker, Trost, Faltová, Polišínský of Janota – deze namenlijst zou nog veel langer kunnen zijn, maar uw naam mag daar zeker niet op ontbreken.

Daarom is het bijna zelfs paradoxaal dat wij – in plaats van u primair te huldigen als literair historicus en onze grootste deskundige op het gebied van de Nederlandse literatuur – u in dit belangrijke jubileumjaar vooral feliciteren zoals u dankzij uw werk, voornamelijk onderscheidingen en ridderordes door het brede culturele publiek wordt gezien: als vertaalster.

Wij zijn hiertoe wellicht slechts gerechtigd door uw ongehoofde ijver en inzet. De bibliografie van uw vertalingen zou de indruk kunnen wekken dat u al begon te vertalen om en nabij het moment dat u als klein meisje schrijven leerde.

Weet daarom:

Vanaf de tijd dat *Het dwaallicht* van de studie op de Karelsuniversiteit ons als *Thalassa* naar Praag lokte en wij – de voormalige *Meisjes met het rode haar* en vermaarde *Vrouweneters* – als *Moergrobber* uit alle hoeken van het land tevoorschijn kwamen, sloegen we geen acht op de *Geruchten* over vermeende *Hersenschimmen*, hebben moed gevat als *Toontje Poland* en begaven we ons met de *Trein der traagheid* uit onze *Waidorpen* op weg om de taal en gewoontes van het land van *Kaas* te leren. En dat was zeker geen *Jongensspel*!! De studie van het Nederlands was een regelrechte *Aanslag* op ons gerieflijke leventje. En *Dat is waar*.

Dankzij u werd deze taal met de betreffende literatuur ons noodlot, ons *Schitterend gebrek*.

U werkte en leefde niet slechts voor *Twee vrouwen*, maar minstens voor tien.

U wist altijd strijd te leveren als een *Gladiator*, maar voor uw studenten bleef u toch *De moeder* – niet alleen van *David S.* maar van ons allemaal.

Uw *Ideeën* zullen ons ons hele leven vergezellen.

Bedankt voor alles wat u voor ons allemaal gedaan hebt en nog steeds doet.

Bedankt dat u er bent.

Veel liefs van uw (voormalige) studenten en studentes,

Petra Schürová

Jana Červenková-Klímová

Ladislav Říha

Ruben Pellar

Jitka Růžičková-Hronová

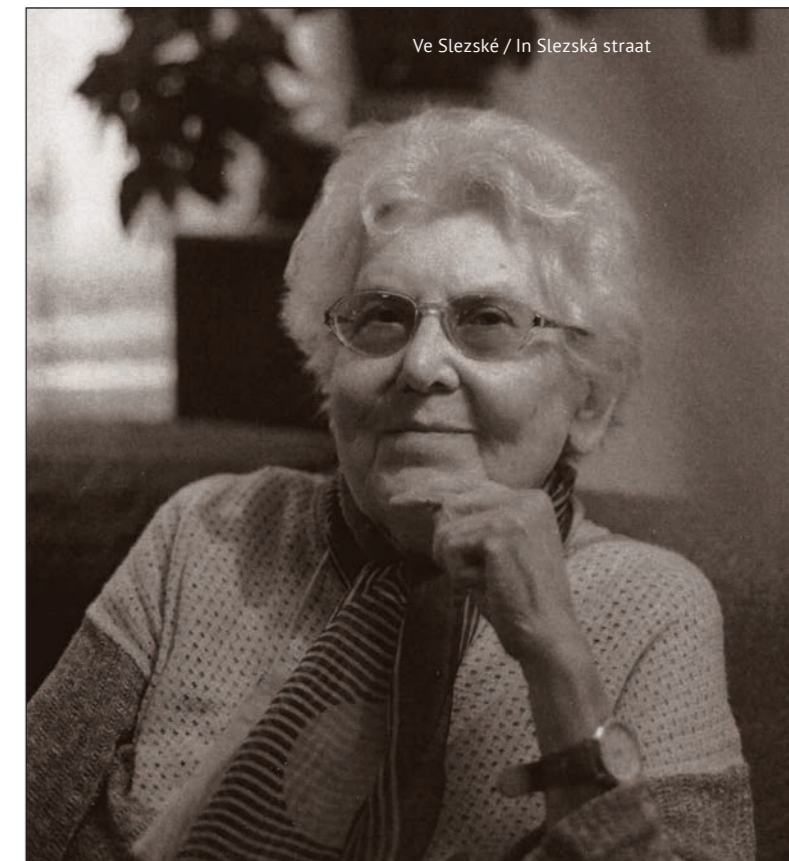
Veronika ter Harmseel Havlíková

Eva Giese-Vondřichová

Andrea Bednářová-Havlíčková

Jana Pellarová-Irmannová

en vele anderen ...

Ve Slezské / In Slezská straat

Obálka nizozemského vydání Babičky, nakladatelství Ad. Donker / Omslag van de Nederlandse uitgave van Babička, uitgeverij Ad. Donker

Nadace

Jednoho dne v roce 2002 se víceméně náhodně ocitla skupina cestovatelů tváří v tvář Guttfreundově plastice babičky s dětmi v Babiččině údolí. Byli jsme v místech, kde vyrůstala žena, která se ve 33 letech stala autorkou knihy vydané poprvé v roce 1855 a následovně ještě více než třístokrát, ve více než 25 překladech. Knihy jménem Babička, která bohužel ještě není k dostání v nizozemštině. O dva roky později byla založena nadace, která si dala za cíl nizozemský překlad realizovat. Ve výboru byli Jacques Duivenvoorden, Kees a Paulien Plaisier, Marijke van Dorst, Dagmar Stiebral a Lenka Bottema-Kolegarová. Páli jsme si přivést na svět pěkně ilustrované vydání.

Nizozemský překlad Babičky

Kees Mercks, foto: P. Plaisier

Bylo třeba seznámit publikum s neznámou knihou od neznámé autorky, a proto jsme zorganizovali řadu popularizačních akcí na téma autorky a knihy. Vytvořili jsme vlastní webové stránky a začali s převážně roční frekvencí vydávat bulletin pro mecenáše a sympatizanty. Projevilo o nás zájem několik nizozemských a vlámských měst s družebními svazky v Česku, ve kterých jsme uspořádali přednášky, výstavy a další akce.

Na případné nizozemské vydání nebyly bohužel jen pozitivní ohlasy. Mladší Češi si často skepticky kladli otázku: „Proč by si Holanďan chtěl tu knihu přečíst?“ Pro nadaci byla kniha především cestou za poznáním do časů dávno minulých, přivádějící prostřed-

TEXT Pauline Plaisier

PŘEKLAD Sylva Alderliesten

nictvím poutavého vyprávění k životu lidí a události z těch časů. Spisovatelka Božena Němcová (1820-1862) je z mnoha důvodů košatá osobnost, stejně jako doba, ve které žila.

V roce 2010 věc došla tak daleko, že jsme ve vydavatelství Ad. Donker objevili nadšení pro věc a pokus o dofinancování projektu. Velvyslanec ČR v Nizozemsku Jaroslav Horák napsal doporučující dopis, Ministerstvo kultury ČR a nizozemský Letterenfonds nám slíbili dotaci. Když se přidalo několik vydatných sponzorů a desítky dárců, dovedla nadace počátkem roku 2014 projekt ke zdárnému konci.

Překlad je dílem Keese Merckse, autorem ilustrací je Vladimír Tesař.

První exemplář byl slavnostně předán velvyslanci ČR Jaroslavu Horákovi 15. července 2014, v přítomnosti vydavatele, překladatele a mnohých dárců a sponzorů. S ohledem na česko-nizozemský charakter události pronesl velvyslanec projev v češtině, o překlad do nizozemštiny se postarala Anna van Buuren:

Babička

Tak abych pravdu řekl, je to pro mě mimořádný a krásný okamžik držet v ruce klenot české klasické literatury přeložený do nizozemštiny. Rád bych touto cestou vyjádřil nejen velký dík, ale současně

Výbor nadace Babička v rezidenci velvyslanectví ČR v Den Haagu, 15. července 2014 / Het bestuur van de Stichting Babička op 15 juli 2014 in de residentie van de Tsjechische ambassade te Den Haag.

Zleva doprava / van links naar rechts: Paulien Plaisier, Jacques Duivenvoorden, Lenka Bottema-Kolegarová, Kees Plaisier, Marijke van Dorst, Dagmar Stiebral, foto: Atie Postma

i upřímný obdiv všem, kdo se nevzdali a kdo přes všechny nepříznivé okolnosti dovedli vydání Babičky v Nizozemsku do úspěšného konce, ať již mám na mysli předsedu nadace Babička pana Duivenvoordena, manžele Plaisierovy nebo překladatele Keese Merckse.

Pro mě osobně znamená Babička především moje dětství. Jednak to v dobách mé školní docházky byla povinná četba, jednak jedna z mých oblíbených knížek, k níž jsem se vždy rád vracel. Ve škole jsme se pak učili, že to není román, ale povídka, která má dvě části – první popisuje příjezd babičky a druhá život na venkově během čtyř ročních období až do babiččiny smrti.

V příběhu vystupuje, kromě ústřední postavy babičky Magdalény Novotné, řada dalších osob, zejména Barunka, vnučka babičky, která je autobiografickým ztvárněním samotné spisovatelky Boženy Němcové, dále pak její sourozenci a rodiče, zámecká kněžna a její schovanka, dva místní myslivci a tzv. bláznivá Viktorka se svým tragickým osudem.

Němcová psala Babičku v době, která byla pro ni velmi těžká, neboť jí zemřel nejstarší syn Hynek a Němcová sama žila

v chudobě a v neutěšeném manželství. V myšlenkách se proto vracela do doby, kdy je člověk nejšťastnější - do svého dětství - a v příběhu si ji logicky idealizovala.

Nutno však zdůraznit, že většina postav příběhu reálně existovala, i když jejich skutečné osudy byly poněkud jiné.

Třeba Barunka Prošková, ve skutečnosti Panklová. Již víme, že má představovat Boženu Němcovou. Podle příběhu se narodila ve Vídni a pak se s rodiči přestěhovala do Ratibořic ve Východních Čechách. Avšak některé prameny uvádějí, že ve skutečnosti byla Barunka nelegitimním potomkem samotné zámecké kněžny Wilhelminy Zaháňské (de Sagan), která ji ze společenských důvodů neuznala a dítě dala na vychování pěstounům Panklovým. Tím pádem zůstává i samotný původ Boženy Němcové trochu tajemný.

Rovněž bláznivá Viktorka skutečně existovala. I ona, stejně jako její literární postava, utekla z domova za vojákem, porodila nemanželské dítě, duševně onemocněla a toulala se po lesích. Na rozdíl od povídkového příběhu ji však nezabil blesk, ale dožila se požeňnaného věku 76 let a zemřela stářím.

Ale zpátky k Babičce. Toto dílo vyšlo poprvé v roce 1858 v češtině i v němčině a nebylo ilustrováno. Od té doby vyšlo mnohokrát a bylo přeloženo do řady

jazyků (francouzština, angličtina, italština, španělština, ruština, maďarština, slovenština, slovinština, bulharština, rumunština, japonština, polština, portugalština, čínština, finština, estonština, litevština, ukrajinština, dánština a nyní nizozemština).

V průběhu času se našla i řada ilustrátorů, kteří Babičku opatřili mnoha ilustracemi. Jmenoval bych Adolfa Kašpara, Zdeňka Buriana a právě Vladimíra Tesaře, jehož půvabné ilustrace naleznete v nizozemském vydání.

Babička se také dočkala několikerého dramatického zpracování pro divadlo a dvou verzí filmových. První z r. 1940 v černobílém provedení a druhé, v nezapomenutelné televizní dvoudílné verzi z r. 1971. Je pro nás velká čest, že dnes mezi námi je i tehdejší představitelka dětské role babiččiny vnučky Adélky Lenka Kolegarová, která žije v Nizozemsku.

Závěrem zbývá jen dodat, že přeji všem hodnotné čtenářské zážitky, a vyslovit přání, aby si Babička našla své věrné čtenáře i v Nizozemsku, tak jako si je našla v Čechách.

O překladu (Kees Mercks)

„Babička je klenot české literatury 19. století, ale zároveň se bohužel po druhé světové válce stala součástí kánonu této

Velvyslanec ČR v Nizozemsku pan Jaroslav Horák a zaměstnankyně ambasády paní Anna van Buuren-Pačesová během úvodní řeči / De ambassadeur van Tsjechië Jaroslav Horák met de ambassademedewerkster Anna van Buuren-Pačesová tijdens de introductiere, foto: Atie Postma

až detektivní úsilí. Naštěstí se víceméně všechno podařilo uspokojivě vyřešit.

Kniha je tedy hotová, opatřená nádhernými Tesařovými ilustracemi, možnost jejich užití byl jeden z raných úspěchů nadace. Překlad Grootmoeder/Babička se v současné podobě stal též klenotem s výjimečným dvojjazyčným titulem, jaký vídáme u čínských knih. Je mi potěšením, že vás s knihou mohou seznámit.“

Kees Mercks poděkoval kolegyni Magdě van Duijkeren a členům výboru nadace Babička Lence Bottema a Dagmar Stiebrala za „pročtení“ překladu.

Jedna z oblíbených pasáží překladatele je návštěva u paní kněžny, úryvek následuje:

Před zámkem seděli dva premovaní sloužící, z každé strany dveří jeden; ten vlevo měl složené ruce na klíně a chystal lelky; ten vpravo měl složené ruce přes prsa a zevloval Pánubohu do oken. Když pan Prošek k nim došel, pozdravili ho po německu, každý jiným přízvukem. Předšň byla vyložena mramorovými dlaždicemi, uprostřed stál vkusně pracovaný kulečník. Okolo zdí stály na zelenomramorových podstavcích bílé sochy sádrové, představující mytologické osoby. Čtvero dveří vedlo do panských pokojů. U jedněch seděl v lenošce komorník v černém fraku; spal. – Do té síně vedl pan Prošek babičku s dětmi. Komorník slyšel šust, trhl sebou; vida ale pana Proška, pozdravil a ptal se, jaká záležitost pána do zámku přivádí.

„Paní kněžna přála si, aby ji tchyně moje s dětmi dnes navštívila. Prosím, pane Leopolde, ohlaste je,“ pravil pan Prošek. Pan Leopold vyhrnul obočí, pokrčil ramenoma rka: „Nevím, bude-li je chtít přijmout, je ve svém kabinetu, pracuje. Mohu je ale ohlásit.“ Vstal a volným krokem vešel do dveří, u nichž byl seděl. Za chvíli vrátil se, a nechav dvěře otevřené, pokynul

s milostivou tváří, aby vešli. Pan Prošek šel zpět a babička s dětmi vstoupila do skvostného salónu. V dětech se tajil dech, nožky jim sklouzaly na podlaze hladké co led. Babička byla jako u vidění, rozmýšlela se, má-li slápnout na ty protkávané koberece. „Je toho věčná škoda,“ povídala si. Než co dělat, ležely všude a pan komorník také po nich chodil.

Ilustrace - Vladimír Tesař

Nizozemské vydání je opatřeno ilustracemi českého malíře Vladimíra Tesaře (1924 - 2008). Byly součástí vydání Babičky z let 1979, 1984 a 1989.

Umělec v rámci příprav navštívil Babiččino údolí ve Východních Čechách a putoval po stopách Boženy Němcové údolím řeky Úpy do Ratibořic, prošel cestu do školy v České Skalici a poutní cestu do poutních míst Malé Svatoňovice a Vambeřice. Prostudoval historické dokumenty a vyhledával informace o změnách ohledně budov a krajiny. Chtěl se tak seznámit s krajem, na nějž měla Božena Němcová tak pěkně vzpomínky z mládí, jež jí poskytovaly později značnou útěchu. Z putování se vrátil se stovkami skic, které dále rozpracoval v ateliéru.

Babička není jediné dílo Boženy Němcové. Spisovatelka sbírala lidové pohádky, psala krátké příběhy a články o místech, kde pobývala, také se zachovala bohatá korespondence. Vše stojí za další prozkoumání, nadace Babička rozhodně neřekla poslední slovo.

www.babicka.nl

Publikační detaily: 1. vydání, 288 stran, 210x285 mm, vázaná kniha s přebalem, ilustrovaná, cena: €27,50, ISBN: 978 90 6100 694 7 NUR 342.

www.uitgeverijdonker.nl

JOSEF HELLICH: Božena Němcová, 1845

NE - BE 2014

77

Literatuur

TEKST Pauline Plaisier

Božena Němcová's Babička in Nederlandse vertaling

jaarlijkse nieuwsbrief voor donateurs en belangstellenden. Ook was er belangstelling uit enkele Nederlandse en Vlaamse stedenbanden waar lezingen, tentoonstellingen etc. georganiseerd konden worden.

Helaas reageerde niet iedereen positief op een mogelijke Nederlandse vertaling. Door de jongere Tsjechische mensen werd het idee vaak met scepsis ontvangen: “Waarom zou een Nederlander dit boek willen lezen?” Voor de Stichting is het boek vooral een ontdekkingsreis in een lang voorbij tijd waarin door de boeiende verteltrant mensen en hun belevenissen tot leven gewekt zijn. De schrijfster Božena Němcová (1820-1862) is om vele redenen een boeiende persoonlijkheid, evenals de periode in de geschiedenis waarin ze leefde.

In 2010 was het zover dat er in uitgeverij Ad.Donker een enthousiaste uitgever gevonden werd en geprobeerd kon worden een aanvullende financiering te vinden. Ambassadeur Jaroslav Horák schreef een mooie aanbevelingsbrief, het Tsjechische Ministerie van Cultuur en het Nederlandse Letterenfonds zegden een subsidie toe. Met enkele flinke sponsors en de tientallen donateurs van de Stichting was het begin 2014 zover dat het boek klaar was.

De vertaling was in handen van Kees Mercks en de illustraties zijn van Vladimír Tesař.

Op een bijzondere bijeenkomst op 15 juli werd het eerste exemplaar overhandigd aan de Tsjechische ambassadeur Jaroslav Horák, in aanwezigheid van de uitgever, de vertaler en veel van de donateurs en sponsors. Vanwege de Tsjechisch-Nederlandse aspect van deze dag hield de ambassadeur zijn toespraak in het Tsjechisch, de Nederlandse vertaling was van Anna van Buuren:

Babička (Jaroslav Horák)

Het komt recht uit mijn hart als ik u zeg dat het voor mij een bijzonder mooi moment is om de Nederlandse vertaling van een juweel van de Tsjechische klassieke literatuur in mijn hand te houden. Het is mij een genoegen op deze manier niet alleen mijn grote dank te uiten, maar ook tegelijkertijd mijn oprechte bewondering uit te spreken voor het doorzettingsvermogen van diegenen die ondanks alle tegenvallers de uitgifte van Babička in Nederland tot een goed einde hebben gebracht en ik bedoel natuurlijk de voorzitter van de Stichting Babička de heer Duivenvoorden, de heer en mevrouw Plaisier en de vertaler de heer Mercks.

Voor mij persoonlijk is Babička vooral een dierbare jeugdherinnering. Babička

was op school verplicht leesvoer en één van mijn lievelingsboeken, die ik telkens weer aan het herlezen was. Op school hebben wij geleerd dat het geen roman is, maar een verhaal in twee delen. Het eerste deel is de aankomst van *babička* en het tweede deel gaat over het dorpse leven in vier jaargetijden, tot aan de dood van *babička*.

Naast het hoofdpersonage *babička*, Magdalena Novotná, zijn er in dit boek de volgende personages: op de eerste plaats Barunka, kleindochter van *babička* die de autobiografische verpersoonlijking is van de schrijfster Božena Němcová zelf. Verder haar broers en zusters, de kasteelvrouw met haar pleegdochter, twee plaatselijke boswachters en de dwaze Viktorka met haar tragische lot.

Božena Němcová schreef *Babička* in een zeer moeilijke periode van haar leven; haar oudste zoon Hynek was overleden en zij leefde in armoede en had een ongelukkig huwelijk. Daarom gingen haar gedachten terug naar de meest gelukkige tijd van haar leven: naar haar kinderjaren die zij natuurlijk heeft geïdealiseerd.

Men moet wel benadrukken dat de meeste personages in het boek echt bestaan hebben, alhoewel hun echte lotgevalen iets anders waren. Wij weten nu dat bijvoorbeeld Barunka Prošková, in het echt Panklová, de autobiografische verpersoonlijking van Božena Němcová is. Volgens het verhaal is zij geboren in Wenen en is zij later met haar ouders verhuisd naar Ratibořice in Oost-Bohemen. Maar sommige bronnen vermelden dat Barunka in werkelijkheid een onechte dochter was van de kasteelvrouw Wilhelmina Zaháňská (Sagan), die haar door haar afkomst niet heeft kunnen erkennen en haar aan de pleegouders Pankl heeft afgestaan. Zo blijft de achtergrond van Božena Němcová zelf een beetje geheimzinnig.

Ook de dwaze Viktorka heeft echt bestaan. Zij ontvluchtte, net als haar lite-

raire personage, haar huis voor een soldaat en kreeg met hem een onecht kind, werd psychisch ziek en heeft door de bossen gezworven. In tegenstelling tot het verhaal is ze niet door blikseminslag gedood maar is ze op 76-jarige leeftijd door ouderdom gestorven.

Maar terug naar *Babička*. Dit literaire werk werd in 1858 zonder illustraties uitgegeven in het Tsjechisch en in het Duits. Later is *Babička* in meer talen verschenen (in het Frans, Engels, Italiaans, Spaans, Russisch, Hongaars, Slowaaks, Sloveens, Bulgaars, Roemeens, Japans, Pools, Portugees, Chinees, Fins, Ests, Litouws, Oekraïens, Deens en nu ook in het Nederlands).

In de loop van de tijd hebben verscheidene illustratoren *Babička* geïllustreerd. Ik noem in dit verband Adolf Kašpar, Zdeněk Burian en ten slotte Vladimír Tesař, wiens lieflijke illustraties u in deze Nederlandstalige uitgave van *Babička* terugvindt.

Babička is ook diverse malen dramaturgisch verwerkt voor theater en twee keer verfilmd. De eerste keer in 1940 in zwart-wit en de tweede keer in een onvergetelijke televisieversie in twee delen in 1971. Het is voor ons dan ook een eer dat vandaag onder ons ook de toenmalige vertolkster van het kleinkind van *babička*, Adélka, is: de in Nederland woonachtige Lenka Kolegarová.

Rest mij tot slot hieraan toe te voegen dat ik iedereen veel leesplezier toewens, en ik hoop dat *Babička* in Nederland een trouwe lezerskring krijgt, zoals zij die ook in Tsjechië heeft gevonden.

Over de vertaling (Kees Mercks)

“*Babička* is een monument van de Tsjechische literatuur van de 19de eeuw, maar is helaas ook na WO-II deel geworden van de canon van die literatuur en op de verplichte leeslijst geplaatst. Dat is het

ergste wat een boek kan overkomen, want dat wekt wrevel en afkeer bij de potentiële lezers. Dat is heel jammer, want het boek heeft een bijzondere schoonheid. Toen de Stichting me vroeg het te vertalen, heb ik meteen ja gezegd. Als vertaling was het geen eenvoudige opgave in verband met al die bijzonderheden van de vroege 19de eeuw: het aflopend feodale stelsel met de hele organisatie van het land. De adel bezat nog steeds de sleutelposities in de economie en politiek. Het land vormde eigenlijk een lappendeken van adellijke landgoederen met een eigen interne structuur. Er zijn wat dat betreft behoorlijk wat verschillen met de Nederlandse situatie. Ook de adellijke titels verschillen soms. Zo is voor de Tsjechen ‘paní kněžna’ een begrip met een duidelijke gevoelswaarde, terwijl wij bij ‘mevrouw de vorstin’ vooral aan Juliana denken, een koningin, een trapje hoger dus, of aan een jongere telg van de Oranjes. Zo zijn er ook heel wat verschillen in aankleding, meubilering, gebruiken bij feestdagen, oude zegswijzen. Voor een Tsjech hebben de ‘truhla’ en ‘almara’ ook zo’n extra gevoelswaarde, waar het Nederlandse ‘dekenkist’ en ‘kledingkast’ die niet hebben. De vele gebruiken in het huishouden of rond een trouwerij, oude ambachten en seizoensfeestdagen hebben het nodige naspeurwerk gevergd. Alles is echter zo goed en zo kwaad als het ging opgelost.

Nu is het boek klaar, compleet met de fraaie illustraties van Tesař, waar de stichting al vroeg beslag op had weten te leggen. De vertaling Grootmoeder/*Babička* is zoals het nu voor ons ligt, eveneens een monumentaal werk geworden. Vrij uniek is de tweetalige titel, zoals dat ook in het Chinees gedaan wordt. Ik verheug me erop dat u er nu ook kennis mee kunt maken.”

Kees bedankte zijn collega Magda van

Duijkere en de *Babička*-bestuursleden Lenka Bottema en Dagmar Stiebral, die zijn vertaling “meegelezen” hebben.

Een van zijn favoriete fragmenten uit het verhaal betreft het bezoek van *babička* aan de vorstin; hieronder volgt een stukje van het begin:

“Voor het kasteel zaten twee gegalonneerde lakeien, aan elke kant van de deur een; die links zat met zijn handen gevouwen op schoot en staarde voor zich uit; de ander rechts had zijn armen voor zijn borst gekruist en koekeloerde bij de Lieve Heer door de ramen. Toen meneer Prošek bij hen aankwam, groetten de lakeien hem in het Duits, elk met een ander accent. De vestibule was belegd met witte marmertegels, in het midden stond een smaakvol bewerkte biljarttafel. Langs de muren stonden op groenmarmere sokkels witte gipsbeelden die mythologische figuren voorstelden. Een viertal deuren leidde naar de adellijke vertrekken. Bij een zat een kamerheer met een zwarte frak aan in een leunstoel; hij sliep. Meneer Prošek bracht grootmoeder en de kinderen juist naar dat vertrek. Toen de kamerheer geruis hoorde, schrok hij wakker; toen hij echter meneer Prošek zag,

groette hij hem en vroeg hem welke aangelegenheid meneer naar het kasteel voerde.

‘Mevrouw de vorstin heeft de wens geuit dat mijn schoonmoeder en kinderen vandaag een bezoek bij haar brengen. Wilt u zo vriendelijk zijn, meneer Leopold, ze aan te kondigen?’ vroeg meneer Prošek. Meneer Leopold fronste de wenkbrauwen, haalde de schouders op en zei: ‘Ik weet niet of zij hen wel wil ontvangen, ze is in haar kabinet en zit daar te werken. Maar ik kan hun komst wel melden.’ Hij stond op en liep met trage tred de deur door, waarnaast hij terug en de deur open latend wenkte hij met een hautain glimlachje op zijn gezicht dat ze binnen mochten komen. Meneer Prošek liep terug en grootmoeder en de kinderen betraden een schitterende pronkkamer. De kinderen stokte de adem in de keel en hun voetjes gleden uit over de vloer die zo glad als ijs was. Grootmoeder dacht dat ze droomde en wist niet goed of ze wel die bont geweven tapijten mocht betreden. ‘Dat is eeuwig zonde,’ vond ze. Maar ja, wat kon je eraan doen, ze lagen overal en de kamerheer liep er ook overheen.”

Illustraties Vladimír Tesař

Voor de Nederlandse uitgave is gebruik gemaakt van de illustraties van de Tsjechische kunstenaar Vladimír Tesař (1924-2008). Zijn illustraties kennen we uit Tsjechische edities van *Babička* uit 1979, 1984 en 1989.

Om zich voor te bereiden op deze uitgaven bezocht hij de ‘Grootmoedervallei’ in Oost-Bohemen en wandelde in Božena’s voetsporen door de vallei van de rivier de Úpa naar Ratibořice, volgde de weg naar school in Česká Skalice en volgde de route naar de vroegere bedevaartplaatsen Svatoňovice en Vamberice. Ook bestudeerde hij documenten over die tijd en zocht hij informatie om er achter te komen wat er sinds Božena’s jaren veranderd was aan gebouwen en landschap. Hij wilde de regio leren kennen waaraan Božena zulke fijne jeugdherinneringen had en die haar in moeilijker tijden troost verschaften. Hij kwam naar huis met honderden schetsen die in zijn atelier verder werden uitgewerkt.

Babička is niet het enige werk van Božena Němcová. Ze verzamelde volksprookjes en schreef korte verhalen en artikelen over haar woonplaatsen en reizen; ook haar uitgebreide briefwisseling is bewaard gebleven. Allemaal zeer de moeite waard om verder te onderzoeken. De stichting *Babička* is dus nog niet uitgepraat.

www.babicka.nl

De gegevens: 1ste druk, 288 blz., 210x285 mm, gebonden met stofomslag, geïllustreerd, prijs: €27,50, ISBN: 978 90 6100 694 7 NUR 342.

www.uitgeverijdonker.nl

Bohumil Hrabal
 U Zlatého Tygra, 1985
 Foto: Hana Hamplová
 new-york.czechcentres.cz

Literatura / Literatuur

Knihy Bohumila Hrabala v nizozemském překladu Boeken van Bohumil Hrabal in Nederlandse vertaling

ALLE VERTALINGEN Kees Mercks, tenzij anders vermeld

Al te luide eenzaamheid [Příliš hlučná samota]

BERT BAKKER 1988

Adagio lamentoso

SIGNUM 1989, BIBLIOFIELE UITGAVE

Gekortwiekt [Postřižiny]

BERT BAKKER 1991

Het stadje waar de tijd stil is blijven staan

[Městečko, kde se zastavil čas]

BERT BAKKER 1993

De tedere barbaar

[Něžný barbar]

BERT BAKKER 1994

Verschoven zelfportret

(omvat de romans *Trouwpartijen thuis* [Svatby v domě], *Vita nuova* en *Kaalslag* [Proluky])

BERT BAKKER/PROMETHEUS 2000

De toverfluit

[Kouzelná flétna]

(omvat diverse verhalen*)

BERT BAKKER/PROMETHEUS 2002

Verpletterde schoonheid

(omvat de romans *Zwaarbewaakte treinen* [Ostrře sledované vlaky], *Al te luide eenzaamheid* [Příliš hlučná samota], *Ik heb de koning van Engeland bediend* [Obsluhoval jsem anglického krále] en het gedicht *Adagio lamentoso*)

BERT BAKKER/PROMETHEUS 2002

Harlekijntjes miljoenen [Harlekýnovy milióny]

BERT BAKKER/PROMETHEUS 2004

Praagse ironie

(omvat diverse verhalen**)

PROMETHEUS 2008

Drie rabiante legendes

[Slavná Wantochova legenda, Křtiny, Intimní toaleta žen]

MOLDAVIET 2, VOETNOOT, AMSTERDAM/ANTWERPEN 2008 + NAWOORD

Danslessen voor gevorderden [Taneční hodiny pro starší a pokročilé]

vertaald door Marie Roelofsen

UITGEGEVEN IN EIGEN BEHEER, 2009

'Legende over de bloedmooie Julinka'

[Legenda o krásné Julince]

bibliofiele uitgave

PEGASUS 2013, BIBLIOFIELE UITGAVE

'Praag, stad van verborgen infarcten', 'Pogrom'

[Praha, město utajených infarktů, Pogrom]

in TSL (Tijdschrift voor Slavische literatuur) 64 (mei 2013)

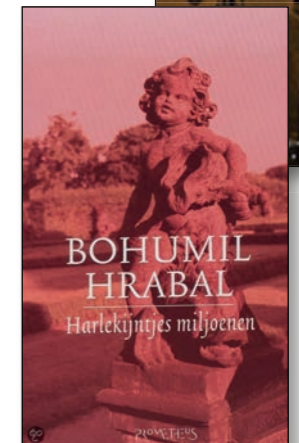
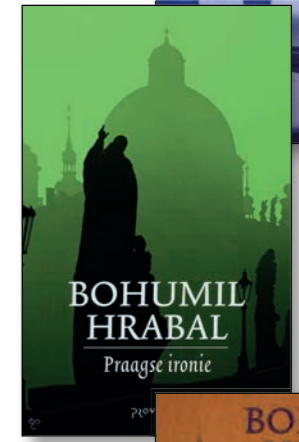
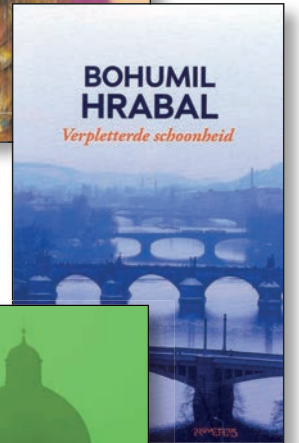
'Het witte paardje'

[Bílý koníček]

in TSL (Tijdschrift voor Slavische literatuur) 68 (oktober 2014), vertaald door Petr Hora in het kader van de Hrabal-vertaalwedstrijd

* Jarmilka [Jarmilka] • De beeldschone Poldi [Krásná Poldi] • Schizofreen evangelie [Schizofrenické evangelium] • Mooipraters [Pábitelé] • Cafeteria De Wereld [Automat Svět] • Kafkade [Kafkárna] • De dood van meneer Baltisberger [Smrt pana Baltisbergra] • Romance [Romance] • De doorgetrapte trom [Prokopnutý buben] • De toverfluit [Kouzelná flétna] • De novemberorkaan [Listopadový uragán]

** Wie ik ben [Kdo jsem] • Waarom ik schrijf [Proč píšu] • Kaïn [Kain] • Autootje [Autíčko] • Publiekelijk zelfmoord [Veřejná sebevražda] • Totale angsten [Totální strachy]

Kryštof Krijt, Pieter J. Goedhart
Nakladatelství Lidové noviny, 2014

Literatura

Sýrové pivo

aneb *Překvapivé česko-nizozemské souvislosti*

Na počátku roku 2014 vydalo Nakladatelství Lidové noviny knihu *Sýrové pivo* o někdy i překvapivých česko-nizozemských souvislostech. Ve změní letopočtů, se kterými jsou různorodé souvislosti spojeny, občas hrají roli i „čtyřkové“ roky, a tak rok 2014 přinesl i různá česko-nizozemská výročí. Mezi nimi i výročí stoletá.

Česká Maffie v Rotterdamu

V roce 2014 si svět kromě čtvrtstoletí od pádu Berlínské zdi a tedy konce války studené také připomenul, že před sto lety vypukla válka „velká“. Její začátek zavedl dva významné Čechy do Rotterdamu, přístavního města, které bylo spolu s celým Nizozemskem neutrálním ostrůvkem v rozválčené Evropě.

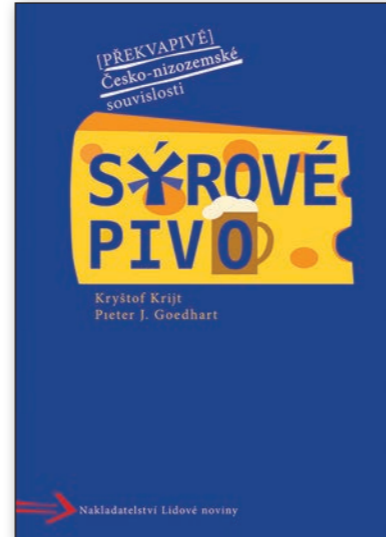
Kubistického malíře Emila Fillu a jeho manželku Hanu začátek války zastihl v Paříži, kde měli pronajatý ateliér. Vyděšení nepřátelskou atmosférou mobilizovaného města se rozhodli pro útěk do neutrální Belgie. Ale i tam je válka dostihla, když německá vojska neutralitu porušila, aby získala průchod do Francie. A tak se manželé Fillovi vydali dále na sever a dorazili do neutrálního Nizozemska. Zakotvili v Rotterdamu, v primitivním hotelu v ulici Schiedamsche dijk, „ulici námořnických barů, hospod, brlohů, ulici podezřelých individuů a pouličních holek, ulici hanby, nejskandálnější ulici v Rotterdamu a celém Holandsku vůbec“, jak později vzpomínal Emil Filla, který paradoxně právě v tom prostředí prožíval snad nejšťastnější a nejplodnější období své umělecké tvorby.

V říjnu roku 1914 neměli manželé Fillovi ani tušení, že jen o pár set metrů dál Tomáš Garrigue Masaryk učinil důležité

kroky na cestě ke vzniku samostatného československého státu. Masaryk do Rotterdamu přijel 14. října a ubytoval se v pokoji číslo 106, v prvním poschodí hotelu Weimar na nábřeží Haringvliet, u mostu Spanjaardsbrug. V tomto pokoji se setkal se skotským novinářem a bohemistou Robertem Wiliamem Seton-Watsonem a během dvou dní s ním tajně prohodil možné důsledky porážky spojenců Rakousko-Uherska a Německa. Z trosk monarchie by mohl povstat nový československý stát, sestávající z Čech, Moravy, Slezska, Slovenska a na východě Podkarpatské Ukrajiny. Seton-Watson zapracoval výsledky rozhovoru do memoranda, určeného ministrům zahraničí Francie, Anglie a Ruska.

Filla se o Masarykových plánech dozvěděl až o rok později, když v nizozemských novinách *De Telegraaf* narazil na doslovně otištěný *Manifest českého zahraničního komitétu proti Rakousku*. „Co nyní žádáme je úplně nezávislý česko-slovanský stát“. Filla, který v té době už bydlel v Amsterdamu v ulici Egelantiersgracht, ve které podle některých historiků pár století před ním bydlel i Komenský, hned poslal Masarykovi zprávu, že „četl v Holandsku manifest a že se dává k dispozici ve

TEXT Kryštof Krijt, Pieter J. Goedhart

všem“. Masaryk obratem odpověděl a oznámil příjezd „našeho společného přítele“, který měl vést další jednání. Tím společným přítelem se ukázal být Edvard Beneš. Účelem jeho cesty do Nizozemska bylo vybudovat znovu řádné spojení mezi zahraničním a domácím protirakouským odbojem, pro který se vžil původně ironicky míněný název Maffie. Beneš přijel do Amsterdamu s přesvědčením, že je „nevyhnutelně třeba, neviditelně zařídit cestu přes Holandsko“, a požádal Fillovy o pomoc. Ti se rozhodli, že úlohu kurýra na sebe vezme Hana. Akce se zdařila, i když cesta do Prahy a zpět trvala několik měsíců. A tak se manželé Fillovi stali *Hlídkou české mafie v Holandsku*, jak Filla později nazval své vzpomínky na konspirační práci, sepsané spolu s Janem Hajšmanem.

Fillovi zůstali hlídkou Maffie v Nizozemsku až do konce války. Scénář, Masarykem osnovaný v hotelu Weimar, se uskutečnil. Rakousko-Uhersko a Německo byly poraženy a 14. října 1918, na den přesně čtyři roky po svém příchodu do Rotterdamu, byl Masaryk jmenován do čela prozatímní československé vlády. O „*povstání v Praze 28. října*“ se Fillovi dozvěděli z nizozemských novin. Radoval se s nimi i jejich nizozemský domácí: „*Jste svobodní! Vy si to teď zařídíte, jak to má být! U vás to bude lepší jak u nás! Nejlepší na celém světě!*“ Fillu to trochu vyvedlo z míry: „*Dosud jsme hleděli na Holandsko jako vzor v mnohém. Tak to má být! Kdybychom my to tak měli!*“ A náhle dějiny skýtají šanci, si to skutečně tak, nebo dokonce ještě lépe zařídit.

Čechonizozemský fotbalový trenér

Začátkem července 2014 uplynulo čtyřicet let od snad nejdramatičtější porážky v nizozemské sportovní historii. Příčinila se o ni západoněmecká jedenáctka ve finále mistrovství světa ve fotbale v červenci roku 1974. Nizozemsko hrálo na šampionátu zdaleka nejlepší fotbal a ve finále se hned v první minutě dostalo do vedení, ale nakonec prohrálo 2:1. Nizozemské mnichovské trauma spatřilo světlo světa. Když 8. července 2014 Německo v semifinále mistrovství světa ve fotbale rozdrtilo Brazílii a nizozemská jedenáctka o den později nastoupila k semifinále s Argentinou, vypadalo to, že se konečně naskytne příležitost s traumatem skoncovat. Jenže Argentina semifinále vyhrála, a tak odvěta za mnichovskou porážku a titul mistrů světa nizozemským fotbalistům stále chybí.

Zeptejte se Nizozemce, kdo byl trenérem národního mužstva na tom slavném mistrovství světa v roce 1974 a odpověď bude s největší pravděpodobností: Rinus Michels. A mnozí k tomu dodají „Generál“, jak se v Nizozemsku Michelsovi, jednému z nejslavnějších nizozemských trenérů, přezdívalo.

Hotel Weimar

před 2. světovou válkou
/ voor de Tweede
Wereldoorlog

v roce 1940 po
bombardování
/ in 1940 na
bombardement

dnes / vandaag

Přísně vzato je ta odpověď nesprávná. Nebyl to „Generál“, ale „Doktor“. Tak se přezdívalo Františku Fadrhoncovi, narozenému před sto lety, v prosinci 1914 v Nymburku. Rinus Michels byl těsně před mistrovstvím jmenován „supervizorem“ a nesl v této roli konečnou odpovědnost. Ale „supervizorem“ mohl být jedině díky skutečnosti, že se mužstvo Oranje, poprvé od roku 1938, úspěšně kvalifikovalo na mistrovství světa. Mužem, který provedl nizozemské mužstvo řadou kvalifikačních utkání, byl právě František Fadrhonc. I během mistrovství světa seděl na lavičce. Oficiálně ještě stále jako trenér národního mužstva, v praxi jako asistent Rinuse Michelse. Po skončení mistrovství dostali oba královské vyznamenání.

František Fadrhonc uprchl z Československa po komunistickém převratu v roce 1948 a dostal se přes Rakousko do Nizozemska. Ve městě Tilburg se stal trenérem mužstva Willem II, jež pod jeho vedením v roce 1952 vyhrálo nizozemskou ligu. Podařilo se to ještě jednou v roce 1955, v první sezoně, kdy se v Nizozemsku hrál fotbal profesionálně.

Nizozemské fotbalové dějiny na českého trenéra vzpomínají s úctou. Zavedl novátorské tréninkové metody, při nichž se co nejvíce trénovalo s míčem. Používal systém 4-2-4 dávno před tím, než se s ním proslavila na mistrovství světa v roce 1958 Brazílie. Byl hnací silou při zřízení prvního nizozemského internátu pro mladé fotbalisty.

Mnozí, kteří se s Fadrhonce za své kariéry setkali, mají na tohle svérázného Čecha pěkné vzpomínky. Také Johan Crujff, který k popularitě Nizozemska ve světě možná přispěl více než větrné mlýny, sýr a dřeváky dohromady: „*Od první chvíle na mě působil příjemně a sympaticky.*“ Tou první chvílí bylo těžké období v životě desetiletého Johana. Právě mu zemřel otec. Společně s Johanovým bratrem Hennym je vzal k sobě rodinný přítel Arend van der Wel, útočník SC Enschede. Bratři spolu chodili na tréninky klubu a běhali pro míče, které skončily za brankou. Fadrhonc, tehdejší trenér SC Enschede, jim dokonce občas dovolil, aby si při tréninku zahráli! To byla pro mladého Crujffa nezapomenutelná zkušenost.

O mnoho let později se Fadrhonc, už naturalizovaný Nizozemec, stal trenérem národního mužstva a postaral se o to, aby vrcholoví nizozemští hráči znovu projevíli zájem o hraní v Oranje. Johan Crujff na to později vzpomínal: „*To byla pokaždé znovu zvláštní zkušenost. Každý internacionál se v té době rád vracel do národního mužstva. Nejen proto, aby si zahrál na nejvyšší úrovni, ale také aby zase pár dní pobyl s doktorem Františkem Fadrhonce. Jak živé to bylo v mužstvu, se ukázalo, když se objevily náznaky, že by se Královský nizozemský fotbalový svaz rád Fadrhonce zbavil. Před utkáním v Řecku jsme se proto rozhodli k protestní akci. Zahráli jsme jeden z nejlepších zápasů a smetli Řecko s výsledkem 5:0, abychom jasně dokázali, že to děláme kvůli našemu trenérovi. Signál směrem k svazu byl jasný a o odchodu Fadrhonce se už nemluvalo.*“

A tak Fadrhonc zůstal na lavičce i na tom mistrovství světa před čtyřiceti lety. Po turnaji odešel jako trenér do Řecka. V roce 1981 ho na Kypru skolila zástava srdce. Je pochován v brabantském Goirle. Královský nizozemský fotbalový svaz pojmenoval jeho jménem každoroční turnaj mládežnických týmů: Fadrhoncův pohár (Dr. Fadrhonc-toernooi). Johan Crujff ho v akci „Oranje století“ jmenoval jako jednoho z nejlepších trenérů národního mužstva 20. století. „*Také proto, že jako Nizozemec lépe než mnozí Nizozemci pochopil, jak je třeba vycházet s Nizozemci.*“ A v Deventeru nese náměstí s fotbalovým pláčkem pro mládež jeho jméno: Náměstí doktora Fadrhonce - het dr. Fadrhoncplein.

Kdo by si chtěl stoleté výročí příjezdu Tomáše Garrigua Masaryka a manželů Fillových do Rotterdamu připomenout

procházkou kolem památných míst, má trochu smůlu. Při německém bombardování Rotterdamu 14. května 1940 byl hotel Weimar zničen, a s hotelem zmizel i pokoj 106, který se po první světové válce nazýval Masarykovým pokojem a kde prý také visel prezidentův portrét. Také ulice Schiedamsche dijk v důsledku bombardování a následného požáru lehla popelem. A tak se návštěvník bude muset prozatím spokojit s posezením v tuctové restauraci, která stojí na místě kdysi honosného hotelu. Na důstojný památník a netuctovou českou restauraci snad ještě jednou dojde.

Kdo si ale chce připomenout sto let od narození Františka Fadrhonce, má více štěstí. Na webových stránkách www.dwalendoorbrabant.nl (toulky Brabantskem) lze najít celou jedenáctku lokalit, které jsou spojeny s životem jednoho z nejlepších českých fotbalových trenérů všech dob.

Zátiší Emila Filly / StillLeven van Emil Filla

Kryštof Krijt, Pieter J. Goedhart
Uitgeverij Lidové noviny, 2014

Literatuur

TEKST Kryštof Krijt, Pieter J. Goedhart

Kaasbier

oftewel *Verrassende raakvlakken tussen Tsjechië en Nederland*

Begin 2014 heeft de Tsjechische uitgeverij Lidové noviny het boek *Sýrové pivo* (Kaasbier) over soms verrassende raakvlakken tussen Tsjechië en Nederland uitgegeven. In de wirwar aan jaartallen die bij die verschillende raakvlakken een

rol spelen, komen ook jaartallen voor die op het cijfer 4 eindigen. En dus bracht het jaar 2014 ook verschillende Tsjechisch-Nederlandse jubilea. Er zitten ook honderdjarige jubilea bij.

Tsjechische Maffia in Rotterdam

In het jaar 2014 herdacht de wereld – naast een kwarteeuw sinds de val van de Berlijnse muur en daarmee het einde van de Koude Oorlog – dat honderd jaar geleden de “Grote Oorlog” begon. De aanloop tot die oorlog bracht twee belangrijke Tsjechen naar Rotterdam, de havenstad die met de rest van Nederland een neutraal eiland vormde in het door oorlog verscheurde Europa.

De kubistische schilder Emil Filla en zijn echtgenote Hana maakten het begin van de oorlog mee in Parijs, waar zij een atelier huurden. Geschrokken van de vijandige sfeer in de gemobiliseerde stad besloten ze te vertrekken naar het neutrale België. Maar ook daar werden ze door de oorlog ingehaald, toen de Duitse troepen de neutraliteit van het land schonden om zich toegang tot Frankrijk te verschaffen. Dus trok het echtpaar Filla verder noordwaarts en kwam in het neutrale Nederland aan. Ze vestigden zich in Rotterdam, in een primitief hotel aan de Schiedamsche dijk, “*de straat barstens vol zeelui, met cafés, met speelholen, de straat van verdach-*

te individuen en straatmeiden. De straat der schande, de meest verderfelijke straat van Rotterdam, en zelfs van heel Nederland”, zoals later opgetekend door Filla, die paradoxaal juist in deze omgeving wellicht de meest gelukkige en vruchtbare periode in zijn scheppend bestaan beleefde.

In oktober 1914 had het echtpaar Filla geen idee dat maar een paar honderd meter verderop Tomáš Garrigue Masaryk belangrijke stappen zette in het streven naar de vorming van een zelfstandige Tsjechoslowaakse staat. Masaryk kwam op 14 oktober aan in Rotterdam en nam zijn intrek in kamer 106 op de eerste verdieping van hotel Weimar aan het Haringvliet, bij de Spanjaardsbrug. In die kamer ontmoette hij de Schotse journalist Robert William Seton-Watson en besprak met hem gedurende twee dagen in het geheim de mogelijke consequenties van een nederlaag van de bondgenoten Oostenrijk-Hongarije en Duitsland. Uit de puinhopen van de dubbelmonarchie zou dan een nieuwe Tsjechoslowaakse staat kunnen ontstaan, bestaande uit Bohemen, Moravië, Silezië, Slowakije en het ten oosten daarvan gelegen Roethenië. Seton-Watson heeft de resultaten van de gesprekken vervat in een memorandum, bestemd voor de ministers van Buitenlandse Zaken van Frankrijk, Engeland en Rusland.

Filla kwam pas een jaar later achter Masaryks plannen, toen in De Telegraaf het *Manifest van het Tschechische Comité van Actie in het Buitenland* werd afgedrukt. “Wat wij thans eischen is: een volkomen onafhankelijke, tschecho-slavische staat”. Filla, die toen al in Amsterdam woonde, op de Egelantiersgracht, waar volgens sommige historici een paar eeuwen eerder ook Komenský heeft gewoond, berichtte Masaryk onmiddellijk dat “hij in Holland het manifest heeft gelezen en volledig beschikbaar is voor wat dan ook”. Masaryk antwoordde direct en kondigde de komst van “onze gezamenlijke vriend” aan die de zaken verder zou regelen. Die gezamenlijke vriend bleek Edvard Beneš te zijn. Hij kwam naar Nederland om een nieuwe betrouwbare verbinding tot stand te brengen tussen het binnenlandse en het buitenlandse anti-Oostenrijkse verzet dat, oorspronkelijk ironisch, als Maffia werd aangeduid. Beneš kwam naar Amsterdam in de overtuiging dat “het noodzakelijk is om een geheime route over Holland tot stand te brengen” en vroeg het echtpaar Filla om hulp. Besloten werd dat Hana de rol van koerierster op zich zou nemen. Het lukte, ook al nam haar reis naar Praag enkele maanden in beslag. Zo werd het echtpaar Filla *De Wacht van de Tsjechische Maffia in Holland*, zoals Filla later zijn herinneringen aan deze periode noemde, geschreven samen met Jan Hajšman.

Het echtpaar Filla vervulde die rol van de wacht van de Maffia in Nederland tot het einde van de oorlog. Het door Masaryk in hotel Weimar besproken scenario bleek werkelijkheid te worden. Oostenrijk-Hongarije en Duitsland werden verslagen en op 14 oktober 1918, op de dag exact vier jaar na zijn aankomst in Rotterdam, werd Masaryk de leider van de voorlopige Tsjechoslowaakse regering. Het nieuws over “de opstand in Praag op 28 oktober” vernam het echtpaar Filla uit de Nederlandse pers. Ook hun huisbaas deelde mee in de vreugde: “Jullie zijn vrij! En kunnen alles regelen, zoals het hoort! Het wordt bij jullie beter dan bij ons! Het beste van de hele wereld!” Het bracht Filla een beetje van zijn stuk: “Tot nu toe keken wij naar Nederland als een voorbeeld in vele opzichten. Zo moet het zijn! Als het bij ons ook zo zou kunnen!” En opeens biedt de geschiedenis de kans om het echt zo te regelen, of zelfs nog beter...

Een Tsjecho-Nederlandse voetbaltrainer

Begin juli 2014 was het veertigjarig jubileum van de wellicht meest dramatische nederlaag uit de Nederlandse sportgeschiedenis. Verantwoordelijk daarvoor was het West-Duitse elftal in de finale van het WK voetbal in juli 1974. Nederland speelde op dat toernooi verreweg het beste voetbal en kwam in de finale al in de eerste minuut op voorsprong, maar verloor uiteindelijk met 2-1. Het Nederlandse trauma van München was een feit. Toen op 8 juli 2014 Duitsland in de halve finale van het WK voetbal in Brazilië het thuisland vernederde en het Nederlands elftal een dag later tegen Argentinië aantrad, zag het ernaar uit dat er eindelijk een mogelijkheid zou komen om met het trauma af te rekenen. Maar de semifinalen werden door Argentinië gewonnen, en zo laat een revanche voor de nederlaag in München en de eerste wereldtitel voor Oranje nog op zich wachten.

Vraag aan een Nederlander wie de bondscoach was van dat Oranje op het befaamde WK van 1974 en het antwoord zal naar alle waarschijnlijkheid zijn: Rinus Michels. ‘De generaal’, zullen velen daaraan toevoegen. Strikt genomen is dat antwoord onjuist. Het was František Fadrhonc, ‘de doctor’, die honderd jaar geleden, in december 1914, is geboren te Nymburk in Tsjechoslowakije. Rinus Michels was vlak voor het WK aangesteld als ‘supervisor’ en droeg in die rol binnen de technische staf wel de eindverantwoordelijkheid. Maar de rol van eindverantwoordelijke op het WK heeft hij alleen kunnen vervullen dankzij het feit dat Oranje in de twee jaar daarvoor voor het eerst sinds 1938 een kwalificatie voor een WK succesvol had doorlopen. Het was František Fadrhonc die

het Nederlands elftal tijdens die kwalificatiereeks heeft geleid. Ook tijdens het WK zat hij op de bank. Formeel nog steeds als bondscoach, maar feitelijk als assistent van Rinus Michels. Beiden kregen ze na afloop van het WK een Koninklijke onderscheiding.

Fadrhonc ontvluchtte Tsjechoslowakije na de communistische machtsgreep in 1948 en kwam via Oostenrijk in Nederland terecht. Hij werd trainer van het Tilburgse Willem II, dat onder zijn leiding in 1952 de landstitel veroverde. In 1955 lukte dat nog een keer, in het eerste seizoen dat in Nederland betaald voetbal werd gespeeld. De voetbalgeschiedenis vermeldt veel positiefs over de Tsjechische trainer. Hij introduceerde vooruitstrevende trainingmethoden, waarbij zo veel mogelijk met de bal werd getraind. Hij paste het 4-2-4 systeem toe lang voordat Brazilië daarmee op het WK van 1958 succes oogstte. En hij was de drijvende kracht achter het oprichten van het eerste Nederlandse internaat voor jeugdvoetballers.

Velen die Fadrhonc in hun loopbaan zijn tegengekomen, bewaren warme herinneringen aan de markante Tsjech. Ook Johan Crujff, wiens bijdrage aan de populariteit van Nederland misschien groter is dan die van molens, kaas en klompen tezamen, was over hem te spreken: “Vanaf het eerste moment heb ik hem aardig en sympathiek gevonden.” Dat eerste moment was tijdens een moeilijke tijd in het leven van de tienjarige Johan. Zijn vader was net overleden. Samen met zijn broer Henny logeerde hij in Enschede bij een vriend van de familie, die in de voorhoede van SC Enschede voetbalde. De broers bezochten ook de trainingen en haalden dan de ballen op die achter het doel werden geschoten. Van Fadrhonc, destijds de trainer in Enschede, mochten ze zelfs soms meedoen met de partijtjes! Voor de jonge Crujff een onvergetelijke ervaring.

Jaren later werd Fadrhonc, dan al genaturaliseerd tot Nederlander, trainer van het Nederlands elftal. Het was aan hem te danken dat de topspelers weer interesse kregen voor

het spelen in het nationale elftal. Johan Crujff: “Dat was iedere keer opnieuw een bijzondere ervaring. Iedere international kwam in die tijd ook graag naar het Nederlands elftal toe. Niet alleen om op het hoogste niveau te kunnen presteren, maar ook om weer een paar dagen dr. František Fadrhonc mee te maken. Hoe dat leefde binnen de selectie bleek wel toen er signalen kwamen dat de KNVB van hem af wilde. Voor een uitwedstrijd tegen Griekenland besloten we daarom een unieke protestactie te houden. We speelden één van de beste interlands ooit, bliezen de Grieken met 5-0 van het veld en lieten duidelijk blijken dat we dit voor de coach hadden gedaan. Het signaal richting de voetbalbond was duidelijk en over het vertrek van František Fadrhonc werd niet meer gesproken.”

Dus zat Fadrhonc ook op de bank bij het befaamde WK, veertig jaar geleden. Na het toernooi vertrok Fadrhonc als trainer naar Griekenland. In 1981 overleed hij op Cyprus aan een hartaanval. Hij ligt in Nederland begraven in het Brabantse Goirle. De KNVB heeft een jaarlijks terugkerend toernooi voor jeugdteams naar hem genoemd: de Fadrhonc cup. Johan Crujff nomineerde hem in de verkiezing ‘Oranje van de Eeuw’ als een van de beste Oranje-bondscoaches van de twintigste eeuw. “Ook omdat hij als niet-Nederlander beter dan de meeste Nederlanders begreep hoe je met Nederlanders moest omgaan.” In Deventer draagt een voetbalplein voor de jeugd zijn naam: het dr. Fadrhoncplein.

Wie ter herinnering aan het honderdjarig jubileum van de aankomst van Tomáš Garrigue Masaryk en het echtpaar Filla in Rotterdam de bijbehorende locaties zou willen bezoeken heeft een beetje pech. Tijdens het Duitse bombardement op Rotterdam op 14 mei 1940 werd hotel Weimar verwoest, en daarmee verdween ook kamer 106, die na de Eerste Wereldoorlog de Tomáš Masaryk kamer is gaan heten. Naar verluidt hing er zelfs een portret van de staatsman. Ook de Schiedamsche dijk werd in de as gelegd door het bombardement en de daarop volgende brand. En dus zal de bezoeker vooralsnog moeten nemen met het bezoek aan een doorsnee restaurant, op de plaats van het ooit statige hotel. In de hoop dat er ooit nog een passend monument en een niet doorsnee Tsjechisch restaurant zal komen.

Wie in Nederland stil wil staan bij honderd jaar sinds de geboorte van František Fadrhonc heeft meer geluk. Op de website www.dwalendoorbrabant.nl staat een heel elftal aan locaties die raakvlakken hebben met het leven van een van de beste Tsjechische voetbaltrainers ooit.

Celý příběh si můžete stáhnout na webových stránkách:
www.wandelroutesintsjehie.nl

Literatura

TEXT Martha Hofman / FOTO Eliška Jílková

PŘEKLAD Jana Červenková

Martha Hofman

A pak přece jen přišla svoboda

Soubor příběhů Marthy Hofman má sedm částí – sedm epizod o rozličných lidech v životě Aagje Houtman, která přijíždí do Prahy v době komunistického režimu, aby zde napsala svou doktorskou práci. Prožívá zde vzrušující, ale často i osamělé životní chvíle. Náhodně se provdá za muže, pro nějž, jak se ukáže, představuje sňatek hlavně příležitost cestovat. Po tom ostatně touží mnozí. Pracuje jako překladatelka pro studentskou organizaci a jako redaktorka. Přitom hraje důležitou roli česko-nizozemský slovník. Po pádu komunismu se Aagje pohybuje mezi Prahou a Nizozemskem, teď již provdána za Čecha Ivana, svou lásku. S Ivanem cestuje z Nizozemska přes Německo do Prahy na obytné lodi, na které pak v přístavu bydlí.

Vidíme, jak se životy mnohých postav po převratu mění.

Autorka studovala během komunismu a po jeho pádu v Praze. Ačkoliv jsou příběhy fikcí, všechny vycházejí ze skutečnosti, kterou zde prožila. Podávají realistický obraz doby.

Kniha ukazuje čtenáři ostré hrany života před rokem 1989 a ten šokován pozoruje, že si po 25 letech už sotva uvědomuje, jaké to za komunistického režimu vlastně bylo.

Summertime

Byl červen roku 1986, tři roky a pět měsíců před převratem, ve který už mnozí ani nedoufali.

Hodiny nad dveřmi studijního oddělení se zastavily na za dvě minuty osm.

Když ale vyšla po schodech z příšeří hlavní budovy pražské matematicko-fyzikální fakulty a podívala se na hodinky na ruce, bylo půl dvanácté a deset minut.

Přišla na poslední chvíli, aby v budovách a institucích, ve kterých předtím nikdy nebyla, ještě získala už poslední razítko z řady dalších, bez kterých by nikdy nedostala výjezdní vízum.

Venku se oteplilo. Takhle teplo letos ještě nebylo.

Kousek opodál stála uprostřed ulice opuštěná škodovka. Až na tři stavební dělníky tu nebyli žádní lidé. Většina Pražanů už odjela na chaty.

Jeden z dělníků se opřel o lopatu. Ostatní dva jen tak postávali vedle něj a všichni tři mlčky upřeně pozorovali asi šest dlažebních kostek, které vyndali z chodníku. Dělník s lopatou si začal pískat: Summertime.

Bylo opravdové léto.

nl
→

Het boek kan gedownload worden van:
www.wandelroutesintsjehie.nl

Literatuur

TEKST Martha Hofman / FOTO Eliška Jílková

Martha Hofman

En toen kwam de vrijheid toch nog

Summertime

Het was juni 1986, drie jaar en vijf maanden voor de revolutie waar de meesten al niet eens meer op hoopten.

De klok boven de deur van de afdeling studentenzaken was blijven staan op twee minuten voor acht uur.

Maar toen ze uit het schemerdonker van het hoofdgebouw van de Praagse wiskundefaculteit de trap afliep en op haar horloge keek, was het tien over half twaalf.

Ze was nog net op tijd geweest voor het laatste stempel uit de reeks die ze moest halen in gebouwen en instituten waar ze nog nooit eerder was geweest, maar zonder welke ze haar uitreisvisum niet zou krijgen.

Buiten was het warm geworden. Zo warm was het dit jaar nog niet geweest.

Een stukje verder, halverwege de straat, stond een eenzame Škoda. Mensen waren er niet, op drie bouwvakkers na. De meeste Pragenaren waren al naar hun buitenhuisjes vertrokken.

Een van de bouwvakkers leunde op zijn schop, de andere twee stonden zomaar wat naast hem en met z'n drieën staarden ze zwijgend naar een stuk of zes tegels die ze uit het trottoir hadden gehaald. De bouwvakker met de schop begon te fluiten: Summertime.

Toen was het echt zomer.

Deze verhalenbundel bestaat uit zeven verhalen: zeven episodien met verschillende mensen in het leven van Aagje Houtman, die tijdens het communisme naar Praag komt om er haar doctoraalscriptie te schrijven. Ze leidt er een boeiend maar vaak ook eenzaam bestaan en trouwt er terloops met iemand die het huwelijk vooral blijkt te zien als een mogelijkheid om te reizen, iets waar velen van dromen. Zij werkt er als vertaler voor een studentenorganisatie en als redacteur, waarbij een Tsjechisch woordenboek een grote rol speelt. Na de verlossing van het communisme beweegt ze zich tussen Praag en Nederland, nu getrouwd met de Tsjechische Ivan, haar liefde. Ze reist met Ivan met hun woonschip van Nederland door Duitsland naar Praag en gaat daar in de haven wonen.

We zien hoe de levens van veel van de personages veranderen na de omwenteling.

De auteur heeft tijdens en na het communisme in Praag gestudeerd en gewerkt. Hoewel de verhalen fictie zijn, zijn alle personages en gebeurtenissen gebaseerd op de werkelijkheid die zij daar heeft meegemaakt. Ze geven een realistisch beeld van hoe het was.

De scherpe kanten van het bestaan voor en rond 1989 worden impliciet getoond aan de lezer die met een schok merkt dat hij, 25 jaar later, nog nauwelijks beseft hoe het moet zijn geweest onder het communistische regime.

Nakladatelství Triton 2014

Překlad Jana Červenková a Lenka Strnadová

Původní nizozemské vydání Paul Glaser, *Tante Roosje, het oorlogsgeheim van mijn familie*, nakladatelství Verbum 2010

Literatura

Paul Glaser

Tanec s nepřítelem, válečné tajemství mojí rodiny

Paul Glaser objeví během návštěvy Osvětimi mezi vystavenými exponáty kufr z Nizozemska se svým jménem. Rozhodne se, že začne pátrat po válečné minulosti své rodiny.

Postupně odhalí neuvěřitelný příběh sestry svého otce, tety Roosje. Najde její deník, mnoho fotografií, filmy, dopisy a písně.

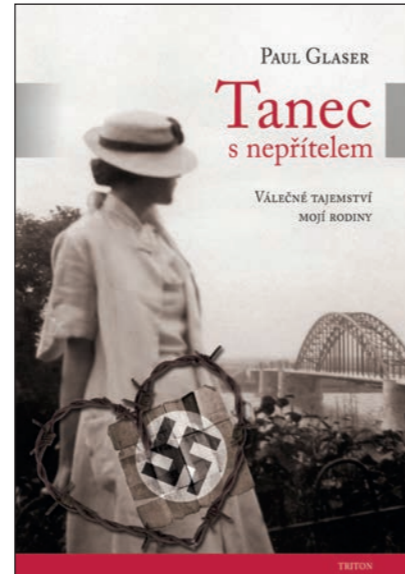
Roosje byla úspěšná učitelka tance. Když vypukla válka, začal její manžel sympatizovat s nacisty a svou židovskou ženu udal.

Roosjin život je příběhem silné, citlivé a nebojácné ženy, která si přes všechna protivenství zachovala životní optimismus. Ve svém deníku, ze kterého tato kniha vychází, Roosje napsala:

„Abych uchovala vzpomínky na ztracenou minulost, píšu o svém životě knihu. Potřebuju minulost, abych mohla žít budoucnost.“

ZPRACOVÁNÍ Jana Červenková, Lenka Strnadová

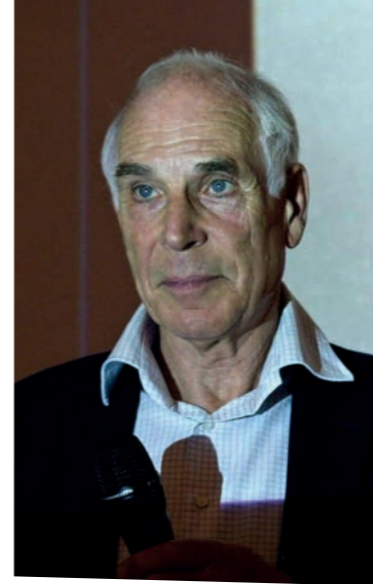
Ukázky a fotografie z knihy vychází s laskavým souhlasem autora a nakladatelství Triton.

PAUL

Můj pohled spočine na velkém hnědém kufru, který stojí úplně vpředu. Leknutím se nemůžu pohnout. Ten kufr pochází z Nizozemska a velkými písmeny je na něm napsáno jméno „Glaser“, které je v Nizozemsku dost vzácné. Moje žena to čte také a chytne mě za ruku. Mlčky se na ten kufr dívám. Ve světle vitrín se před námi rozprostírá bizarní krajina kufrů. V odrazu skla vidím náš obraz, jak stojíme v šeru prázdného sálu a před námi ten jasně osvětlený hnědý kufr. Kufr s mým jménem na cestě nikam. Dlouhou chvíli je ticho.

Obraz kufru mě nenechává na pokoji. Když ten večer ležím v posteli, nemohu ho vymazat z mysli. Proč jsem odpovídal svým přátelům tak vyhýbavě, proč jsem se vytácel, když jsem přece moc dobře věděl, co mám odpovědět? Nakonec se rozhodnu. Je načase, abych odhalil tajemství své rodiny.

Paul Glaser (*1947, Maastricht)

Paul Glaser se narodil roku 1947 v nizozemském Maastrichtu jako nejstarší z pěti dětí. Je ženatý a má tři dcery.

Pracoval jako manažer a ředitel několika vzdělávacích a zdravotnických institucí.

Dávni předkové Paula Glasera pocházeli z Čech. Jeho prapraděd Berent David Glaser se narodil roku 1722 v Praze.

Byl vychováván jako katolík a o svém původu nikdy nepochyboval. Proto byl šokován, když díky návštěvě Osvětimi a následnému pátrání zjistil, že má židovské kořeny a že jeho otec

a teta Roosje byli jedni z mála nizozemských Židů, kteří přežili 2. světovou válku.

Jako nejstarší z členů poválečné generace své rodiny se rozhodl Roosjin příběh sepsat a proměnit ho v knihu. Kniha vyšla v Nizozemsku v roce 2010 pod názvem *Tante Roosje, het oorlogsgeheim van mijn familie*.

Roku 2014 vyšla kniha také v českém překladu (*Tanec s nepřítelem, válečné tajemství mojí rodiny*, nakladatelství Triton). V listopadu 2014 jsme měli příležitost autora uvítat i v Praze.

ROOSJE

Na jedné plánovací poradě zaslechnu, že se esesáci večer scházejí, aby se pobavili a ukrátili si čas. Vždyť i oni žijí v táboře daleko od domova. Hodně se tam pije a zpívá, ale po nějaké době se i to stává nudnou rutinou. Jednou si dodám odvahy a navrhnou, že bych jim někdy mohla zahrát na klavír a zatančit. Znam hodně německých písní. Kurt reaguje vyhýbavě, ale za několik dní přijde zpráva, že mám večer přijít. Zřejmě o tom s někým mluvil. Mám přijít zatančit. Protože vězeňský oděv není vítaný, zařídí mi jiné šaty a elegantnější boty.

V doprovodu vojáka jdu do skladu s ošacením. Jsou tam hromady oblečení po lidech, které zplynoli. Kabáty srovnané vedle kabátů, boty vedle bot, šaty vedle šatů. Je toho plná hala. Vyzkouším si několik šatů a naberu si jich víc, než je na jeden taneční večer potřeba. Do hrubého pytle cpu šaty, prádlo, ponožky, tři blůzy a dva svetry. Beru si také pár chlapeckých bot, které mi padnou, a nakonec ještě tři páry dámských tanečních bot. Místo svých rozbitých bot se sešlapanými podrážkami si na místě obouvám chlapecké boty a do nich si vezmu pár „nových“ ponožek. Pod vězeňské šaty si oblékám svetr, který teď uprostřed zimy příjemně hřeje. Ještě si vezmu několik hřebenů a spon do vlasů, které leží ve

vedlejší místnosti. Pytel schovám za svým stolem v kanceláři. Pro Marthu a Rachel s sebou do baráku tajně odnesu spodní prádlo a ponožky.

Večer se zase vracím do své kanceláře a převléknou se. Učešu si vlasy, které mi potom, co nás před půldruhým rokem ostříhali dohola, zase pěkně narostly. Dokonce mají i tvar. Kurt zařídil, abych se už nemusela znovu nechat ostříhat, tak jako většina ostatních vězňů, kterým vlasy dorostly. Oblékám si nové šaty a zkouším si několik tanečních kroků. Masíruju si nohy, aby se zahřály a byly ohebné, a čekám na Kurta, který mě má přijít vyzvednout.

Tak se ocitnu na večírku SS. V rohu útulně zařízené místnosti stojí klavír. Je tam také gramofon. Spousta hluku, pití a kouře z cigaret. Když vejdem, všichni vzhlednou a dívají se na mě a na Kurta, který stojí vedle mě. K mému překvapení jsou tu i ženy, hlavně obávané dozorkyně. Schröder, majitel fabriky, tady ale není. Tohle je určitě pod jeho úroveň a raději se účastní večírků nejvyššího vedení tábora. Několik přítomných je už viditelně pod parou. Zpívají se německé písně *Süße Heimat* a *Warum ist es am Rhein so schön*.

Pak začínám. Budu tancovat na hudbu z gramofonu. Chvilí ještě přemýšlím, kterou desku vybrat. Kurt zvedá

ruku. Všichni ztichnou. Představím se a říkám, jaký tanec předvedu. Je to mazurka. Nejdřív pomalá, pak rychlejší. Potom zatancuju ještě tři tance a asi po půlhodině svůj výstup ukončím. Nikdo netleská. To se věžňům nedělá. Jako odměnu dostanu celý bochník chleba a pak jdu zpátky do svého baráku.

ROOSJE

Sedíme s Marthou vedle sebe. Moc toho nenamluvíme. Na ulici jsem už viděla dost lidí. Někteří přinášejí vyhladovělým věžňům jídlo a pití. Všichni jsou na nás milí. Vypadají dobře a dívají se zvědavě. Někteří jsou z pohledu na nás šokováni. UVědomím si, že mám přes civilní šaty ještě pořádně oblečený vězeňský kabát. Jsme špinaví a hrozně vyhublí, někteří z nás mají rány ovázané špinavými obvazy. Ti dobří lidé tady nezažili válku zblízka, znali ji jen z novin. Abstraktní a vzdálenou. Nějaká maminka s dítětem na nás ohromeně hledí. Její ramena se otrásají vzlyky.

Slzy té ženy jsou nakažlivé. Martha už to nevydrží a začne plakat. Vzlyká a mumlá nesrozumitelná slova ještě dlouho poté, co jsme ženu s dítětem minuli. Drmolí něco ve vlámském nářečí. Pláče stále hlasitěji, musí vyplakat všechn smutek, který až dosud vyplakat nemohla a nesměla. Obejmu ji a hladím

po krátkých vlasech. Zdá se, že to nevnímá. Pláče bez přestání a otrásá se vzlyky. Zní to spíš jako noční vyty šakala než pláč lidské bytosti. Cítím, jak se mi stahuje hrdlo a pak začnu potichu plakat s ní. Tak sedíme vedle sebe v nákladním autě a mně se zdá, že to trvá celou věčnost. Proč musíš být nejdřív zavržen, abys mohl být vyvolen, pomyslím si. Představím si své rodiče. Nemohli to přežít. Představím si bratra Johna, naši zavražděnou přítelkyni Rachel, nekončnou řadu lidí, kteří zahynuli v plynových komorách, chlapce s hnědýma očima a záblesk jeho úsměvu, svoji sestřenic. Myslím na zločiny, které spáchal Clauberg, na to, že už nemůžu mít nikdy děti. Myslím na všechny ty roky pronásledování a diskriminace. Proč? Jen proto, že jsem, kdo jsem. Ostatní vězni mlčí a radostně mávají lidem na ulici. Ponechají Marthu i mě našemu smutku.

ROOSJE

S prvními tóny Chopinova valčíku se dávám do pohybu. S úsměvem se soustředěně dívám do publika. Ženám, které znám, hledím do očí. Hudba zrychluje, tanec získává na tempu. I když tancuju od mládí a tanec je moje práce, nikdy se pro mě nestane rutinou. Je pro každé jiné. Je to moje vášeň. Cítím, jak mé tělo naslouchá hudbě. Je v tom něco božského. Když doznívají poslední Chopinovy tóny, zastavím se. Obecenstvo jásá.

Pak začíná druhý tanec. Ravelovo *Bolero*. Melodie se rozvíjí od pomalých jemných tónů, které zprvu přicházejí z dálky, pak se přibližují a získávají na intenzitě, rytmus hudby se stále zrychluje, až celá skladba vyústí v mohutnou explozi. Připravila jsem si baletní představení. Během tance mi po rtech stékají pramínky slané potu. Tančím spontánně, téměř v transu, jako kdysi. Teď je mi

třicet, ale ten pocit je pořád stejně silný.

Až když hudba dosáhne vyvrcholení, vracím se duchem do sálu, oslněná, bez dechu, zbrocená potem. Vidím, jak mě ztichlé obecenstvo sleduje. Když spustím paže, propukne divoký potlesk. Sál naplní jásot a výkřiky. Jsem zpátky, mávám a směji se. Chci ten úžasný okamžik zadržet co nejdéle. Stírám si pot z čela.

Bolero se odvíjí podobně jako můj život. Už jsem tady několik týdnů, ale skutečné osvobození přišlo až dnes večer. Myslím, že mnoho žen to cítí stejně. Některé se poprvé znovu smály. A pro mě je to stejné jako v pěti letech, když jsem objevila tanec. Mám pocit, že život znovu začíná.

PAUL

Když kniha vyšla, jako by skutečně došlo ke změně mé vnější identity. Zpočátku jsem si to však neuvědomoval. Jsem tedy katolík nebo Žid? Jako dospělý jsem se nikdy neúčastnil katolických bohoslužeb. Nejsem aktivní katolík, jako jsem býval v mládí. Ale stále cítím souměřitost s kulturou, která se ke katolictví váže, s jejími hodnotami jako je soucit, odpuštění, tradice či obřad. Na střední škole nás učil náboženství mladý jezuita. Jeho hodiny byly tak fascinující a tak plné historického uvědomění a životní moudrosti, že mu přicházeli naslouchat i nekatolíci. Každý týden jsem chodil do jezuitského kláštera, kde jsme v malých skupinkách diskutovali o důležitých životních otázkách. Ta setkání mi mnoho dala a do určité míry mě formovala. Velmi rád na ně vzpomínám. Jestliže nejsem katolictvím určen, tvoří alespoň moji součást. Za nacistů by na tom ale nezáleželo, protože v té době bych musel nosit znamení jiné identity – Davidovu hvězdu.

Když jsem hledal informace týkající

se mé tety a jejího života zmítaného zkouškami, seznámil jsem se postupně s mnoha židovskými muži a ženami, a někteří z nich se stali mými dobrými přáteli. Od samého počátku jsem se mezi nimi cítil doma. Je těžké říct proč. Zajímal jsem se o ně, jejich osudy, jejich životy, jejich kariéru a společenské postavení, kterého dosáhli. Ale bylo toho víc. Způsob, kterým spolu komunikovali, mi připadal známý, a cítil jsem se mezi nimi uvolněně. Jejich zdánlivě neorganizovaná a chaotická interakce, setkání, kde jeden mluví přes druhého, střídání různých témat, výměna zcela protichůdných názorů, podnikavý duch, smysl pro humor, zájem o mezinárodní dění – to všechno jsem i já. Ať již to, co jsem na těchto setkáních zažil, bylo specificky židovské nebo ne, cítil jsem příbuzenské pouto.

Jsem tedy katolický Žid nebo židovský katolík? Moje osobnost je odrazem obou kulturních koncepcí. Roky, kdy se moje osobnost formovala, jsem však prožil jako katolík. Židovství bylo k mému životu přidáno jako jeho další rozměr a vnímám ho jako obohacení. Přestože mám novou nálepku, nejsem ze své podstaty jiný člověk. Jsem, kdo jsem.

Vertaling naar het Tsjechisch Jana Červenková en Lenka Strnadová
Tsjechische uitgave Paul Glaser, *Tanec s nepřitelem, válečné tajemství mojí rodiny*, uitgeverij Triton 2014

Literatuur

BIJGEWERKT DOOR Jana Červenková, Lenka Strnadová

De fragmenten en foto's uit het boek werden gepubliceerd met de welwillende medewerking van de auteur en uitgeverij Triton.

Paul Glaser Tante Roosje, het oorlogsgeheim van mijn familie

Paul Glaser ontdekt tijdens een bezoek aan Auschwitz in een vitrine een koffer uit Nederland met zijn achternaam erop. Dit is voor hem het moment om het familiegeheim te onthullen.

Beetje bij beetje komt het verborgen leven van de zus van zijn vader, tante Roosje, boven water. Hij vond haar dagboek, vele foto's, films, brieven en liedjes.

Roosje was een succesvolle danslerares. Wanneer de nationaalsocialisten de macht grijpen, begint haar man met de nazi's te sympathiseren en verraadt zijn vrouw.

Roosjes leven is een verhaal van een sterke, moedige, gepassioneerde vrouw die ondanks tegenspoed optimistisch en positief is gebleven. In haar dagboek lezen we:

"Om de herinnering aan het verloren verleden vast te houden, schrijf ik een boek over mijn leven. Dat verleden heb ik nodig om mijn toekomst op te bouwen."

Paul Glaser (*1947, Maastricht)

Paul Glaser is geboren in 1947 in Maastricht als de oudste van vijf kinderen. Hij is getrouwd en heeft drie dochters. Hij heeft gewerkt als manager en directeur van diverse onderwijs- en zorginstellingen. Zijn voorouders kwamen uit Tsjechië. Zijn overgrootvader Berent David Glaser is in 1722 in Praag geboren. Hij werd katholiek opgevoed en heeft nooit over zijn afkomst getwijfeld. Daarom was hij gechoqueerd toen hij dankzij een bezoek aan Auschwitz en navolgende opsporing ontdekte dat hij Joodse wortels heeft en dat zijn vader en tante Roosje tot

de weinige Nederlandse Joden behoren die de Tweede Wereldoorlog hebben overleefd. Als oudste van de naoorlogse generatie heeft hij besloten Roosjes verhaal in boekvorm om te zetten. Het boek verscheen in Nederland in 2010 onder de naam *Tante Roosje, het oorlogsgeheim van mijn familie*. In 2014 verscheen het boek ook in Tsjechische vertaling (*Tanec s nepřitelem, válečné tajemství mojí rodiny*, uitgeverij Triton). In november 2014 hadden we gelegenheid Paul Glaser ook in Praag welkom te heten.

Paul Glaser navštívil Prahu v listopadu 2014. Jeho přednášky v Židovském muzeu a Českém centru se setkaly s velkým zájmem publika. / Paul Glaser tijdens zijn bezoek in Praag in november 2014. Zijn lezingen in het Joodse Museum en het Tsjechisch Centrum werden door het publiek met veel interesse ontvangen.

Foto: Eva Vokatá

PAUL

Mijn blik valt op een grote bruine koffer die helemaal vooraan staat. Ik schrik en verstijf; op de bruine voorkant van de koffer staat geschreven dat die uit Nederland komt en met grote letters de naam 'Glaser'. Mijn vrouw leest het ook en pakt mijn hand. Mijn naam staat er op en die naam komt in Nederland weinig voor. Ik beweeg me niet, praat niet en kijk alleen nog maar naar die koffer. Zo staan we daar met voor ons, aangelicht door etalagelampen, een bizar landschap van koffers. Tientallen dringen zich aan ons op, grote, kleine, bruine, zwarte, mooie, smerige en die met mijn naam staat vooraan. In de spiegeling van de etalageruit zie ik ons staan in het schemerig zwart-wit van de sobere lege zaal met vóór ons die helverlichte bruine koffer. Een koffer met mijn naam op weg naar nergens. Momenten lang is het stil.

Het beeld van de koffer laat me niet los. Die avond in bed lig ik te piekeren. Waarom gaf ik mijn vrienden ontwijkende antwoorden, waarom draaide ik eromheen terwijl ik toch heel goed weet wat het antwoord is? Zo piekerend in bed met het beeld van de koffer op mijn netvlies neem ik een besluit en val in slaap. De volgende ochtend weet ik het zeker: Ik onthul mijn zoektocht naar het familiegeheim.

ROOSJE

Op een van de 'planningsbesprekingen' hoor ik dat de SS'ers 's avonds regelmatig bijeenkomen om de tijd te verdrijven. Uiteindelijk zitten ook zij in het kamp ver van huis. Er wordt dan veel gedronken en gezongen, maar na een tijd is ook dat min of meer een sleur. Op een dag trek ik de stoute schoenen aan en stel voor om op hun avonden piano te spelen en te dansen. Ik ken veel Duitse liedjes. Kurt reageert ontwijkend, maar na een paar dagen komt het bericht dat ik een avond mee moet komen. Blijkbaar heeft hij erover gesproken. Ik moet voor hen komen dansen. Omdat gevangenis-kleren niet welkom zijn, regelt hij voor mij andere kleding en meer elegante schoenen.

Met een soldaat mag ik naar de magazijnen waar de kleding ligt. Bergen kleding liggen er, afkomstig van vergaste mensen. Jassen bij jassen, schoenen bij schoenen, jurken bij jurken. Het is een hele hal vol. Ik pas verschillende kleren en neem meer dan ik nodig heb voor de dansavond mee. In een jutezak stop ik twee jurken, ondergoed, sokken, drie blouses en twee truien. Ook neem ik een paar jongensschoenen mee die passen en ten slotte nog drie paar damesschoenen om op te dansen. De jongensschoenen doe ik meteen aan ter vervanging van mijn eigen kapotte schoenen met afge-

sleten zolen en ook een paar 'nieuwe' sokken. Een trui draag ik onder mijn kampkieren. Lekker warm, zo midden in de winter. Ik pak nog een paar kammen mee en enkele haarspelden, die in een zijruimte liggen. De jurken en andere kleding verstop ik achter in mijn bureau in de Schreibstube. Voor Martha en Rachel neem ik onopvallend ondergoed en sokken mee naar de barak.

Als het avond wordt ga ik weer terug naar mijn bureau, kled me om. Ik kam mijn haren die na het kaalscheren bij mijn aankomst anderhalf jaar geleden al lang weer zijn aangegroeid. Er zit zelfs weer wat model in. Kurt had er voor gezorgd dat ik me niet meer hoeft te laten kaalscheren, zoals bij de meeste andere gevangenen nog wel gebeurt zodra hun haren weer zijn aangegroeid. In mijn nieuwe jurk oefen ik een paar danspassen, masseer mijn benen om die warm en soepel te krijgen en wacht op Kurt, die me komt ophalen.

Zo beland ik op een avond van de SS. In een gezellig aangeklede ruimte staat in de hoek een piano. Ook is er een platenspeler. Veel lawaai, drank en sigarettenrook. Als we binnenkomen kijken de mensen naar mij en naar Kurt, die bij mij staat. Tot mijn verbazing zijn er ook vrouwen bij, vooral de gevreesde

Aufseherinnen. Schröder, chef van de fabriek, zit er niet bij. Die vindt dat vast beneden zijn niveau en doet wellicht mee aan feestjes van collega's en de top van het kamp. Enkele aanwezigen zijn duidelijk al aangeschoten. Er worden Duitse liederen gezongen over de *Süsse Heimat* en *Warum ist es am Rhein so schön*.

Dan begint het. Ik moet dansen op de muziek van de grammofoon. Ik overleg even welke plaat opgezet zal worden. Kurt heft zijn hand. Het wordt stil en ik introduceer mezelf en vertel welke dans ik ga doen. Het is een mazurka. Eerst langzaam en dan sneller. Zo dans ik nog drie dansen en na een halfuur is het genoeg. Niemand klapt. Dat doe je niet voor gevangenen. Ik krijg als beloning een heel brood en moet weer terug naar de barak.

ROOSJE

Martha en ik zitten naast elkaar. We zeggen niet veel. Op straat heb ik al meerdere mensen gezien. Een enkeling brengt iets te eten of te drinken voor de uitgemergelde gevangenen. Iedereen doet aardig. De mensen zien er hier goed uit en kijken nieuwsgierig. Soms zwaaien ze een beetje onwennig. Sommigen zie je schrikken. Dan realiseer ik me dat ik nog kampkleding over mijn gewone kleren aan heb. Bovendien zijn we smerig, sterk vermagerd en sommigen hebben vuil verband om hun verwondingen. Deze brave mensen hebben de oorlog nog niet van dichtbij gezien en kennen de ellende alleen uit de krant. Abstract en op afstand. Een moeder met een baby op de arm staart verbijsterd naar de net bevrijde gevangenen. Je ziet haar schokken met haar schouders. Ze huilt.

Het werkt aanstekelijk. Martha houdt het niet meer en begint ook te huilen. Als we de vrouw met baby al weer voorbijge-renden zijn, blijft ze huilen en onverstaanbare woorden uitkramen. Het klinkt als Vlaams dialect. Ze huilt nu luid, ze huilt al het verdriet dat ze nog niet gehuild heeft, niet eerder kon huilen, niet eerder mocht huilen. Ik sla mijn arm om haar heen en aai haar door haar korte haar. Het lijkt wel of Martha niets merkt. Ze huilt en schokschoudert zonder ophouden. Het lijkt eerder op het gejam van jakhalzen in de nacht dan op dat van een mens. Ik krijg er een brok van in mijn keel en begin zachtjes mee te huilen. Zo zitten we samen, dicht tegen elkaar in de vrachtwagen. Voor mijn gevoel duurt het uren. Waarom moet je eerst verstoten worden om uitverkoren te worden, schiet

het door mijn hoofd. Ik zie het beeld van mijn ouders die zeker omgekomen zijn, ik denk aan mijn broer John, de dood van Rachel, de ontelbare onbekende doden bij het Sonderkommando, het jongetje met zijn bruine ogen dat even lachte, mijn nichtje, de misdaden van Clauberg, dat ik geen kinderen kan krijgen. Ik denk aan al die jaren van discriminatie, waarom? Alleen omdat ik ben wie ik ben. De andere gevangenen zeggen niets en zwaaien nog steeds enthousiast naar mensen die aan de kant staan. Ze laten Martha en mij ons verdriet.

ROOSJE

Als de eerste zachte noten van een wals van Chopin klinken begin ik te dansen, geconcentreerd kijk ik met een glimlach naar het publiek. Met enkele

Rosa Regina Glaser, 1941

Novinová zpráva
/ Krantenbericht
- Night of Swing

vrouwen heb ik even oogcontact. De muziek versnelt, de dans wordt zwieriger.. Ook al dans ik van jongs af aan, geef ik er les in en werden mijn dansen in het bioscoopjournaal vertoond, het is voor mij nooit routine. Iedere keer is het nieuw. Ik voel het ritme van mijn eigen lijf in harmonie met de klanken van de muziek. Het heeft voor mij iets goddelijks. Na het wegsterven van de laatste klanken van Chopin kom ik tot stilstand. De zaal juicht.

Dan begint de volgende dans. De *Bolero* van Ravel. Mooie muziek, beginnend met langzame zachte tonen die uit de verte opkomen, daarna steeds meer vaart krijgen, oplopen met krachtige slagen en ten slotte eindigend met een geweldige ontlading. Ik heb voor die muziek een dans voorbereid met een balletachtige benadering. Een zweetdruppel glijdt langs mijn lip naar beneden. Ik proef zout. Het dansen gaat als vanzelf. Vloeiende lijnen in het abstracte. Ik zie niets, hoor alleen muziek. Ik dans bijna in trance, zoals ik ook voor het eerst deed toen ik vijf jaar oud was. Ik ben nu dertig jaar, maar het gevoel is nog steeds hetzelfde als toen.

Als de klanken van de muziek aan het einde van de *Bolero* nogal abrupt stoppen en de laatste noten van het podium op de grond stilvallen, ebt die nagalm pas weg. Ik kom weer terug in het hier en nu. Eerst nog wat versuft, hijgend en zwetend. Dan zie ik weer helder, het publiek in stilte kijkend. Als ik mijn armen laat zakken volgt een stormachtig applaus, rumoer en uitgelaten geschreeuw. Ik ben weer terug en zwaai en lach iedereen toe. Ik vind het fantastisch en wil dit moment zo lang mogelijk vasthouden. Ik veeg het zweet weg.

Bolero beschrijft mijn leven zoals ik dat tot nu toe geleefd heb. We zijn al enkele weken in Zweden, je weet dat je vrij bent maar pas toen, toen voelde ik het werkelijk. Het was mijn bevrijdende dans. Ik denk dat dat voor vele andere aanwezige vrouwen ook zo is geweest. Sommigen heb ik die avond voor het eerst zien lachen. Het voelde als mijn eerste dans toen ik vijf jaar oud was, mijn leven begint opnieuw.

PAUL

Nu mijn boek over Roosje is verschenen lijkt er inderdaad voor de buitenwereld iets gewijzigd aan mijn identiteit, terwijl ik dat zelf in het begin niet zo voelde. Ben ik katholiek of Joods? Ik ga sinds ik volwassen ben niet meer naar de katholieke kerk en ben niet actief belijdend, zoals tijdens mijn jeugd. Maar ik voel me nog steeds thuis in de bijbehorende cultuur met elementen zoals compassie, vergevingsgezind, traditie en ceremonieel. Op het gymnasium kreeg ik godsdienstles van een jonge pater jezuïet. Hij deed dat zo boeiend, vol historisch besef en levenswijsheid, dat ook niet-katholieken naar zijn les kwamen.

Ik ging wekelijks naar het klooster van de jezuïeten. Daar werd in kleine kring gediscussieerd over tal van levensvragen. Daar heb ik veel van geleerd, dat heeft mij mede gevormd en ik kijk er met goed gevoel op terug. De katholieke cultuur is deel van mij. Maar onder de nazi's zou dat geen verschil hebben gemaakt. Ik zou dan een andere identiteit hebben op mijn jas in de vorm van een gele ster.

Gedurende mijn zoektocht naar de feiten die verband houden met het onfortuinlijke lot van mijn tante, heb ik steeds meer Joodse mensen leren kennen en een aantal zijn mijn vrienden geworden. Direct voelde ik me bij hen thuis. Waarom? Ik weet het niet zo goed. Ik was nieuwsgierig naar het wel en wee van deze mensen, naar hun levensverhalen, hun maatschappelijke functies en beroepen. Maar er was meer dan dat. Ik voelde me vertrouwd met de manier waarop ze met elkaar omgingen. De schijnbaar ongeorganiseerde en rommelige manier van met elkaar omgaan, het door elkaar heen spreken, de discussies met soms zeer verschillende meningen, het ondernemende, de humor, de internationale georiënteerdheid. Of dat nu wel of niet specifiek Joods was, ik voelde verwantschap.

Ben ik nu een katholieke Jood of een Joodse katholiek? In mijn persoonlijkheid komen beide culturele concepties voor. Ik ben katholiek gevormd en aan mijn leven is een Joodse dimensie toegevoegd. Ik ervaar dat als een verrijking. Maar al kan er een nieuw etiket geplakt worden in essentie ben ik nu niet anders. Ik ben wie ik ben.

